

Tweeërlei kinderen des Verbonds

Een studie naar de verbondsvisie van ds. Izaäk Kievit tussen 1935 en 1953 in relatie tot de visie van dr. J.G. Woelderink

Scriptie aangeboden aan dr. H. van den Belt
Faculteit Geesteswetenschappen
Departement Godgeleerdheid
Universiteit Utrecht

Als onderdeel van de Master Theologie en Kerk

J.W. Hooydonk
Studentnummer: 0264601
Augustus 2010

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. Biografie Izaäk Kievit (1887-1954)	8
1.1. Geboorte en jeugd	8
1.2. Studie en academische vorming	8
1.3. Bevestigd als predikant, periode voor Baarn (1915-1923)	10
1.4. Baarnse periode en emeritaat (1923-1954)	11
1.5. Evaluatie hoofdstuk 1	15
2. Kievit en de Hervormde Kerk (20 ^e eeuw)	17
2.1. Inleiding	17
2.2. Polemieken in de Gereformeerde Bond	19
2.2.1. Kievits invloed	19
2.2.2. Contio's	20
2.2.3. Doop en verbond	21
2.2.4. Voortgaand conflict	23
2.3. Ontwikkelingen tijdens de Baarnse periode	24
2.3.1. Gereformeerd Weekblad	24
2.3.1.1. Na de oorlog, de nieuwe synode (1945)	24
2.3.1.2. Het conflict op meerdere fronten (1946)	25
2.3.1.3. Verdeeldheid ook binnen de Bond (1947)	27
2.3.1.4. Ontwerp-kerkorde (1948)	28
2.3.1.5. De verdeeldheid gaat door, wederzijds kritiek (1949)	28
2.3.1.6. Kievit stopt als redacteur (1950)	30
2.3.2. Gemeente Baarn	30
2.3.2.1. Problemen in de gemeente en Vereniging (1952)	31
2.3.2.2. Baarn, na Kievits vertrek (1953)	33
2.4. Evaluatie hoofdstuk 2	34
3. Het verbond	37
3.1. Inleiding	37
3.2. Kievits verbondsvisie	38
3.2.1. De raad der verlossing	38
3.2.2. Uitverkiezing en wedergeboorte	39
3.2.3. Roeping	39
3.2.4. De rechtvaardigmaking en de vierschaarervaring	42
3.2.5. Genade	43
3.2.6. Het verbond	44
3.2.7. Het verbond absoluut of voorwaardelijk	45
3.3. Woelderinks verbondsvisie	47
3.3.1. Het sacrament van de heilige doop	49
3.3.2. De sacramentsleer	51
3.3.3. Het verbond	52
3.3.4. Het inwendige en het uitwendige verbond	57
3.3.5. Slotopmerkingen	60
3.4. Slotopmerkingen	62
4. Kievit in het Gereformeerd Weekblad	64
4.1. De leiding van God, een verbondszegening (1941)	64
4.1.1. Evaluatie 1941	65

4.2.	Geen sluitend systeem (1945)	66
4.2.1.	Evaluatie 1945	67
4.3.	Verkiezing en verbond verklaard (1946).....	67
4.3.1.	Verkiezing en geloof in balans	67
4.3.2.	Het verbond weer toegelicht	68
4.3.3.	De wedergeboorte als herscheppende kracht	70
4.3.4.	De kerk in de kerk	71
4.3.5.	Evaluatie 1946.....	74
4.4.	Tweeërlei kinderen (1947)	75
4.4.1.	Het balans te vinden is niet eenvoudig	75
4.4.2.	Nogmaals Tweeërlei kinderen des verbonds.....	77
4.4.3.	De ‘Wekroep van Paaschen’	78
4.4.4.	Het schijngeloof benoemd.....	79
4.4.5.	Een witte keursteen ontvangen.....	80
4.4.6.	Evaluatie 1947	81
4.5.	Verkiezing en verbond horen bij elkaar (1948).....	81
4.5.1.	Velen geroepen, maar weinig uitverkoren	81
4.5.2.	Geen sluitend systeem	84
4.5.3.	De roep van de Geest gaat door.....	85
4.5.4.	Evaluatie 1948	87
4.6.	Het verbond, een ‘handeling Gods’, (1949).....	87
4.6.1.	‘weggentjes en weegjes, de zusjes en zootjes’	87
4.6.2.	Een werkdadige betrekking	89
4.6.3.	De vierschaar in het rechthuis	90
4.6.4.	Evaluatie 1949	91
4.7.	De kudde weiden (1950)	92
4.7.1.	Evaluatie 1950	93
5.	Evaluatie en conclusie	94
5.1.	Evaluatie	94
5.1.1.	Achtergrond.....	94
5.1.2.	De personen.....	95
5.1.3.	De onderzoeksvraag	98
5.1.4.	Onderwerpen in <i>Tweeërlei kinderen des verbonds</i>	98
5.1.4.1.	Orde van het heil, uitverkiezing	99
5.1.4.2.	Verbond	101
5.1.4.3.	Roeping	104
5.1.4.4.	Wedergeboorte	105
5.1.4.5.	Rechtvaardigmaking.....	106
5.2.	Conclusie	108
5.3.	Uitleiding.....	108
	Summary	109
	Geraadpleegde literatuur	111
1.	Primaire bronnen	111
A.	Archivalia Baarn: hervormde gemeente, Vereniging Calvijn	111
B.	Boeken.....	113
C.	Periodieken.....	113
2.	Secundaire literatuur	119
A.	Boeken.....	119
B.	Periodieken.....	121
C.	Internet	122

Inleiding

De hervormd-gereformeerde predikant Izaäk Kievit was mij niet onbekend. Jaren geleden ontving ik zijn boek *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Onlangs tijdens het lezen van een ander boek ‘*De tijd is kostbaar*’, een biografie over dezelfde Kievit, kwam ik een voor mij opmerkelijk gedeelte tegen. De auteur dhr. H. Hille komt hier tot de conclusie dat er bij Kievit een ontwikkeling had plaatsgevonden in diens verbondsvisie. Kievit was opgeschoven in de richting van zijn grote opponent dr. J.G. Woelderink. Mijn belangstelling was gewekt.

Ook professor W. Balke, die Kievit persoonlijk heeft gekend, komt tot deze conclusie.¹ W. Visscher, predikant van de gereformeerde gemeente in Amersfoort, plaatst in een recensie in *De Saambinder* van 26 juni 2003 echter een kritische kanttekening bij deze geconstateerde ontwikkeling.² In dezelfde recensie beoordeelt hij het boek als ‘zeer lezenswaardig’. Kievit wordt door hem bestempeld als een belangrijk theoloog en prediker in de bevindelijk gereformeerde kring. Volgens Visscher heeft Kievit een duidelijk eigen mening over en een scherp oog voor de geloofsvragen van gelovigen.³

In reformatische kring wordt Kievit vooral verbonden met het door hem in 1936 gepubliceerde boek *Tweeërlei kinderen des verbonds*, waarin zijn verbondsvisie expliciet aan de orde komt. Zijn opponent in dezen blijkt dr. J.G. Woelderink (1886-1956), die een andere visie op het verbond en de doop heeft. Felle polemieken woeden over diverse kerkelijke en geestelijke kwesties in de jaren vijftig van de vorige eeuw. De predikanten Kievit en Woelderink blijken exponenten van twee richtingen.⁴

Kievit heeft een vervolg willen schrijven op *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Hij schrijft dat er later in een tweede ‘werkje’ een praktische uitleg volgt, maar dit is nooit gebeurd.⁵ Heeft Kievit zijn standpunt in de verbondsthematiek bijgesteld, of in ieder geval in praktische zin

¹ H. Hille, *De tijd is kostbaar, ds. Izaäk Kievit (1887-1954) in de branding van het kerkelijk leven*, Kampen: De Groot Goudriaan, 2002, 169; Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 747.

² W. Visscher, ‘Dienaar van het Woord’, *De Saambinder* 81 (2003), 8.

³ Visscher, Dienaar van het Woord, 6, 8.

⁴ J. van der Graaf, *Passie voor het Evangelie: Leven en werk van ds. G. Boer*, Heerenveen: Uitgeverij Groen, 2005, 249, 250; K. van der Zwaag, *Afwachten of verwachten?, de toe-eigening des heils in historisch en theologisch perspectief*, Heerenveen: Groen, Tweede druk, 2003, 741; J. Harteman, ‘Systeem of Bijbelse spanning? De Gereformeerde Bond en het verbond’, in P.J. Vergunst (red), *Uw Naam geef eer, Honderd jaar Gereformeerde Bond, 1906-2006*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, 746, W. Verboom, ‘Ds. Izaäk Kievit’, in P.J. Vergunst (red), *Uw Naam geef eer, Honderd jaar Gereformeerde Bond, 1906-2006*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, 77.

⁵ I. Kievit, *Tweeërlei kinderen des Verbonds*, Houten/Utrecht: Den Hertog, 1983, 8.

anders verwoord? Zou hij dus *Tweeërlei kinderen des verbonds* in de naoorlogse periode anders hebben geschreven? Ook volgens zijn zoon, de predikant L. Kievit, zat het vervolg op het genoemde boek al in het hoofd van zijn vader, maar heeft hij hier geen uitvoering meer aan kunnen geven.⁶ Volgens ds. G.S.A. de Knecht moeten wij Kievits oeuvre blijven bestuderen. Hierdoor verstaat men de lijn van de Schrift, de belijdenis en het gereformeerd karakter van de kerk beter. De Knecht vraagt zich af of er nog wel ‘tweeërlei kinderen des verbonds’ zijn omdat geloven zo ‘gewoon’ is geworden.⁷

Naar aanleiding van deze gegevens heb ik mijn studievraag geformuleerd: Veranderde het verbondsdenken van Izaäk Kievit in de jaren nadat *Tweeërlei kinderen des verbonds* verscheen? Was er hierdoor sprake van een toenadering tot het gedachtegoed van Woelderink?

De kerkenraad van de hervormde wijkgemeente in Baarn, waar Kievit de laatste periode van zijn leven als predikant heeft gestaan, verleende toestemming tot gebruik van het archief. Verder onderzocht ik diverse jaargangen van het *Gereformeerd Weekblad*. Wekelijks verscheen in dit blad een bijdrage van Kievit. In deze bijdragen zou een verandering van verbondsvisie mogelijk zichtbaar worden. Misschien had Kievit deze route gebruikt in plaats van het aangekondigde tweede deel over het verbond dat nooit verscheen. Ook onderzocht ik in mindere mate de visie van Woelderink vanuit primaire bronnen, waaronder boeken van zijn hand en met name zijn geregelde, doch minder frequente bijdragen in *De Waarheidsvriend*.

Van belang zijn de ontwikkelingen in het persoonlijk leven van Kievit, het gezin waarin hij opgroeide, alsook de kerk en geografische omgeving waarvan hij deel uitmaakte. Deze elementen hebben ongetwijfeld invloed gehad op Kievit en diens theologie. Is het mogelijk vanuit zijn theologische bijdragen, interacties met anderen op het kerkelijk erf of zijn werk als gemeentepredikant te concluderen dat Kievit is veranderd? Het doel is niet een volledige biografie te schrijven over de persoon zelf. De focus in de studie is het verbond en wat daaraan gerelateerd is.

⁶ J. van der Graaf, *Ze hadden wat te zeggen*, Heerenveen: Groen, 2004, 130.

⁷ J. van der Graaf, *75 Jaar Gereformeerde Bond, in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Maassluis: Maassluisse Drukkerij, 1981, 200; Harteman, ‘Systeem of Bijbelse spanning’, 86.

Hoofdstuk 1 beschrijft het leven van Izaäk Kievit als opgroeiend kind, student en predikant. Doel van dit hoofdstuk is een bredere kijk te geven op de persoon van Kievit en deze te beschrijven vanuit de tijd waarin hij leefde, studeerde en zich ontwikkelde. In hoofdstuk 2 komen door literatuurstudie vanuit het *Gereformeerd Weekblad* en het Baarns archief, belangrijke zaken aan bod die zich afspeelden tijdens de periode in Baarn. Hoofdstuk 3 beschrijft de verbondsvisies van Kievit en zijn belangrijkste opponent Woelderink. We krijgen een beeld van de theologie achter deze visies en van de referenties die beide personen maken naar de Reformatie en in mindere mate de periode erna. Hoofdstuk 4 beschrijft de uitkomst van de literatuurstudie. Het laatste hoofdstuk analyseert het bestudeerde materiaal en de geschetste historische achtergrond, en geeft de conclusie met betrekking tot de vraag of er ontwikkelingen hebben plaatsgevonden in de verbondsvisie van Kievit.

1. Biografie Izaäk Kievit (1887-1954)

1.1. Geboorte en jeugd

Izaäk Kievit werd op 6 november 1887 geboren in het gezin van Leendert Kievit (1846) op het eiland Tholen. Hij groeide op in een eenvoudig milieu. Zijn vader werkte als landbouwer op zijn eigen bedrijf. Het hervormde gezin stelde zich vrij teruggetrokken en afstandelijk op in de gemeenschap van Oud-Vossemeer.⁸

Vader Kievit was een gelovig man. Hij had moeite met de prediking in de plaatselijke dorpskerk, maar bleef trouw aan de Hervormde Kerk. Hij bezocht de diensten van de afgescheiden kerken niet, hoewel deze waarschijnlijk beter hadden aangesloten op zijn geloofservaring. Ook Izaäk Kievit houdt zich serieus bezig met religieuze vragen.⁹

1.2. Studie en academische vorming

Nadat Kievit de hogere basisschool in Bergen op Zoom heeft afgerond, behaalt hij in 1909 staatsexamen A. Hierna volgt zijn toelating tot de rijksuniversiteit Utrecht. Hille gaat ervan uit dat Kievit zich in Middelburg aan het gymnasium heeft bekwaamd in de klassieke talen.¹⁰ Hij bleek een gedreven student, die betrokken was bij de studentenvereniging Voetius.

Tijdens deze periode komt hij in aanraking met dr. Hugo Visscher (1864-1944). Deze was als hervormd theoloog en antirevolutionair politicus nauw betrokken bij de oprichting van de Gereformeerde Bond.¹¹ Visscher heeft als hoogleraar een grote invloed uitgeoefend op de theologische ontwikkeling van de jonge Kievit. Voor laatstgenoemde symboliseerde hij de link met Calvijn en diens *Institutie*.¹² Toen de Gereformeerde Bond in 1913 een leerstoel

⁸ Hille, *De tijd is kostbaar*, 11.

⁹ Hille, *De tijd is kostbaar*, 13, 15. Hille merkt op dat vader Kievit een grote invloed uitoefende op zijn zoon.

¹⁰ Hille, *De tijd is kostbaar*, 18.

¹¹ H.J. Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis* Kampen: Kok, 2006, 693.

¹² Hille, *De tijd is kostbaar*, 19.

stichtte in Utrecht, droeg Kievit Visscher voor ter invulling van deze positie. Ook wendde Kievit zijn organisatorisch talent aan om de studenten zijn acties te doen ondersteunen.¹³ Visscher heeft zijn invloed doen gelden in de kring van de Gereformeerde Bond. Door hem werd de invloed van de theoloog dr. A. Kuiper duidelijk merkbaar in deze vereniging.¹⁴ Het contact tussen Kievit en Visscher heeft jarenlang geduurd. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak in de jaren veertig van de vorige eeuw en Nederland werd bezet door de Duitsers, kon Visscher zich neerleggen bij deze bezetting vanuit Gods voorzienigheid. Kievit accepteerde de bezetting echter niet.¹⁵ Toen Visscher in 1947 overleed, schreef Kievit in het *Gereformeerd Weekblad* dat Visscher ook een aantal jaren dit blad had gediend met zijn ‘rijke gaven’ en ‘welversneden pen’. Kievit merkt op dat Visscher met niets ontziende felheid zijn tegenstanders had bestreden en ook daarin soms iets te persoonlijk was. Toch, concludeert Kievit, herinneren zijn leerlingen zich hem met dankbaarheid. Hij verwijst echter in dit memoriam ook naar de periode na 1940, waarin samenwerking met Visscher niet meer mogelijk bleek. Hij nuanceert diens optreden wel door te schrijven dat Visschers bedoelingen niet altijd juist werden beoordeeld. Hij sluit het in memoriam af met een stelling uit Visschers proefschrift over kerkelijke eenheid en noemt dit een van de doelstellingen van het *Gereformeerd Weekblad*.¹⁶

Vooraf de werken van de reformator Calvijn hebben grote invloed gehad op de vorming van Kievit als theoloog. Hij bleef zich ook later verdiepen in deze materie en stond in eigen kring bekend als Calvijkenner. Hij legt het kandidaatsexamen cum laude af en vervolgt zijn studie met de bedoeling te promoveren op Cartesius en de gereformeerde theologie. Door een veranderde attitude rondt hij deze studie echter niet af. Zelfs Visscher overtuigt Kievit later niet deze studie weer op te pakken. Na afronding van het kerkelijk examen werd Kievit in oktober 1915 kandidaat bij het Zeeuws provinciaal kerkbestuur.¹⁷ Prof. J. Severijn beschrijft hem later als iemand uit één stuk, niet altijd gemakkelijk in de omgang, toch altijd weer het contact zoekend, zelfstandig en zeer bekend met de theologie van eerdere generaties.¹⁸

¹³ Hille, *De tijd is kostbaar*, 19.

¹⁴ C. Graafland, *Verantwoord gereformeerd*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1988, 124; H.J.C.C.J. Wilschut, *J.G. Woelderink: om de ‘vaste grond des geloofs’*, Heerenveen: Groen, 2000, 165. Ook Wilschut schrijft dat Visscher in zijn wedergeboortebegrip verwant is aan Kuiper en verwijst in een voetnoot naar Wiegeraad (B.J. Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 249-250, 252).

¹⁵ C. Blenk, ‘Waarom en hoe zij bleven. Een eeuw in vogelvlucht’, in P.J. Vergunst (red), *Uw Naam geef eer, Honderd jaar Gereformeerde Bond, 1906-2006*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, 14.

¹⁶ I. Kievit, ‘Professor Visscher overleden’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 183-184.

¹⁷ Hille, *De tijd is kostbaar*, 20, 21.

¹⁸ J. van der Graaf, *Delen of helen? Kroniek van Hervormd kerkelijk leven in en met de Gereformeerde Bond, 1951-1981*, Kampen: Kok, 2002, 82.

1.3. Bevestigd als predikant, periode voor Baarn (1915-1923)

Kievit was begaafd en heeft door zijn prediking, pastoraat en theologische bezinning een blijvende indruk nagelaten op menige hoorder, zelfs ver buiten de gemeenten waarin hij heeft gestaan, aldus het in memoriam dat verscheen in *De Waarheidsvriend*.¹⁹ Hij heeft als een hervormd predikant vier gemeenten gediend, namelijk Garderen, Benschop, Lunteren en Baarn.²⁰ In Baarn, publiceerde hij *Tweeërlei kinderen des verbonds*.

Vanuit de ontvangen beroepen van de Hervormde gemeenten van Arnemuiden, Garderen, Bleskensgraaf en Ottoland neemt Kievit het beroep naar Garderen aan. Zijn haast om gemeentepredikant te worden lijkt wel een ‘vlucht naar de pastorie’. Op 4 november 1915 treed Kievit in het huwelijk met Johanna Klootwijk uit Papendrecht. Enkele weken later, op 28 november, bevestigt ds. K. J. van den Berg hem tot predikant van de Hervormde gemeente te Garderen. Kievit's komst sluit de confessionele periode van ds. J.G. Lekkerkerker af.²¹ De gemeente telt ongeveer 1200 leden.

Kievit ziet het geven van catechisatie als een belangrijk moment van kennisoverdracht. In zijn preken is hij scherp, al merkt Balke op dat daar later verandering in komt. De tijd in Garderen is een periode van verdieping. Volgens ds. J. van Sliedregt spelen reformatorische noties van zonde en verlossing hierin een belangrijke rol.²² Van Sliedregt wierp zich op als de ‘eigenlijke geestelijke zoon en de juiste interpreter’ van Kievit, waarbij er sprake was van spanning tussen Van Sliedregt en ds. L. Kievit (de zoon van Kievit).²³

In 1917 wordt Kievit beroepen door de Hervormde gemeente van Benschop. Op 10 maart 1918 bevestigt ds. D.J. van der Graaf hem in Benschop. Deze gemeente is kleiner dan Garderen, maar groeit na Kievit's komst. Volgens Hille was Kievit een bewogen, betrokken predikant. Van der Graaf merkt op dat Kievit wel veel uit de catechismus heeft gepreekt, maar deze nooit volledig heeft afgerond.²⁴ Op 3 oktober 1920 houdt hij zijn afscheidspreek in de

¹⁹ Van der Graaf, *Delen of helen*, 80.

²⁰ Hille, *De tijd is kostbaar*, 9.

²¹ Hille, *De tijd is kostbaar*, 25, 27.

²² Hille, *De tijd is kostbaar*, 33,35; Van der Graaf, *Delen of helen*, 80, 81.

²³ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 402.

²⁴ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 132.

gemeente die hij zelf beschreef als ‘niet lastig’, maar ‘die alles voor ons over had’.²⁵ Tijdens deze periode richtte hij samen met een aantal predikanten het wekelijks verschijnend blad *De Weegschaal des Woords* op.²⁶

Van 1920 tot 1923 heeft Kievit de gemeente van Lunteren gediend. Nogmaals bevestigt zijn zwager Van der Graaf hem als predikant. Deze gemeente telt 3500 leden en groeit. Volgens Hille is Kievit ook in Lunteren geliefd bij gemeente en gewild als catecheet.²⁷

Al voordat de gemeente Baarn een beroep op hem had uitgebracht, was hij ervan overtuigd dat hij niet lang meer in Lunteren zou blijven. Op 28 oktober 1923 hield hij zijn afscheidspreek.²⁸ Reeds tijdens de beroepingsperiode had Kievit contact met gemeenteleden in Baarn, zoals ene Jansje Zondag, over wie hij later een boekje publiceerde.²⁹

1.4. Baarnse periode en emeritaat (1923-1954)

In Baarn woonden ten tijde van Kievits komst mensen van uiteenlopende stand. Het beroepingsproces in Baarn werd voor 1920 beïnvloed door de ‘ambtsheerlijkheid’ Soestdijk, Hille schrijft dat de koningin-moeder de kerkelijke gemeente wel eens financieel ondersteunde.³⁰

De Hervormde kerk in Baarn kan volgens Hille worden beschreven als ethische gemeente. Er bestond echter ook een kleine hervormd-gereformeerde groep die het gevolg was van een opwekking in de Lage Vuursche in de negentiende eeuw. Deze opwekkingsbeweging werd later beïnvloed vanuit Zeist en Amsterdam. De groep vormde geen conventikel, maar was eerder verwant aan het Réveil. Men voelde zich verbonden met de Hervormde Kerk en zag in de opwekking een overeenkomst met de geest van Pinksteren.³¹

Er bestond echter geen vacature voor een hervormd-gereformeerde predikant in Baarn. Hierin kwam verandering toen de Baarnse kerkenraad het verzoek ontving vanuit de hervormd-

²⁵ Hille, *De tijd is kostbaar*, 39.

²⁶ Hille, *De tijd is kostbaar*, 37, 38.

²⁷ Hille, *De tijd is kostbaar*, 42.

²⁸ Hille, *De tijd is kostbaar*, 44.

²⁹ Hille, *De tijd is kostbaar*, 43.

³⁰ Hille, *De tijd is kostbaar*, 47, 48.

³¹ Hille, *De tijd is kostbaar*, 49.

gereformeerde kring om toestemming te verlenen voor doordeweekse diensten en uitbreiding van de predikantsplaats. De plaatselijke ethische predikant dr. H.H. Meulenbelt ondersteunde dit verzoek. Hij vond de gemeente Baarn groot genoeg voor twee predikantsplaatsen en hoopte hierdoor verregaande twist en onenigheid te verhinderen. Een en ander resulteerde in het uitbreiden van de predikantsplaats met een predikant van gereformeerde signatuur.³² *Ons Beginsel*, het nieuwsblad van de Vereniging Calvijn te Baarn, vermeldt later dat Kievit op bijzondere wijze in Baarn werd beroepen. Er was veel gebeden dat Baarn een goede predikant zou ontvangen.³³

Op 4 november 1923 wordt Kievit bevestigd in Baarn. De Baarnse elite is niet blij met zijn komst. Er ontstaan problemen rond de pastorie die de nieuwe predikant krijgt toegewezen. Door toedoen van vrienden kwam Kievit echter te wonen in een monumentale pastorie, in plaats van in een klein huisje dat was toegewezen door de kerkvoogdij.³⁴

Gemeenteleden blijven actief betrokken. In 1924 roept een commissie onder leiding van dhr. A.C. Balke belanghebbenden op hun handtekening te plaatsen onder een verzoekschrift. De kerkenraad van Baarn wordt zo verzocht zondags twee diensten te mogen houden voor ongeveer 450 kerkgangers. Een eerder verzoekschrift hiertoe bevatte de handtekeningen van 289 lidmaten en 76 doopleden boven de 18 jaar.³⁵ Het blijkt nodig hiervoor extra vergaderruimte te vinden. Tot dit moment was alleen de dorpskerk beschikbaar voor de wekelijkse diensten. Ook wordt besloten een vereniging op te richten tot versterking van de hervormd-gereformeerde positie.

Zelf is Kievit aanwezig op 22 april 1924 tijdens de oprichtingsvergadering van de Vereniging Calvijn en hij licht het doel van de vereniging toe, namelijk: ‘het verbreiden van de gereformeerde beginselen in het midden van de gemeente.’³⁶ Op 23 mei 1924 ontvangt de Vereniging Calvijn de goedkeuring van koningin Wilhelmina bij koninklijk besluit. Ook in

³² Hille, *De tijd is kostbaar*, 53.

³³ E.J. Mulder (red), ‘Wanneer weer een eigen predikant?’, *Ons Beginsel* 2:5 (1954), 2.

³⁴ Hille, *De tijd is kostbaar*, 55.

³⁵ Het Voorlopig Comité, ‘Brief’, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, april 1924.

³⁶ J. van Sliedregt, (red), ‘Een nieuw begin’, *Licht en leiding* 6:7 (1959), 1.

het vervolg moet het ministerie van justitie alle statutaire wijzigingen goedkeuren voor gebruik.³⁷ De notulen van de vereniging vermelden deze Koninklijke goedkeuring.³⁸

De Vereniging Calvijn besluit tot het bouwen van een nieuw kerkgebouw. Op maandag 27 oktober 1924 legt Kievit de eerste steen van het gebouw aan de Tromplaan. A.C. Balke bedankt Kievit en spreekt de wens uit dat deze nog lang verbonden zal zijn aan de gemeente.³⁹ Volgens een prijsopgave gaat het gebouw 15.750 gulden kosten.⁴⁰ Op 15 februari 1925 neemt Kievit het Calvijngedouw in gebruik met een tekst uit 2 Kronieken 6. A.C. Balke spreekt de gemeente toe en attendeert haar op het grote voorrecht Kievit als predikant te hebben. Laatstgenoemde blijkt 'zeer onder de indruk' en bedankt de gemeente.⁴¹

Het archief vermeldt weinig over de periode die volgt. In 1930 is Kievit lange tijd ziek. Toch blijkt de onderlinge relatie tussen predikant en bestuur goed. In augustus van dit jaar bedankt Kievit voor de gratificatie die hij van het bestuur heeft ontvangen, alsook voor de liefde en het medeleven in tijden van 'smart en gevaar'. Als gewetenszaak verzoekt hij het bestuur voor alle spreekbeurten van 1 juli tot 31 december 1930 geen vergoeding te ontvangen. Kievit spreekt de hoop uit spoedig weer aan het werk te kunnen gaan.⁴²

Het volgende citaat geeft iets weer van Kievits jarenlange relaties met anderen in positieve zin. Op 15 oktober 1949 schrijft Kievit in een stukje over het veertigjarige ambtsjubileum van ds. K.J. van den Berg, hoe deze hem ondersteunde tijdens zijn zware ziekte in Baarn zodat de catechisaties konden doorgaan. Ook had Van den Berg hem op 2 juli 1930 bijgestaan in het ziekenhuis te Hilversum voor een operatie, waarvoor Kievit hem nog dankbaar was.⁴³ Deze dank spreekt Kievit bijna 20 jaar later uit.

³⁷ Minister van Justitie, 'Uittreksel no. 44', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 23 mei 1924; Minister van Justitie, 'Uittreksel no. 20', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 5 juni 1929.

³⁸ Vereniging Calvijn, 'notulen', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 1924.

³⁹ Redactie (N), 'Eerste steenlegging', Baarnsch Nieuwsblad, (15:44), Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 31 oktober 1924.

⁴⁰ G. Boer, 'Prijsopgave Verenigingsgebouw', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 12 september 1924.

⁴¹ Redactie, 'Plaatselijk nieuws – Gebouw Calvijn', Baarnsch Nieuwsblad, (16:8), Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 20 februari 1925.

⁴² I. Kievit, 'Brief aan het bestuur van en aan de Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, Augustus 1930.

⁴³ I. Kievit, '3 oktober 1909-3 oktober 1949', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 334-335.

Op 1 januari 1953 gaat Kievit met emeritaat.⁴⁴ Maanden ervoor is hij vanwege ziekte niet meer in staat geweest zijn werk te verrichten. Ook heeft er geen herderlijke zorg plaatsgevonden in de gemeente.⁴⁵ Op 15 januari 1953 verschijnt het nieuwe gemeenteblad *Ons Beginsel*, voor het eerst.⁴⁶

Kievit vertegenwoordigde als enige de gemeente in de algemene kerkenraad in Baarn. Toen hij later ziek werd, viel deze vertegenwoordiging weg. De redacteur van *Ons Beginsel* vond het een ‘ernstige plichtverzaking’ dat de hervormd-gereformeerden niet hadden gezorgd voor meer vertegenwoordiging in de algemene kerkenraad.⁴⁷

Na Kievits vertrek verandert de situatie. Invulling van de preekbeurten verlopen in het vervolg via de ring.⁴⁸ Een moeilijke periode breekt aan voor de gemeente en de Vereniging Calvijn. De kerkenraad van Baarn onthoudt de gemeente en de vereniging alle steun. *Ons Beginsel* schrijft dat de gemeente ‘wellicht de moeilijkste tijd beleeft waarin een gemeente kan verkeren’. Het kerkbezoek in de avonddiensten loopt terug.⁴⁹ De kerkvoogdij attendeert de vereniging op achterstallige financiële bijdragen. De vereniging communiceert dit naar de gemeente en stelt dat dit verwijt nooit was gekomen als een ieder binnen de gemeente zijn verplichtingen was nagekomen. Deze nalatigheid kan tot gevolg hebben dat de predikantsplaats verdwijnt.⁵⁰ Dat dit geen loze waarschuwing is, blijkt als de kerkenraad van Baarn het verzoek tot opheffing van de predikantsplaats indient bij het provinciaal kerkbestuur.⁵¹

Op 4 juni 1954 overleed Kievit te Dordrecht.⁵² Ds. G. Boer schrijft in het kerkblad te Gouda dat zijn overleden leermeester veel voor hem en zijn gezin had betekend.⁵³ De eerstvolgende

⁴⁴ Moderamen kerkenraad Hervormde Gemeente Baarn, ‘Brief aan het bestuur van de Vereeniging Calvijn te Baarn’, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 16 oktober 1952.

⁴⁵ E.J. Mulder (red), ‘Kerkenraad, wat nu?’, *Ons Beginsel* 1:12 (1953), 3.

⁴⁶ E.J. Mulder (red) ‘Bestuursmededeling’, *Ons Beginsel* 1:1 (1953), 2.

⁴⁷ E.J. Mulder (red), ‘Zijn wij ons de nood van onze gemeente wel voldoende bewust?’, *Ons Beginsel* 3:4, (1955), 3; Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 63, 401. Volgens professor W. Balke wist Kievit in juiste mate het verband te leggen tussen het ethische en juridische, al nam hij soms scherp positie in tegen de ethischen in Baarn.

⁴⁸ E.J. Mulder (red), ‘Financiële verplichtingen’, *Ons Beginsel* 1:7 (1953), 3.

⁴⁹ E.J. Mulder (red), ‘Wanneer weer een eigen predikant?’, *Ons Beginsel* 2:5 (1954), 2.

⁵⁰ E.J. Mulder (red), ‘Rechten en plichten’, *Ons Beginsel* 2:6 (1954), 2.

⁵¹ E.J. Mulder (red), ‘Zijn wij ons de nood van onze gemeente wel voldoende bewust?’, *Ons Beginsel* 3:4, (1955), 3.

⁵² Van der Graaf, *Delen of helen*, 80.

⁵³ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 104.

uitgave van *Ons Beginsel* op 15 juni 1954 maakt echter geen melding van Kievits overlijden.⁵⁴

Met de komst van J. van Sliedregt wordt weer een hervormd-gereformeerde predikant aan Baarn verbonden.⁵⁵ *Ons Beginsel* schrijft hierover in 1959 als volgt: ‘Vrijdag 6 februari was voor de Hervormd-Gereformeerden in onze gemeente wel een zeer bijzondere dag (...). J. van Sliedregt heeft de toezegging van het beroep naar Baarn aangenomen’.⁵⁶ In september 1959 neemt Van Sliedregt de redactie over van het gemeentebblad en ontvangt het de nieuwe naam *Licht en leiding*. Met deze periode wordt een ‘nieuw begin’ gemaakt in de gemeente, aldus Van Sliedregt.⁵⁷

1.5. Evaluatie hoofdstuk 1

Kievit groeide op in een orthodox hervormd milieu. Het is opvallend dat zijn vader de Hervormde Kerk niet verliet. Dit terwijl hij moeite had met de prediking in de lokale gemeente. Was dit de reden dat Kievit nooit de Hervormde Kerk verliet? Er is geen causaal verband aangetoond tussen deze beide zaken. Toch is het plausibel dat dit Kievit heeft beïnvloed.

Opmerkelijk is de relatie die hij heeft met Hugo Visscher. Niet minder interessant is de belangstelling die Visscher heeft voor de jonge Kievit. Visscher fungeert voor Kievit als een soort mentor. Wederzijds doet Kievit er ook alles aan om Visscher te steunen. Het waardevolle van de relatie met Visscher ligt ook in de link met Calvijn. Kievit was zeer geïnteresseerd in deze reformator en verwijst vaak naar hem in zijn geschriften. Al is hij het niet eens met Visscher ten aanzien van diens opstelling in de oorlog, toch schrijft hij een positief in memoriam in het *Gereformeerd Weekblad*.

Opvallend is Kievits haast om een gemeente te dienen. Aanvankelijk had hij besloten te gaan promoveren; aan dat voornemen komt abrupt een einde. In geen van de door mij bestudeerde bronnen geeft Kievit antwoord op de vraag waarom hij zo snel zijn studie afbrak. Kievit heeft

⁵⁴ E.J. Mulder (red), *Ons Beginsel* 2:6 (1954), 1- 4.

⁵⁵ Van der Graaf, *Delen of helen*, 306.

⁵⁶ A.J. Oosterbroek, (red), ‘Weer een eigen herder en leraar’, *Ons Beginsel* 6:2 (1959), 2.

⁵⁷ J. van Sliedregt, (red), ‘Een nieuw begin’, *Licht en leiding* 6:7 (1959), 1.

de gemeenten Garderen, Benschop, Lunteren en Baarn gediend. In de laatstgenoemde heeft hij het langst gestaan. Vooral Hille beschrijft Kievit als zeer positief. Hij is goed in het pastoraat en geliefd bij de gemeente. Hille blijkt echter niet altijd even objectief over Kievit. De hervormd-gereformeerde groep in Baarn was verantwoordelijk voor het stichten van de tweede predikantsplaats in Baarn. Zij waren ook degenen die ervoor zorgden dat het beroep werd uitgebracht op Kievit. Met enkele gemeenteleden had hij al contact voordat hij in Baarn bevestigd werd. Kievit heeft de hervormd-gereformeerde modaliteit zijn leven lang gediend door onder andere zijn bijdragen in het *Gereformeerd Weekblad*.

Kievit gaat op actieve wijze zijn gang in Baarn. Hij is betrokken bij de oprichting van de Vereniging Calvin en de bouw van een nieuw kerkgebouw. Vanuit de literatuur blijkt dat Kievit het conflict niet mijdt. Het is duidelijk dat er al problemen waren tussen de ethischen en hervormd-gereformeerden voordat Kievit kwam, omdat dit als reden wordt gebruikt de tweede predikantsplaats te creëren. Toch blijkt niet dat Kievit de relatie met de rest van de Hervormde gemeente in Baarn verbeterde. Als enige vertegenwoordigde hij de hervormd-gereformeerden in de algemene kerkenraad van Baarn. Kievit hield zich voornamelijk bezig met zijn eigen groep en versterkte diens positie waar mogelijk.

De laatste jaren in Baarn zijn niet eenvoudig. Kievit is ziek en niet meer tot veel in staat. De relatie tussen de algemene kerkenraad en de hervormd-gereformeerden is slecht. Op het moment dat Kievit vertrokken is, wordt de situatie erg moeilijk voor gemeente en wijkkerkenraad. Het is opmerkelijk dat *Ons Beginsel* Kievits overlijden niet vermeldt. Jaren later lijkt de gemeente weer in rustiger vaarwater te zijn gekomen met de komst van ds. Van Sliedregt.

2. Kievit en de Hervormde Kerk (20^e eeuw)

2.1. Inleiding

In 1889, twee jaar na Kievits geboorte, was ruim zestig procent van de Nederlandse bevolking protestants, waarvan het grootste gedeelte hervormd. Na dit jaar vermindert dit aantal, totdat in 1909 nog maar 44 procent van de bevolking als hervormd te boek staat.⁵⁸ De Hervormde Kerk na de Doleantie bleef verdeeld door een richtingenstrijd. De kerk bestond uit orthodox-hervormden, confessionelen en vrijzinnigen. Het orthodoxe gedeelte van de protestanten bestond uit gereformeerden en ethischen. Gereformeerden kwamen voor in de Hervormde Kerk en in gereformeerde kerkgenootschappen.⁵⁹ De situatie in Baarn speelde zich dus af in een orthodox hervormd milieu. De groep rond Kievit vertegenwoordigde het gereformeerde deel, terwijl de ethischen hun invloed lieten gelden in de rest van de Hervormde gemeente en de algemene kerkenraad.

Een aantal hervormden was niet tevreden met de reorganisatiepogingen vanuit de Confessionele Vereniging en richtte in 1896 het *Gereformeerd Weekblad* op. Dit blad was, aldus ds. C. Blenk, gericht op de 'heilbegerigen en bekommerden'.⁶⁰ Dr. H. Visscher en anderen plaatsen een oproep in het *Gereformeerd Weekblad* om de Gereformeerde Bond op te richten, omdat men zich niet langer thuis voelde bij de Confessionele Vereniging.⁶¹ In 1906 wordt dit een feit. Volgens Van der Graaf is de Gereformeerde Bond meer een uitloper van de Doleantie dan van de Nadere Reformatie. Voor de gemeente in Baarn vind ik een verwijzing naar de Nadere Reformatie meer relevant. Dit zal blijken uit de literatuurstudie van deze scriptie. Toch had de Gereformeerde Bond als doel binnen de Hervormde Kerk te blijven en de kerk van binnenuit te reformeren.⁶² De Bond wijst een binnenkerkelijke doleantie echter niet af.⁶³ In 1909 wordt de visie van de Bond verwoord als de 'verbreiding en verdediging van de gereformeerde Waarheid' in het midden van de Nederlandse Hervormde Kerk. Toen ds. M

⁵⁸Selderhuis, *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 690-1.

⁵⁹Selderhuis, *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 692.

⁶⁰Blenk, 'Waarom en hoe zij bleven', 10.

⁶¹A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, Kampen: Kok, 2004, 7^e druk, 262.

⁶²J. van der Graaf, *Om de erve der vaders, De Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk en Samen op Weg*, Kampen: Kok, 1988, 21, 27; Selderhuis, *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 761.

⁶³Van der Graaf, *Om de erve der vaders*, 27.

van Grieken voorzitter werd, richtte hij een nieuw blad op onder de naam *De Waarheidsvriend*.⁶⁴ Waarom Van Grieken tot deze stap overging, is niet duidelijk. Had de Gereformeerde Bond te weinig invloed in de redactie van het *Gereformeerd Weekblad*? Later werd *De Waarheidsvriend* het formele orgaan van de Gereformeerde Bond, terwijl het *Gereformeerd Weekblad* kritische kanttekeningen plaatste bij het gebeuren in de Hervormde Kerk en in bijzonder in de Gereformeerde Bond. Opvallend is wel dat de twee stromen in de Bond zo hun eigen blad hebben voor de betreffende achterban.

De Gereformeerde Bond was verdeeld. Door de geschiedenis van de Bond heen hebben altijd twee lijnen gelopen. Kievit en Woelderink zijn exponenten van deze twee lijnen. De groep rond Kievit vormt de rechtse, meer bevindelijke groep, aldus ds. L.H. Oosten.⁶⁵ Prof. Th.L. Haitjema gaf leiding aan de Confessionele Vereeniging binnen de Hervormde kerk. Zij gaven de volkskerkgedachte niet op en wenste ook vernieuwing van binnenuit.⁶⁶ Haitjema bestempeld de groep rond Kievit als omvangrijkste stroom en typeert hen, in overeenstemming met Woelderink, als ‘doperse geestesstroming’. Voor hem was het zelfs een soort sekte, al bedoelde hij dit niet als ‘onvriendelijk scheldwoord’. Haitjema doelt op het ‘spiritualistisch aaneensluitingsbeginsel bij de vorming van de ware Kerk der belijders’.⁶⁷ Haitjema brengt de term ‘sekte’ concreet in verband met de streng gereformeerde belijders.⁶⁸ Er is verschil in visie betreffende de leer van de wedergeboorte, de uitverkiezing, de verbondsleer en de kerkbeschouwing.⁶⁹ De verschillen tussen de twee stromingen en beide vertegenwoordigers zijn dus in ieder geval ook theologisch van aard.

Politiek gezien was de achterban van de Bond in drieën verdeeld, namelijk: antirevolutionair (ARP), Christelijk historisch (CHU) en Staatkundig Gereformeerd (SGP). Volgens Oevermans bepaalde de politieke achtergrond mede of een predikant werd beroepen of niet. Het hoofdbestuur en *De Waarheidsvriend* ondersteunden de antirevolutionaire partij, terwijl

⁶⁴ Blenk, ‘Waarom en hoe zij bleven’, 11.

⁶⁵ Van der Graaf, *75 Jaar Gereformeerde Bond*, 117; Harteman, ‘Systeem of Bijbelse spanning’, 83 (Vraaggesprek met L.H. Oosten in Nederlands Dagblad, opgenomen in 75 jaar Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde kerk, z.j., 1981, 117).

⁶⁶ Selderhuis, *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 761.

⁶⁷ Th. L. Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Wageningen: H. Veenman en Zonen, 1953, 171, 172.

⁶⁸ Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 187; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 97.

⁶⁹ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 265.

Severijn zelfs in het centraal Comité van de AR zat.⁷⁰ In de bestudeerde literatuur laat Kievit zich weinig uit over een specifieke politieke partij.

2.2. Polemieken in de Gereformeerde Bond

2.2.1. Kievits invloed

Kievit heeft zeker invloed uitgeoefend op de ontwikkelingen binnen de Gereformeerde Bond.⁷¹ Niet in het minst omdat hij, rond de Tweede Wereldoorlog persoonlijk betrokken was bij de redactie en publicaties in het *Gereformeerd Weekblad*.⁷² Hierdoor vervulde hij een leidersrol binnen het behoudend gereformeerde gedeelte van de Hervormde Kerk en oefent mede daardoor nog steeds invloed uit.⁷³

Van der Graaf merkt op dat ds. G. Boer, ook iemand die een prominente plaats innam in de Hervormde Kerk, een intensieve band onderhield met Kievit, al vond Boer het conflict Kievit – Woelderink, dat zich afspeelde aan het begin van zijn predikantschap, later van minder belang.⁷⁴ Kievit had Boer in 1943 bevestigd als predikant. Van der Graaf merkt in dit verband op dat een bevestiging door Kievit een hele steun zou zijn bij Boers optreden in de toekomst. Deze relatie zet zich voort als Kievit in Putten en later ook in Gouda, Boer bevestigd.⁷⁵ Het *Gereformeerd Weekblad* schrijft hierover op 1 oktober 1949 als volgt: in de eeuwenoude Janskerk met de ‘wondermooi gebrandschilderde ramen’ bevestigde Kievit Boer vanuit 2 Timotheüs 2:15. Kievit preekt met gevoel. Het *Gereformeerd Weekblad* typeert het als ‘tegelijk streng en teer, wat opvallend goed past bij het bevestigingsformulier’.⁷⁶

⁷⁰H. Oevermans, H. Dekker, ‘De grondnoties van schuld en boete mogen we niet kwijtraken’, *Wapenveld* 49, <http://www.wapenveldonline.nl>, (29-10-2007), 3.

⁷¹ Van der Graaf, *Delen of helen*, 83; Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 50. Het was van grote betekenis of men een vriendschapsrelatie met hem had of niet. In dat verband merkt Van der Graaf op: ‘Voor velen sta of val je daarmee’.

⁷² Van der Graaf, *Delen of helen*, 6.

⁷³ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 87.

⁷⁴ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 44 (geen nadere verwijzing).

⁷⁵ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 51, 66.

⁷⁶ Redactie ‘Kerknieuws’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 320.

2.2.2. Contio's

Een groot deel van Kievits invloed kwam tot uiting in het leiden van contio's voor predikanten. Tijdens de Baarnse periode, leidde Kievit de zogenaamde contio's, waardoor een studentenkring ontstond rondom zijn persoon.⁷⁷ De contio's van Kievit zijn een begrip geworden. Daardoor heeft Kievit bekendheid verkregen. In dit verband merkt ds. H.J. Smit op dat een aankomend student werd gevraagd of hij tot de Kievitianen of Woelderinkianen behoorde. Hij vervolgt dat de verschillen scherp lagen, maar dat dit later gelukkig milder werd.⁷⁸ In 1946 merkt Kievit op dat men aankomende theologen niet moet ondervragen of zij het standpunt van Kievit of Woelderink zijn toegedaan, maar dat men te rade moet gaan bij de studentenvereniging Voetius, waar men zeker gewapend zal zijn tegen de eenzijdigheden van Woelderink. Dit bewuste artikel verwijst naar de brochure 'Ontwerp Generale Synode' geschreven door Kievit en de polemiek hierover tussen hem en de Bond. Ook de contio's gehouden door Kievit komen hierin aan bod.⁷⁹ Het is opmerkelijk dat Kievit 10 jaar na het verschijnen van *Tweeërlei kinderen des verbonds* Woelderink nog steeds als eenzijdig ziet en tot de conclusie komt dat men zich hiertegen moet beschermen. Geen teken van toenadering tot Woelderink in dit verband.

Door middel van deze contio's onderwijst Kievit bevindelijke predikanten die zich rondom hem verzamelden.⁸⁰ Hij schrijft zelf in het *Gereformeerd Weekblad* dat de 'jonge ambtsbroeders' de contio's blijkbaar niet kunnen missen, omdat hij nog veel verzoeken van hen ontvangt om ze te houden. Aan onderwerpen is geen gebrek. Ook moet hij verslag uitbrengen over de onderhandelingen met de Gereformeerde Bond.⁸¹ Kievit ziet de Gereformeerde Bond dus als een andere partij waarmee onderhandeld moet worden. Hij gebruikt de contio's om de 'achterban' te informeren over deze gesprekken.

Kritiek op de contio's blijft bestaan. Zelf reageert Kievit op beweringen in *De Waarheidsvriend* met de opmerking dat de contio's al jaren worden gehouden, zelfs vóór en in de oorlog. Sommige behandelde onderwerpen lagen ook op ander terrein erg gevoelig. Dat

⁷⁷ W. Verboom, *De theologie van de Heidelbergse Catechismus, Twaalf thema's: de context en de latere uitwerking*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1996, 77.

⁷⁸ Van der Graaf, *75 Jaar Gereformeerde Bond*, 131.

⁷⁹ I. Kievit, 'Opheldering', *Gereformeerd Weekblad* 47, 335.

⁸⁰ Hille, *De tijd is kostbaar*, 9.

⁸¹ I. Kievit, 'Correspondentie', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 119.

er ook hier verschil met Woelderink is, blijkt duidelijk. De contio's zijn geen 'anti-Woelderink werkgroep' schrijft Kievit in 1946, al is men het niet eens met diens 'dwalingen'. Het is een 'vriendenkring', maar moet geen 'predikantenvergadering' worden. Er moet vertrouwen en openheid heersen, zal men tot meer samenwerking willen komen.⁸² Volgens Kievit zou de frequentie van deze contio's maandelijks moeten zijn, maar daarvoor ontbreekt helaas de tijd.⁸³ In 1949 gaan de contio's nog door. Kievit schrijft hierover in het *Gereformeerd Weekblad*.⁸⁴ De contio's zijn dus tijdens het grootste gedeelte van zijn Baarnse periode doorgegaan. Uit niets blijkt dat Kievit positiever is geworden over Woelderink sinds 1946.

Anderen die niet tot de Gereformeerde Bond behoorden, merkten de contio's ook op. Dr. H. Berkhof wijst er later op dat deze contio's door Kievit werden gebruikt om de bevindelijkheid in de prediking te verleggen naar het werk van Christus.⁸⁵ Hierin is hij veel jonge predikanten tot steun geweest en hebben zij geput uit zijn theologisch oeuvre.⁸⁶

2.2.3. Doop en verbond

In de jaren dertig van de vorige eeuw ontstaat een scherpe polemiek tussen de twee stromingen die tot uiting komt in publicaties in *De Waarheidsvriend* en het *Gereformeerd Weekblad*. Pogingen om de partijen bij elkaar te brengen hadden geen resultaat.⁸⁷

Het gesprek rond het verbond begon al jaren voordat Kievit *Tweeërlei kinderen des verbonds* schreef. Toen Visscher in 1929 predikanten van de Gereformeerde Bond toesprak over het verbond, maakte hij onderscheid tussen het werk- en genadeverbond en differentieerde daarin in uitwendig en inwendig. Het blijkt een onderwerp dat de gemoederen bezighoudt. Twee jaar

⁸² I. Kievit, 'Opheldering', *Gereformeerd Weekblad* 47(1946), 335.

⁸³ I. Kievit, 'Correspondentie', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 119.

⁸⁴ I. Kievit, 'Mededeeling', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 288.

⁸⁵ Van der Graaf, *Delen of helen*, 128 (reactie van ds. W.L. Tukker in het *Gereformeerd Weekblad* op de lezing van dr. H. Berkhof gehouden op 8 juni 1955 op de jaarvergadering van de Confessionele Vereniging te Woudschoten).

⁸⁶ Van der Graaf, *Delen of helen*, 81.

⁸⁷ W. Balke, S. Meijers, M.J.G. van der Velden, *De eigen wijs, afkomst en toekomst der gereformeerde-hervormd*, Wageningen: H. Veenman & Zonen, N.V., Tweede uitgebreide druk, 71; Harteman, 'Systeem of Bijbelse spanning', 83; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 35; 176. (J. van der Graaf, *75 Jaar Gereformeerde Bond, in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Maassluis: Maassluisse Drukkerij, 1981, 188), Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 264.

later, in 1931 typeert Woelderink voor hetzelfde gehoor deze onderscheiding als ‘scholastisch’.⁸⁸ Mogelijk komt Kievits belangstelling voor het verbondsthema van Visscher?

In 1936 verschijnt Kievits boek *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Het krijgt onder andere de instemming van ds. G.H. Kersten van de Gereformeerde Gemeenten.⁸⁹ Ds. M. Golverdingen, van hetzelfde kerkverband, noemt het ‘opmerkelijk’ dat Kievits boek in 1936 verscheen en verbindt het met het gesprek tussen de aanhangers van de twee- en drieverbondenleer. Volgens C. Graafland heeft Kievit getracht een synthese aan te brengen vanuit Calvijn tussen het christelijke gereformeerde standpunt en dat van Kersten.⁹⁰

Tijdens de jaren dertig schrijft Woelderink in *De Waarheidsvriend* over het doopformulier. Hij neemt een positie in tussen de uitverkiezingsleer van de Gereformeerde Gemeenten en de veronderstelde wedergeboorte van de gereformeerden.⁹¹ Dit resulteert in 1938 in een van zijn bekendste publicaties genaamd *Het Doopsformulier*. Hierin beschrijft hij de leer van de heilige doop.⁹² Van Grieken reageert positief in *De Waarheidsvriend* en vindt dat ieder gezin een kopie van dit boek in huis moet hebben. Hij beschrijft het als reformatorische theologie die velen niet meer kennen. Het *Gereformeerd Weekblad* daarentegen reageert scherp en fel tegen de artikelen in *De Waarheidsvriend*, alsook tegen het boek. Visscher vindt dat Woelderink geen oog heeft voor het werk van de Heilige Geest. Ook ontbreekt hem de kennis dat ‘het licht van Gods verkiezende genade over Zijn verbond opgaat’. In dit verband moet ook Van Grieken het ontgelden. Dr. H.J.C.C.J. Wilschut vervolgt dat ook Kievit scherp is in zijn afkeurende reactie op het boek. Kievit vindt het jammer dat *De Waarheidsvriend* ‘propaganda’ maakt voor dit werk. Volgens Wilschut verwijst Kievit in dit verband naar zijn eigen boek *Tweeërlei kinderen des verbonds*, als tegenargument.⁹³

Visscher vindt Woelderinks uitlatingen remonstrants en schaart zich aan de kant van Kievit. Laatstgenoemde heeft inmiddels bedankt voor de Gereformeerde Bond. Woelderink schrijft dat de kritiek van Visscher hem bedroeft. Hij vindt Visschers kritiek op zijn persoon, waar deze hem beschrijft als ‘beunhaas’ e.d. beneden de maat. Zelf reageert hij ook scherp door op

⁸⁸ J.G. Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 26:51 (1935), Maassluis, 4, Woelderink, *Het doopsformulier*, 158, 159.

⁸⁹ Visscher, *Dienaar van het Woord*, 7.

⁹⁰ Redactie, ‘Ds. R Kok, evangeliedienaar, Reformatorisch Dagblad, internet, (2004), 13.

⁹¹ Blenk, ‘Waarom en hoe zij bleven, 13.

⁹² Wilschut, *J.G. Woelderink*, 202.

⁹³ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 218, 219 (*Gereformeerd Weekblad* (1939), 104,105).

te merken dat Visscher de verwachtingen als hoogleraar niet heeft waargemaakt en dat er van zijn hand ook geen enkel theologisch werk is verschenen.⁹⁴ Wilschut beschrijft Visschers kritiek in dit verband als een reeks persoonlijke diskwalificaties van Woelderink, als christen en als man van de wetenschap. Volgens hem reageert Visscher niet op Woelderinks ‘zakelijke tegenargumentatie’.⁹⁵ De literatuur verwijst vaak alleen naar Visscher en Woelderink als het over het conflict gaat. Toch participeerde Kievit duidelijk in dit debat door het gepubliceerde boek *Tweeërlei kinderen des verbonds*.

2.2.4. Voortgaand conflict

Dat het conflict met de rest van de Hervormde Kerk niet verminderde, is duidelijk. Ook Van der Graaf verwijst hiernaar en schrijft dat er rond 1951 felle polemieken woedden over kerkelijke en geestelijke kwesties.⁹⁶

De hervormd-gereformeerde C. Graafland schrijft ook over de verbondsthematiek die een splijtzwam veroorzaakt binnen de Gereformeerde Bond. Net als Verboom stelt hij dat er in ‘onze traditie’ sprake is van verbonds- en verkiezingstragiek. In dit verband absorbeert de verkiezing steeds meer het verbond. Er is geen huiver meer: de predestinatie is een ‘paradepaardje van gereformeerde orthodoxie’ geworden.⁹⁷ Volgens Graafland waren de reacties op Woelderinks standpunt een bewijs dat deze ter zake waren en een gevoelige snaar troffen. Een voorbeeld hiervan is Kievits opmerking dat Woelderink een vijand van bevinding zou zijn geweest.⁹⁸ Volgens Van der Graaf verdeelde de discussie Woelderink-Visscher (Kievit) de Bond en was dit een moeilijke tijd voor het hoofdbestuur. Aanvankelijk konden de artikelen van Woelderink rekenen op instemming. Later stelde men meer kritische vragen.⁹⁹

⁹⁴ J.G. Woelderink, ‘Noodzakelijk Verweer’, *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 246.

⁹⁵ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 157, 159, 160.

⁹⁶ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 249, 250; Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 746.

⁹⁷ C. Graafland, *Gereformeerden op zoek naar God*, Kampen: De Groot Goudriaan, 1990, 206.

⁹⁸ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 736; H Wilschut, *J.G. Woelderink*, 28.

⁹⁹ Van der Graaf, *Delen of helen*, 485.

2.3. Ontwikkelingen tijdens de Baarnse periode

Als veranderingen zijn opgetreden in het verbondsdenken van Kievit, zou dat kunnen blijken uit zijn theologische geschriften, maar ook uit beschreven gebeurtenissen in de gemeente Baarn. In dit gedeelte wil ik vanuit de bronnen bekijken of er sprake is van een dergelijke verandering bij Kievit.

2.3.1. Gereformeerd Weekblad

De periode 1945 – 1950 zijn de laatste jaren die Kievit betrokken was bij het *Gereformeerd Weekblad*. Hoe ontwikkelt het conflict binnen de Gereformeerde Bond, met name tussen Kievit en Woelderink zich? De berichtgeving hierover is eenzijdig, omdat ze alleen de weergave en interpretatie vertegenwoordigt van de redactie van het *Gereformeerd Weekblad*.

2.3.1.1. Na de oorlog, de nieuwe synode (1945)

Nadat het *Gereformeerd Weekblad* sinds 1 maart 1941 niet meer was verschenen, verschijnt het blad voor het eerst weer op 3 november 1945. De Tweede Wereldoorlog was voorbij. Gelukkig nam Kievit de redactie weer op zich, om zo ‘richtinggevende leiding’ te bieden.¹⁰⁰

In dit jaar schrijft de Persschouwer over een reeks bijdragen van Woelderink in *Nieuw Nederland* betreffende de nieuwe synode. Hij geeft ook specifiek de mening van Kievit weer die schrijft dat alleen ‘het gereformeerde volk competent en gerechtigd is de zaak der belijdenis ter hand te nemen’. Woelderink reageert hierop door te schrijven dat Kievit er helemaal van uitgaat dat deze gereformeerden werkelijk gereformeerd zijn. Vragen zij zich nooit af of hun optreden wel in gehoorzaamheid aan de Bijbel en gefundeerd op de belijdenis is? Volgens de Persschouwer blijkt hieruit wel duidelijk dat Woelderink niets begrepen heeft van Kievits strijd voor de waarheid. Volgens Woelderink blijkt juist dat binnen het gereformeerd gedeelte van de Hervormde Kerk er maar weinig zijn die de ‘levende waarheid’ verkondigen, ‘misschien vier of vijf’ schrijft hij, ‘zover zijn we afgeweken.’¹⁰¹

¹⁰⁰ De uitgever, ‘Het weerkerende Gereformeerd Weekblad’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 8.

¹⁰¹ I. Kievit, ‘Persschouw’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 32.

2.3.1.2. Het conflict op meerdere fronten (1946)

Kievit schrijft over de Generale Synode, maar verwijst ook naar Woelderink in negatieve zin. Bij de behandeling van het gezag van de synode merkt Kievit op dat dit een terrein is ‘vol voetangels en klemmen’. In het zoeken naar de Bijbels gefundeerde waarheid in deze kwesties zullen de nodige onzekerheden naar voren komen, aldus Kievit. Hij is bang dat het bij zoeken zal blijven omdat zij die de waarheid ‘gevonden’ hebben, uitgestoten zullen worden. Dit bevreest Kievit echter niet, zoals Woelderink volgens hem op ‘lasterlijke’ wijze beweert. Een subjectivisme, waaraan Woelderink volgens Kievit zich al eerder schuldig maakte. Kievit noemt dit een ‘verkrachting der waarheid’, geuit in *Nieuw Nederland* en *Het Weekblad der Hervormde Kerk*. Hij geeft aan hier later op te zullen reageren en Woelderinks ‘oude plunje’ hem te zullen voorleggen, opdat de jongeren dit ook te weten zullen komen.¹⁰² Uit bovenstaande blijkt dat Kievit en Woelderink niet alleen in conflict waren over het verbond, maar ook over andere onderwerpen. Ook deze reacties waren niet vriendschappelijk van aard.

Het conflict met de Gereformeerde Bond gaat ook door. De Bond heeft volgens Kievit op onjuiste wijze de ‘vage’ formule aanvaard die luidt: ‘in gehoorzaamheid aan de H. Schrift en op den bodem der belijdenisgeschriften’. Hierdoor heeft zij het vertrouwen dat in haar gesteld was, geschokt. Dit omdat zij weet dat de gereformeerde interpretatie die zij hierin aanhoudt, niet gedeeld wordt door de meerderheid van de classicale vergaderingen. Kievit verwijt de Gereformeerde Bond weinig leiding te hebben gegeven en ‘meestal verkeerde leiding’, in de dertig jaar die hij kerkelijk betrokken is geweest.¹⁰³ De kritiek die Kievit uit richting de Bond, is fors. Zelfs vindt hij de keuze die de Bond maakt, fout en niet in congruentie met de gereformeerde interpretatie.

Het conflict tussen beide stromingen gaat door. In het *Gereformeerd Weekblad* van 13 april 1946 merkt Kievit hierover op dat hij zich liever zo veel mogelijk onthoudt van polemieken met *De Waarheidsvriend*, omdat beide dezelfde zaak dienen, maar dat laatstgenoemde ‘velen prikkelt’ als zij geregeld spreekt over ‘negatieve houding’ en ‘aan de kant gaan staan’. Het betreft hier dan de Paascollecte, waaruit de Synode allerlei zaken wil financieren en waar het *Gereformeerd Weekblad* negatief op reageert. Volgens Kievit is het nog maar de vraag wie

¹⁰² I. Kievit, ‘De Generale Synode VII’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 22.

¹⁰³ I. Kievit, ‘De Generale Synode IX’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 37.

negatief is en aan de kant gaat staan. Wel merkt hij nog op dat het beter is aan de kant te staan dan in de sloot te liggen. Hij roept *De Waarheidsvriend* op tot ‘bezonnen critiek’ en maant hem de ‘waarheidsvraag’ te behandelen. Hij refereert aan het kleine getal aan zijn zijde en wil zich niet onttrekken aan de algemene nood van de kerk. Ook waarschuwt hij dat degenen die hun een negatieve houding verwijten, het aan zichzelf te wijten hebben als ‘de wegen scheiden op den duur’. Volgens Kievit zou een zodanige stap hen ‘smarten, maar...als het moet.... het kan,’ schrijft hij.¹⁰⁴ Al schrijft Kievit dat hij zich liever niet mengt in een voortslepende polemiek, geeft hij wel commentaar op wat er in *De Waarheidsvriend* staat en vindt hij het nodig *De Waarheidsvriend* erop te wijzen zich bezig te houden met andere zaken. Opmerkelijk is Kievits dreigement dat een scheiding eventueel mogelijk is, als het zover komt. Het is de enige verwijzing van deze aard die ik vond in de literatuur. Bedoelt Kievit hier een scheiding met de Gereformeerde Bond of zelfs met de Hervormde Kerk?

Toch gaat de kritiek tegen Kievit en de zijnen door. De Persschouwer (*Gereformeerd Weekblad*) geeft enkele maanden later een overzicht van een rede die Severijn, voorzitter van de Gereformeerde Bond hield op 8 juli 1946. Deze verscheen in *De Zaaier*, blad van de Hervormde gemeenten op Goeree en Overflakkee. Severijn beschuldigt Kievit en de zijnen met stenen te gooien naar de Synode en verwijt hun ‘goddeloos vandalisme’. Kievit reageert en stelt dat Severijn kogels afvuurt die geen doel raken.¹⁰⁵ Het is duidelijk dat Kievit niet bang is het conflict aan te gaan met de Gereformeerde Bond.

Volgens hem is het in 1946 al lang niet meer zo dat ‘Gereformeerde Bondsprediking’ per definitie dezelfde soort prediking garandeert zoals dat twintig jaar daarvoor wel het geval was. Toen wist men, aldus Kievit, dat een bepaalde prediking Bondsprediking was en dat de eigenheid ervan overal in tot uiting kwam.¹⁰⁶

Kievit geeft aan in een artikel genaamd *Opheldering*, dat hij zelden over de *Waarheidsvriend* schrijft, maar zich soms het recht voorbehoudt dat te doen zoals nu het geval weer is. In dit artikel gaat hij in op de brochure over het *Ontwerp Generale Synode* die door hem geschreven werd en de verhouding met de Gereformeerde Bond. Hij schrijft onder andere dat hij geen lid is van de Gereformeerde Bond en dat ook niet van plan is te worden. Hierdoor heeft hij geen

¹⁰⁴ I. Kievit, ‘Correspondentie’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 119, 120.

¹⁰⁵ Persschouw, ‘Persschouw’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 247-248.

¹⁰⁶ I. Kievit, ‘De prediking en de drang naar eenheid’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 268.

toegang tot de Bondsvergaderingen. Dit naar aanleiding van het voorstel van ds. W.Chr. Hovius om Kievit eens de gelegenheid te geven zijn bezwaren tegen de nieuwe organisatie uiteen te zetten. De scriba van de Bond, ds. J.J. Timmer, wijst dit voorstel echter af. Gelegenheid hiertoe was al geboden op een eerder gehouden contio voor predikanten van de gereformeerde gezindte. Op Timmers opmerking niets liever te willen dan samen met Kievit de weg te zoeken in de kerkelijke wereld, antwoordt Kievit instemmend, al merkt hij op dat de verschillende uitspraken elkaar tegenspreken.¹⁰⁷

Het is duidelijk dat Kievit erg druk is in deze periode. Hij richt in het *Gereformeerd Weekblad* in 1946 een verzoek aan kerkenraden hem niet te vragen een preek- of spreekbeurt te vervullen omdat hij daarvoor geen tijd heeft, zelfs niet om op alle schriftelijke verzoeken te reageren.¹⁰⁸

2.3.1.3. Verdeeldheid ook binnen de Bond (1947)

In 1947 schrijft het *Gereformeerd Weekblad* over de kerkelijke verdeeldheid binnen de Gereformeerde Bond. Er zou zelfs sprake zijn van drie richtingen binnen de Bond. Het heeft de hervormd-gereformeerden ontbroken aan goede en vaste leiding. Het gevolg zijn verdeeldheid en verzwakking.¹⁰⁹ Hetzelfde verwijt over slechte leiding komt terug.

In dit jaar merkt de Persschouwer op dat Severijn in *De Waarheidsvriend* schrijft dat het tijd is dat alle reformatorische christenen die de Hervormde Kerk liefhebben, hieraan uiting geven. Dit is mogelijk door de ‘kerk der vaders’ en de belijdenissen lief te hebben, de onderlinge geschillen te laten rusten om deze later op kerkelijke wijze op te lossen, maar nu samen ‘schouder aan schouder’ de reformatiestrijd van de kerk te strijden.¹¹⁰ De Persschouwer reageert hier inhoudelijk niet op.

Ook op andere terreinen binnen de Hervormde Kerk heeft men moeite met de kritiek van de Gereformeerde Bond en Kievit. Hun kritiek tegen de leer van Barth roept felle reacties op. Dit blijkt uit het *Gereformeerd Weekblad* van 24 mei 1947. Hier wordt aangehaald hoe de

¹⁰⁷ I. Kievit, ‘Opheldering’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 335.

¹⁰⁸ I. Kievit, ‘Vriendelijk verzoek’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 371.

¹⁰⁹ Persschouw, ‘Persschouw’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 48.

¹¹⁰ Persschouw, ‘Persschouw’, *Gereformeerd Weekblad* 48, (1947), 79.

directeur van het persbureau van de Hervormde Kerk, dhr. Schouwenburg, beide partijen scherp aanvalt en hen zelfs een sekte noemt. Schouwenburg gebruikt het al eerder beschreven bezwaar van de Bond tegen de Paascollecte als reden hiervoor. De Persschouwer reageert hier vrij laconiek op door op te merken dat zij dit dan ook weer weten. Zij behoren tot een sekte en 'de Barthiaan' Schouwenburg tot de kerk.¹¹¹ Hiermee herhaalt Schouwenburg dus Haitjema's eerder beschreven typering.

2.3.1.4. Ontwerp-kerkorde (1948)

Als in 1948 het debat wordt gevoerd over de ontwerp-kerkorde, verschijnt een opmerkelijk bericht. De *'s-Gravenhaagse Kerkbode* noemt de groep rond het *Gereformeerd Weekblad* extremistisch. Dit omdat men het niet eens is met de Gereformeerde Bond. Volgens de Persschouwer is dit totaal onterecht. Ook de Zwingligroep, die bezwaren heeft worden als extremistisch beschreven.¹¹²

2.3.1.5. De verdeeldheid gaat door, wederzijds kritiek (1949)

Het gesprek over de richtingen in de Gereformeerde Bond waarover werd geschreven in 1947, herhaalt zich. In 1949 schrijft Kievit dat ook prof. Van Niftrik de Gereformeerde Bond verdeelt in drie richtingen, namelijk: een groep rondom Woelderink, een groep rondom Kievit en een groep rondom Severijn. Hij tekent echter bezwaar aan tegen deze driedeling waar het hemzelf en Severijn betreft. Hij vindt niet dat in dit geval gesproken kan worden van uiteenliggende gedachten of groepen omdat men het eens is in waardering van de Schrift en de belijdenis. Wel verwijst hij naar de groep rondom Woelderink. Kievit merkt op dat er met Woelderink zelf geen uiteenliggen is betreffende Schrift en belijdenis. Dat geldt echter niet voor al zijn volgelingen.¹¹³ Dit is een opmerkelijke conclusie van Kievit. Wat betekent de verwijzing naar Schrift en belijdenis? Is de verbondsvisie inbegrepen in deze conclusie?

In 1949 komen de verwijzingen naar Kievit of Severijn weer boven, in een stuk van ds. F.J. Pop uit Driebergen. In het blad *Kerkdienst* staat een stuk over de reglementswijzigingen die het Seminarie mogelijk moeten maken. Pop vraagt zich af of het gereformeerd protestantisme,

¹¹¹ Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 48, (1947), 167.

¹¹² Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 103.

¹¹³ I. Kievit, 'Wat is confessioneel? 1', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 132-133.

binnen de Hervormde Kerk, zich niet bewust is van andere typen die ook voorkomen binnen de kerk zoals Noordmans en Haijtjema. Hij vraagt zich verder af of men dat allemaal uit wil bannen en een type Severijn of nog liever Kievit in plaats ervan wil stellen. De Persschouwer reageert hierop door dit te ontkennen, maar dat men zich alleen wil schikken onder de heerschappij van de Koning van de Kerk.¹¹⁴ Men ziet Kievit dus wel degelijk als vertegenwoordiger en leider van een van de stromingen van de Bond, al is hier sprake van sarcasme.

Dat Kievit een actief betrokken redacteur is, blijkt onder andere uit de steun die hij ds. J. van Sliedregt geeft bij het beantwoorden van de kritiek van G.J. Edelman op Van Sliedregts boek *Licht over uw pad*. In zijn reactie adviseert Van Sliedregt Edelman onder andere Kievits boek *Tweeërlei kinderen des verbonds* te lezen en meer te studeren in de reformatische theologie. Kievit reageert in een onderschrift en stelt dat hij het helemaal eens is met Van Sliedregt en dat hij de reactie van Edelman zeker had geweerd, had hij deze op tijd gezien.¹¹⁵ In het *Gereformeerd Weekblad* van 3 december licht Kievit een eerder gemaakte opmerking over een emerituspredikant, ds. J. Haring, toe. Hij bevestigt nogmaals dat hij bij zijn standpunt blijft, maar dat hij geen partij wil kiezen en daarom beter deze zin had kunnen schrappen.¹¹⁶ Kievit geeft duidelijk blijk van zijn mening in het *Gereformeerd Weekblad*. Hij spaart mensen niet in zijn kritiek. Ook is hij niet conflictmijdend en ondersteunt hij mensen met wie hij zich verwant voelt.

Ook Woelderink komt aan bod in dit jaar. In 1949 geeft de Persschouwer de reactie van Woelderink weer betreffende de Hervormde Kerk. Woelderink ziet de kerk nog steeds in een ontwikkelingsfase. De nieuwe kerkorde is in beginsel aangenomen, maar de behandeling van de verschillende ordinantiën vraagt nog tijd. Hij schrijft dat het werk moeizaam vordert. Hij bekritiseert de Gereformeerde Bond die de kerkorde niet wil aanvaarden. Zij willen volgens Woelderink het onderste uit de kan hebben. Ook constateert hij dat de Hervormde Kerk opschuift naar rechts. Hij is aan de ene kant blij met deze beweging, maar ook bezorgd omdat ook de rechterzijde opschuift en ultrarechts wordt. De Persschouwer typeert Woelderinks betoog als mat en reageert hierop door op te merken dat bij Woelderink een gemis aan bewogenheid met de situatie in de kerk zich voordoet. Er is niet alleen een beweging naar

¹¹⁴ Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 359.

¹¹⁵ I. Kievit, 'Ingezonden', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 383-384.

¹¹⁶ I. Kievit, 'Toelichting', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 392.

rechts, maar ook andere bewegingen doen zich voor, zoals de Barthiaanse en evangelisch-katholieke. Laatstgenoemde bewegingen trachten de kerk nog verder te vervreemden van de reformatorische grondslag.¹¹⁷ Het blijkt uit dit citaat dat er weinig toenadering is tussen Woelderink en de redactie van het *Gereformeerd Weekblad*. Er is niet echt sprake van een gesprek; men communiceert meer door middel van beschuldigingen, die elkaar verdacht maken.

2.3.1.6. Kievit stopt als redacteur (1950)

Aan Kievits betrokkenheid bij het *Gereformeerd Weekblad* komt abrupt een einde. Op 4 februari 1950 maakt Kievit bekend te zijn gestopt als redacteur van het *Gereformeerd Weekblad* en niet langer verantwoordelijk te zullen zijn voor dit blad. Sinds 3 oktober 1931 heeft hij in de redactie gezeten. Kievit verwijst nog naar de moeilijke periode toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak en de uitgaven per 1 maart 1941 werden verboden. Hij memoreert hoe op 3 november 1945 het *Gereformeerd Weekblad* weer verscheen en hoe hij nog een aantal jaren de taak op zijn schouders heeft mogen nemen. Gezondheidsredenen, zijn leeftijd en andere omstandigheden hebben nu geleid tot deze stap. De uitgever en de nieuwe redactie, onverwachts geconfronteerd met deze verandering, bedanken Kievit. De uitgever geeft aan in dezelfde geest verder te zullen gaan.¹¹⁸ Over welke andere omstandigheden spreekt Kievit hier? Het blijkt niet uit de literatuur dat Kievit een conflict heeft met de uitgever van het *Gereformeerd Weekblad*, maar toch ontstaat de vraag waarom Kievit op deze manier zijn taak neerlegt.

2.3.2. Gemeente Baarn

Het archief van de Vereniging Calvijn geeft inzicht in Kievits functioneren in de gemeente. Ook hier schuwt Kievit niet duidelijk te zijn en op te treden tegen gemeenteleden. De raad van beheer van de Vereniging Calvijn onder leiding van Kievit schroomt niet in 1927 een lid van de raad en de Vereniging tot orde te roepen die jarenlang problemen veroorzaakt. Zij verwijten hem Gods gemeente te hebben beroerd. Zij royeren hem als lid en roepen hem op

¹¹⁷ Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 191.

¹¹⁸ I. Kievit, 'Aan de lezers van het Gereformeerd Weekblad', *Gereformeerd Weekblad* 51 (1950), 37-38.

zich te onthouden van 'handelingen en woorden die u slechts dieper schuldig zouden maken'.¹¹⁹ Dit speelt zich af enkele jaren na oprichting van de vereniging in 1924.

Problemen met gemeenteleden doen zich voor. Een gemeentelid klaagt Kievit aan wegens laster. Het blijkt nodig deze beschuldigingen ernstig te nemen. Een commissie van onderzoek schrijft op 14 december 1928 dat is gebleken dat de beschuldigingen niet kloppen en ontkent ook het feit dat Kievit zich beledigend zou hebben uitgelaten.¹²⁰ Op 21 september 1929 ontvangt de raad van beheer van de Vereniging Calvijn een brief waarin de briefschrijver beweert dat er binnen de raad over hem gelasterd wordt en verzoekt hun zijn royering op te heffen.¹²¹

Kievit treedt op tegen gemeenteleden die in ruzie met elkaar verkeren. Schriftelijk maant hij een lid van de gemeente zich te verzoenen met zijn zoon, omdat deze al maanden met hem in onmin leeft. Hij verzoekt hem zijn beurt voor het gebed bij aanvang van de eredienst over te laten aan een ander, om zo ontstichting te voorkomen. Hij nodigt hem uit in de pastorie met zijn zoon en anderen om het probleem op te lossen.¹²² Uit deze enkele voorbeelden uit het archief van Baarn blijkt een ietwat andere Kievit dan uit het boek van Hille. Laten we de laatste jaren bekijken van Kievits optreden in Baarn, nadat hij zijn betrokkenheid bij het *Gereformeerd Weekblad* heeft beëindigd.

2.3.2.1. Problemen in de gemeente en Vereniging (1952)

Er zijn in die jaren toenemende problemen in de gemeente en de Vereniging Calvijn. Het bestuur van de Vereniging ontvangt een brief gedateerd 12 juni 1952, ondertekend door tien mensen. Zij dringen aan op opheldering rond het aftreden van een lid van de vereniging. Ook

¹¹⁹ Raad van Beheer, 'Brief aan dhr. G R', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, Januari 1927.

¹²⁰ Vereniging Calvijn. Commissie van Onderzoek, 'Brief aan mevr. De Wed. B-K en Mej. V-M Baarn': Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 14 december 1928.

¹²¹ A.C. B, 'Brief aan de Raad van Beheer der Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 21 september 1929.

¹²² I. Kievit, Brief aan Dhr. V te Baarn, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 9 oktober 1937, Het is niet duidelijk of het een bestuurslid van de Vereniging Calvijn betreft.

verzoeken zij dat er een bijzondere ledenvergadering zal plaatsvinden.¹²³ Op dit moment is Kievit nog voorzitter van de vereniging.

Uit een andere brief gericht aan het bestuur van de Vereniging Calvijn op 17 juni blijkt, dat Kievit na de zomer van 1950 niet meer structureel is voorgegaan in de gemeente vanwege zijn ziekte. De briefschrijver is ongerust over de ontstane situatie in Baarn, met name in de Vereniging Calvijn. De problemen waren er al vanaf 1937 en hadden volgens de briefschrijver zich verdiept. Na de oorlog werden de tekenen van verval meer zichtbaar. Het bestuur loste conflicten niet meer op de juiste manier op. Bestuursleden bedankten zonder dat dit een oplossing bracht voor het probleem.¹²⁴ Het archief bevat echter geen materiaal uit 1937 waarin dit soort problemen aan bod komen.

Op 18 juli reageert het lid dat bedankt had voor de raad van beheer, waarover de tien hadden geschreven. Hij schrijft dat hij geen bezwaar meer heeft lid te worden van de vereniging en wijst erop dat eenheid naar buiten toe gewenst is.¹²⁵ Hij schrijft niet dat hij bereid is de eerdere bestuursfunctie weer op zich te nemen.

Ondanks dat Kievit niet volledig functioneert in de gemeente, blijkt zijn betrokkenheid wel bij de vereniging. Kievit reageert op deze bestuurskwestie, en schrijft aan de man op 9 augustus 1952 dat hij hem 'ernstig moet vermanen, en onderwijzen'. Hij hoopt dat hij tot inkeer komt en zich niet verhardt zoals eerder schijnt te zijn gebeurd. Kievit schrijft dat de hele gereformeerde groep in de gemeente in 'een staat van innerlijke ontbinding' verkeert en refereert aan het 'adres van tien'. Volgens Kievit beheerst de tijdgeest alles. Hij verwijst naar het oordeel van God over 'onze groep'. Het oordeel bestaat daarin dat zij Gods tucht niet hebben aangenomen. Er bestaat een 'algemene verharding' en 'diepe inzinking van het geloofsleven'. Kievit betreft het op de 'geest der revolutie' die door de wereld gaat. Hij roept de man op zijn zonde en schuld te zien en om genade te smeken voor 'uw zijn en doen' en zich te stellen onder de tucht.¹²⁶ Later is deze man weer secretaris geworden van de

¹²³ Ondertekenaars, 'Brief aan het bestuur van de Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 12 juni 1952.

¹²⁴ A.C. B., 'Brief aan het bestuur van de Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 17 juni 1952.

¹²⁵ J. de R., 'Brief aan de secretaris van de Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 18 juli 1952.

¹²⁶ I. Kievit, 'Brief aan de weled. Heer J de R', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 9 augustus 1952.

vereniging zoals blijkt uit een door hem ondertekende brief van 2 december 1952 aan het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond.

Uit het bovenstaande blijkt dat er grote problemen waren in Baarn. Kievit zelf beschrijft dit als een proces van ontbinding. Waarom hij deze scherpe bewoordingen gebruikt, is verder niet duidelijk uit het archief. Wel is het zo dat er dus problemen zijn met betrekking tot het geloofsleven en het functioneren in de gemeente. Het lijkt erop dat Kievit de regie kwijt is in de vereniging en in de gemeente. Enkele maanden na deze briefwisseling komt formeel een einde aan Kievits betrokkenheid bij de vereniging. Op 18 oktober 1952 bedankt hij als voorzitter van het bestuur van de Vereniging Calvijn. Hij schrijft dat hij dit besluit met weemoed heeft genomen. Achtentwintig lange jaren heeft hij zich ingezet ‘in de vrees des Heeren, met opoffering van lichaam en geest’, om het geestelijke belang van de vereniging te bevorderen. Hij bevestigt dat hij door God gezonden was om het evangelie van het kruis te verkondigen in de gemeente.¹²⁷

In december 1952 verzoekt de Vereniging Calvijn het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond om hulp inzake het geschil met de kerkenraad van de Hervormde gemeente in Baarn. Het betreft hier het rouleren van ambtsdragers bij alle diensten van de gemeente, ongeacht of deze hervormd-gereformeerd zijn of niet. De kerkenraad in Baarn wil in dezen niet afwijken en wil de gemeente dwingen hieraan gehoor te geven.¹²⁸ Het hoofdbestuur gaat in op dit verzoek en vraagt de kerkenraad in Baarn de eis tot rouleren los te laten om moeilijkheden te voorkomen, die ‘mogelijk tot ongewenste resultaten zouden kunnen leiden’.¹²⁹

2.3.2.2. Baarn, na Kievits vertrek (1953)

Ook na Kievits vertrek is men nog zeer ongerust over de situatie in Baarn. Het bestuur wordt opgeroepen zich alsnog tot Kievit te wenden om advies. Volgens een brief gericht aan het bestuur van de Vereniging Calvijn begon Kievit in 1937 in Baarn te waarschuwen tegen het ‘inwendige verval’ in de gemeente. De zegen en het krachtige geloofsleven, waardoor de

¹²⁷ I. Kievit, ‘Brief aan de Raad van Beheer en de Vereeniging Calvijn te Baarn’, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 18 oktober 1952.

¹²⁸ Vereeniging Calvijn, ‘Brief aan het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond te Utrecht’, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 2 december 1952.

¹²⁹ J. Severijn, (Hoofdbestuur Gereformeerde Bond), ‘Brief aan de kerkenraad van de Ned. Herv. Gemeente te Baarn’, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 9 december 1952.

jaren daarvoor zich kenmerkten, verminderde. Kievit vermaande de gemeente herhaaldelijk tot boete en inkeer en ‘worstelde om nieuwe vruchten op de bediening’, aldus de briefschrijver. Door het wegvallen van de ouderen werd het gebed in de gemeente minder.¹³⁰ Deze brief herhaalt dus wat in 1952 voor Kievits vertrek aan bod was gekomen.

In een andere brief aan het bestuur wordt het ervan beschuldigd een andere houding te openbaren tegenover Kievit. Ook dat men weigert zich te schikken onder diens advies. De briefschrijver attendeert het bestuur erop dat Kievit dit optreden als revolutionair heeft bestempeld. Zij erkennen Gods gezag niet in Zijn ambtsdrager. Hij roept hen op ‘zonder iets te verzwijgen, openhartig en nederig overleg te plegen’ met Kievit. Al is hij met emeritaat, hij wil als herder graag de schapen dragen op zijn hart, aldus de briefschrijver.¹³¹

2.4. Evaluatie hoofdstuk 2

Kievit onderschrijft de doelstellingen van de Gereformeerde Bond en wordt lid. De Vereniging Calvijn in Baarn vertoont enige overeenkomst met de eerder opgerichte Gereformeerde Bond. Toch verslechtert de relatie met de Bond. Kievit bedankt als lid. Kritiek tegen de Bond neemt toe en blijft jarenlang bestaan. Kievit concludeert zelfs dat de Bond slechte leiding heeft gegeven. Zij is voor hem niet de juiste vertegenwoordiging van de gereformeerde achterban. Uit niets blijkt dat Kievit toenadering heeft gezocht. Toch is het opmerkelijk dat dit het orgaan is waartoe de gemeente Baarn zich als eerste wendt in het conflict met de kerkenraad.

Kievits invloed in bredere kring is mijns inziens aangetoond. De contio's dienen om het gedachtegoed van Kievit te bespreken en te verspreiden. Het blijkt een netwerk waarop zowel binnen als buiten de Bond reactie ontstaat. Geen gewone vergadering van predikanten dus. In aansluiting hierop publiceert Kievit zeer frequent in het *Gereformeerd Weekblad*. Kievit heeft dus voldoende mogelijkheid hervormd Nederland te beïnvloeden en maakt gebruik van deze mogelijkheid.

¹³⁰ A.C. B, ‘Brief aan het bestuur van en aan de Vereniging Calvijn te Baarn’, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, oktober 1953.

¹³¹ A.C. B, ‘Brief’, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, oktober 1953.

Het naast elkaar bestaan van het *Gereformeerd Weekblad* en *De Waarheidsvriend* heeft bijgedragen aan de verdeeldheid binnen de Bond. Tot in de laatste jaren voordat Kievit met emeritaat gaat, reageert het *Gereformeerd Weekblad* kritisch op berichten in *De Waarheidsvriend*. Het debat is scherp en schijnt er niet op gericht te zijn elkaar te vinden in de zaken waarover men het eens is. Vanuit deze pennenstrijd is duidelijk dat de Bond verdeeld is en blijft zo lang als Kievit redacteur was van het *Gereformeerd Weekblad*. Nergens blijkt een toenadering van Kievit of de redactie van dit blad tot Woelderink of de Gereformeerde Bond. Kievit was zeer bewust sturend aanwezig in de redactie van het blad. Hij toont zijn instemming of afkeuring met het gepubliceerde. Als Kievit persoonlijk anders was gaan denken over Woelderink of de Bond, had mijns inziens niets hem belet dit ook zo te schrijven. Opmerkelijk is het plotselinge vertrek van Kievit bij het *Gereformeerd Weekblad*. Wordt het hem allemaal te veel? Het lijkt er wel op. Ook is een conflict met de uitgever niet uitgesloten. De gemeentelijke situatie in Baarn verslechtert na zijn vertrek als redacteur.

Vanuit de beschreven geschiedenis in Baarn krijgen we zicht op een andere Kievit dan eerder beschreven door Hille en anderen. Een meer realistisch beeld ontstaat van een predikant die te maken krijgt met problemen in zijn gemeente. Opvallend is wel dat Kievit zelf zeer negatief is over de ontwikkelingen in Baarn. Het geloofsleven van de gemeente is eerder slechter geworden dan dat het is verbeterd. Is de oude generatie, waarmee Kievit al in contact was voordat hij in Baarn kwam, weggevallen en concludeert Kievit daarom dat het gebed is verminderd? Het lukt Kievit ook niet het bestuur van Calvijn te leiden zoals hij dat wil. Er heerst tweedracht en het conflict breidt zich uit naar de leden van de vereniging. Het lijkt erop dat Kievit op het dieptepunt van dit alles met emeritaat gaat.

Kievits boek *Tweërlei kinderen des verbonds* was deel van het gesprek rond het verbond, dat plaatsvond in het eerste deel van de twintigste eeuw. Het staat tegenover *Het Doopsformulier* van Woelderink. Beide boeken staan in het centrum van het verhitte debat, dat zich afspeelt binnen de Gereformeerde Bond en daarbuiten. Het Baarns archief en het *Gereformeerd Weekblad* hebben geen bewijs geleverd dat Kievit zijn verbondsvisie heeft aangepast richting Woelderink. Kievit blijft negatief over Woelderink en zijn aanhang en veroordeelt diens reactie tot 1949 in het *Gereformeerd Weekblad*. Ook is geen verandering zichtbaar in Kievit als gemeentepredikant. De gemeente is veranderd, Kievit niet.

De besproken gedeelten vanuit het *Gereformeerd Weekblad* en het Baarns archief beschrijven de niet-theologische kant. In het volgende hoofdstuk zullen we de theologische onderbouwing van Kievits verbondsvisie uiteenzetten. Ook Woelderinks visie komt aan bod.

3. Het verbond

3.1. Inleiding

In 1936, als inleiding op zijn boek *Tweeërlei kinderen des Verbonds*, merkt Kievit op dat het genadeverbond centraal staat in de dan geldende theologische belangstelling. Deze belangstelling betreft niet alle modaliteiten in de Hervormde kerk, maar beperkt zich tot de hervormd-gereformeerden.¹³² Dit boek beschrijft volgens Kievit een gedeelte van het genadeverbond. Ook erkent hij de relevantie van het onderwerp voor de roeping van de mens.¹³³

Volgens Kievit omvat het verbond alle gedoopten, in tegenstelling tot Kersten en Kuyper. Het verbond blijft echter gekoppeld aan de uitverkiezing. Alleen voor de uitverkorenen geldt de belofte van vergeving van zonden. Zij die niet uitverkorenen zijn, horen wel bij het verbond, maar alleen op uitwendige wijze. Vandaar de term ‘tweeërlei kinderen des verbonds’ dat Kievit verder uitwerkt.¹³⁴

De naam van het boek wordt zo een theologisch begrip. Van der Graaf verwijst naar de term ‘tweeërlei kinderen des verbonds’ en Gods verbondstrouw als hij de historie van de Gereformeerde Bond beschrijft in verband met Samen op Weg.¹³⁵ Ook L. Vroegindeweyj gebruikt deze beschrijving in een artikel waarin hij het verband tussen de uitverkiezing en het genadeverbond bespreekt.¹³⁶ In een artikel over de kinderdoop en het oude doopformulier bevestigt C. van der Wal dat er inderdaad ‘tweeërlei kinderen des verbonds’ zijn. Hij gebruikt

¹³² Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 7.

Visscher, Denaar van het Woord, 6-8. De verbondsleer was een belangrijk thema in de jaren dertig van de vorige eeuw. Hij plaatst Woelderink met veel christelijke gereformeerden en anderen in de groep die de band tussen verkiezing en genadeverbond loslaten. Kersten en Kievit worden door hem specifiek genoemd als opposanten in dit verband. Laatstgenoemde in lijn met schrijvers van de Reformatie en Nadere Reformatie. Wilschut, J.G. Woelderink, 151. Graafland positioneert de verbondsbeschouwing van Kievit tussen die van Kersten en Kuyper aan de ene kant en K. Schilder en de Christelijk Gereformeerde Kerken aan de andere kant.

¹³³ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 88.

¹³⁴ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 744 (C. Graafland, *Van Calvijn tot Barth*, 380).

¹³⁵ Van der Graaf, *Om de erve der vaderen*, 22 (geen nadere verwijzing).

¹³⁶ F. Troost, *In antwoord..., beantwoording van vragen gesteld naar aanleiding van een landelijke rondvraag*. Den Haag: “Het Reformatorische Boek, 1967, 318.

dus deze terminologie ook en werkt het verbond en de relatie tot de verkiezing verder uit.¹³⁷ Kievit vindt het belangrijk te gaan in de voetsporen van theologen die hem voorgingen. Ook voor hen was het verbond een belangrijk onderwerp.¹³⁸ Dat roept de vraag op wat Kievits specifieke verbondsvisie inhoudt.

3.2. Kievits verbondsvisie

3.2.1. De raad der verlossing

Kievit gaat terug naar het begin van Gods heilsplan en legt uit hoe dit in verband staat met het verbond. De raad van het heil is onderdeel van de raad van God en is opgesteld door de Goddelijke Drie-eenheid. Deze bevat, aldus Kievit, alle besluiten van God met betrekking tot de zaligheid van de mens en heeft het karakter van een verbond. De titel ‘raad der verlossing’ relateert dus aan deze zaligheid die wordt ontvangen vanuit Gods raad.

De raad des vredes is deel van de raad van het heil en betreft specifiek het verbond tussen God de Vader en de Heere Jezus. Voordat de wereld bestond, waren sommige mensen al uitverkoren in Christus volgens dit verbond. Deze raad van het heil vormt het fundament voor het genadeverbond in Christus.¹³⁹

In de ongevallen schepping is er eerst een werkverbond. God stelt hier de eis tot volmaaktheid. De orde van het heil ligt opgesloten in het genadeverbond en bevat de roeping, de wedergeboorte, het geloof, de bekering, de rechtvaardigmaking, de heiligmaking en de heerlijkmaking.¹⁴⁰ Volgens Balke wordt Kievits orde des heils niet een ‘vakjesindeling’ en ontvangt de rechtvaardigmaking een centrale plaats.¹⁴¹

¹³⁷ Troost, *In antwoord*, 341.

¹³⁸ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 98.

¹³⁹ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 11-12 (P. van Mastricht, *Theol. theor. pract.* III 3,8) ; C. den Boer, *Verbond en verkiezing in Vast en Zeker, aspecten van het verbond Gods*, Kampen: Kok, 1974, 36. C. Harinck, *Ons Doopformulier*, Houten: Den Hertog, derde druk, 2001, 78; T. Brienens, *De prediking van de Nadere Reformatie*, Amsterdam: Ton Bolland, 1974, 255, 257. Kievit vindt dat de ontvouwing van het heil alsook de beleving ervan door de Heilige Geest, legitiem een eigen plaats heeft in de prediking; C. Graafland, *Gereformeerden op zoek naar God*, Kampen: De Groot Goudriaan, 1990, 203, Graafland verwijst naar Calvijn (Calvijn, *Institutie* III, 21,5).

¹⁴⁰ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 15-17 (Dr. Bavinck, *Dogm.* III, 241).

¹⁴¹ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 401 (geen nadere verwijzing).

3.2.2. Uitverkiezing en wedergeboorte

Kievit verwijst naar Calvijn en stelt dat er in verhouding weinig uitverkorenen zijn, vergeleken met de grote groep die de verkondiging hoort en dus geroepen is. De persoonlijke specifieke roeping wordt zo de lakmoesproef van de uitverkiezing.¹⁴²

Kievit ontkent expliciet de veronderstelde wedergeboorte. De uitverkoren mens verschilt aanvankelijk niet van andere mensen. Wel bewaart God hem door zijn ‘bijzondere barmhartigheid’. Hij ontvangt Gods genade op Zijn tijd door de bijzondere roeping.¹⁴³ De veronderstelde wedergeboorte is geen uitgangspunt voor de doop. Daarom moet de ‘verkoren bondeling’ door de verkondiging de eis tot geloof en bekering horen.¹⁴⁴

Kievit verwijst naar Voetius en anderen die wel uitgaan van een veronderstelde wedergeboorte, als ‘kiem van het geestelijk leven’ en de voortgaande ontwikkeling. Kievit vindt de opmerkingen van Voetius over de relatie tussen roeping en veronderstelde wedergeboorte wel nuttig, maar is het niet met hem eens. Calvijn kan ook niet fungeren als ‘onderbouwing voor dergelijke gevoelens’. Hij noemt Kuyper als degene die deze dwaling verder heeft ontwikkeld en ingebed in de kerken van de Doleantie.¹⁴⁵

3.2.3. Roeping

Volgens Kievit accentueert Calvijn in meerdere bronnen een tweërlei aanneming, verkiezing, zaad en kinderen. Hieraan verbonden is een tweërlei aanbidding van het heil en een tweërlei

¹⁴² Kievit, *Tweërlei kinderen*, 91, (Calvijn, *Institutie II*, 24.8, waarschijnlijk bedoelt Kievit hier en later naar *Institutie III*, 24 bij de verwijzing naar *Institutie II*, 24).

¹⁴³ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 91 (*Institutie II*, 24.8).

W. Balke, *Calvijn en de Bijbel*, Kampen: Kok, 2003, 94, (Calvini Opera Omnia, 23,239). Calvijn ziet Gods belofte aan Abraham om zijn kinderen tot hun God te zijn als het voornaamste deel van het verbond.

Balke, *Calvijn en de Bijbel*, 255. In een contiolezing over de pinksterprediking bij Calvijn wijst Kievit echter ook op het universele en missionaire karakter dat aanwezig is in diens prediking. Er is volgens Kievit, ondanks de verwijzing naar de uitverkiezing, sprake van een ‘ruime en hartelijke aanbidding’ van het heil.

¹⁴⁴ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 94 (*Institutie II*, 24.12),

¹⁴⁵ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 93, 94, (Voetius, *Select. Disput. Theol. In Biblioth. Ref. Vol. IV*, 262).

roeping.¹⁴⁶ De gemeente bestaat volgens Kievit uit verkorenen en geveinsden (dubbele staat der kerk). Dit is het gevolg van een onderscheid in roeping.¹⁴⁷ God roept alle mensen die het Evangelie horen, dus hen die verkoren zijn en hen die verloren zullen gaan.¹⁴⁸ Hij verwijst hier naar Calvijn en andere oudvaders als onderbouwing om een ‘tweeërlei roeping’ aan te tonen: ‘Want velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren’. De uitwendige roeping is algemeen van aard en heeft de zaligheid niet tot gevolg. De inwendige roeping daarentegen wordt verbonden met de uitverkiezing, de rechtvaardigmaking en de heiliging.¹⁴⁹ Alhoewel de Leidse hoogleraren in de Synopsis de woord-roeping zien als één, brengen zij het onderscheid aan in lijn met degene die een tweeërlei roeping onderschrijven.¹⁵⁰

Door Gods ‘philantropia’ roept Hij op uitwendige wijze alle mensen die onder het Woord leven en onder het verbond staan. Als doel geldt de openbaring van Gods genade en de ‘trapsgewijze’ opvoering van uitverkorenen tot de zaligheid.¹⁵¹ De uitwendige roeping informeert de ‘verworpenen’ over hun schuld en boze hart en bevestigt hun verkiezing dus niet. Daarom zijn zij ongehoorzaam en geloven het Woord niet. Op terechte wijze ontnemt God hun de genade. Het gevolg is dat zij om rechtvaardige (maar onbegrijpelijke) redenen op aarde kwamen. Ook hun verdoemenis is tot Gods eer.¹⁵² De Bijbel brengt geveinsden niet tot zaligheid, maar ontnemt hun wel het recht tot verontschuldiging. Hij verwijst naar de Dordtse Leerregels.¹⁵³ Toch is de uitwendige roeping niet nutteloos. Zij gaat namelijk gepaard met zegeningen voor de bondeling, zoals de verlichting van het verstand en vreugde bij het

¹⁴⁶ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 110 (Kievit geeft hier geen nadere bronnenverwijzing naar Calvijn weer); Wilschut, J.G. *Woelderink*, 607 (C. Graafland, *Van Calvijn tot Comrie I, Oorsprong en ontwikkeling van de leer der verkiezing in het Gereformeerd Protestantisme deel 1 en 2*, 1992, Zoetermeer, 105).

¹⁴⁷ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 104-105 (Synopsis Th.40), 108 (Brakel, *Redelijke Godsdienst I*, Van de Roeping V).

¹⁴⁸ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 90 (Institutie II, 24.8).

¹⁴⁹ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 108 (Brakel, *Redelijke Godsdienst I*; Van de Roeping V); W. Verboom, *Kostbaar belijden, de theologie van de Nederlandse Geloofsbelijdenis met preekschetsen*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1999, 229; Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 98, 99, (F. Junii, *Theses Theologicae, Theses: De Vocatione hominum ad salutem*; Synopsis pur. Theol. Disputatio XXX De Vocatione, 2, 3).

¹⁵⁰ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 100, 103 (Synopsis Th. XXX, XXXIV).

¹⁵¹ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 98, 99 (F. Junii, *Theses Theologicae, Theses: De Vocatione hominum ad salute*); Brienen, *De prediking van de Nadere Reformatie*, 236. Ondanks dat Kievit terug wilde naar de Reformatie, heeft hij wel elementen van de Nadere Reformatie verder uitgewerkt. Kievit preekte voor vier categorieën hoorders: bekommerden, bevestigden, gerechtvaardigden en zij die zijn aangenomen.

I. Kievit, ‘Een nieuw boek, slot’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 158; I. Kievit, ‘Belijdenis des geloofs 18’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 293-294. Kievit ontkent dat hij preekte voor categorieën, omdat hij dit op Bijbelse gronden bezwaarlijk vindt.

¹⁵² Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 90 (Institutie II, 24.8), 95 (Institutie III, 24.10).

¹⁵³ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 99, 105 (Synopsis Th.46), 107 (Dordtse Leerregels III, IV art. 8-10).

lezen van de Bijbel.¹⁵⁴ Calvijn noemt ook een groep mensen die tijdelijk verlicht worden, maar later door ondankbaarheid dit weer kwijt raken.¹⁵⁵

Volgens Calvijn verkondigt de Bijbel onophoudelijk de ‘genadige roeping Gods’, aldus Kievit. Deze roeping bestaat uit een onlosmakelijke combinatie van het verkondigde Woord, alsook de verlichting met de Heilige Geest en vormt de inwendige roeping.¹⁵⁶ Calvijn stelt dat de roeping verschillend wordt ontvangen. Een minderheid (twintig, tien of zelfs maar één procent) neemt het in geloofsgehoorzaamheid aan, de rest niet.¹⁵⁷ Voor hen die het aannemen, geldt dat dit het gevolg is van de bijzondere roeping. De Heilige Geest zorgt ervoor dat het verkondigde Woord het hart van de verkorenen aanraakt en dus de reactie teweegbrengt die God er mee bedoelde, namelijk de wedergeboorte.¹⁵⁸

Deze roeping is allereerst tot eer van God, aldus Kievit, maar maakt ook het onderscheid in de verkiezing van de mens bekend. Hij ontvangt de grote gaven van het kindschap en ervaart zo de voordelen van deze verkiezing.¹⁵⁹ Door de trekkende kracht van God komen zij die inwendig hoorden, en zij ontvangen een veranderd hart. In deze weg worden zij kinderen der belofte en onderwerp van barmhartigheid.¹⁶⁰ Gods standvastigheid blijkt, aldus Calvijn en anderen, uit het feit dat een ‘bijzonder volk’ overblijft, door God uitverkoren. De uitwendige roeping beïnvloedt deze standvastigheid dus niet. De inwendige roeping is zaligmakend van aard, op zichzelf niet ‘gedwongen of gewelddadig’, maar wel krachtdadig.¹⁶¹

Hij schrijft dat God door onze schepping recht heeft op ons, dat het onze plicht is ons te bekeren en ons heil alleen te zoeken in Christus. De verhouding met het verbond versterkt de kracht van de roeping en gaat samen met het aanbod van de zaligheid. De roeping onder de prediking is hetzelfde maar de uitwerking verschilt, dit terwijl Christus’ offer toch genoeg was voor de zonden van heel de wereld.¹⁶² Dus, concludeert Kievit, is er tweërlei roeping

¹⁵⁴ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 102.

¹⁵⁵ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 90, (Institutie II, 24.8).

¹⁵⁶ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 90, (Institutie III, 22.10,11; Institutie II, 24, ook verwijst Kievit naar de 1559 editie van de Institutie).

¹⁵⁷ Graafland, *Gereformeerden op zoek*, 201, Kievit, *Tweërlei kinderen*, 94 (Institutie III, 22.12).

¹⁵⁸ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 96 (Calvijn op Rom. 11:2).

¹⁵⁹ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 89 (Institutie III, 22.10,11; Institutie II, 24), 102.

¹⁶⁰ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 90, 95.

¹⁶¹ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 96, (Calvijn op Rom. 10:16, vergelijk ook Calvijn op Joël 2:32 slot), 99, (F.Junii, *Theses Theologicae*, Theses: De Vocatione hominum ad salutem) 105, (Synopsis Th. 45, 46).

¹⁶² Kievit, *Tweërlei kinderen*, 101 (Dordtse Leerregels).

vanuit tweërlei verkiezing en verschijnt de kerk in overeenstemming met de Bijbel met ‘tweërlei kinderen des verbonds’.¹⁶³

3.2.4. De rechtvaardigmaking en de vierschaarervaring

Van belang is Kievits visie over de rechtvaardiging in de vierschaar van het geweten. Het betreft hier de vrijspraak van Gods straf en toorn door het verzoenend werk van Christus dat God aan Zijn kinderen bekendmaakt door de Heilige Geest. Deze bewuste ervaring, vanuit de context van een rechtszaal is niet in weg en intensiteit hetzelfde voor ieder mens. Volgens P. de Vries is er bij de rechtvaardiging in de vierschaar bij Kievit sprake van een crisiservaring, aldus Van der Zwaag.¹⁶⁴ Een onvolledige voltrekking van de vierschaarbeleving, buiten de rechtszaal om, leidt volgens Kievit tot ledigheid en onzekerheid. Toch heeft Kievit deze ervaring niet willen opleggen aan anderen.¹⁶⁵

Ook buiten de Hervormde Kerk verwerft Kievit bekendheid met zijn standpunt over dit de vierschaarervaring. In *Genadeleven en Genadeverbond* concludeert ds. A. Moerkerken dat dit dus niet een specifiek leerstuk van de Gereformeerde Gemeenten is. Ook Kievit leert dit zo.¹⁶⁶ Volgens T. Brienens stelt Kievit de rechtvaardigmakings- en vierschaarbeleving centraal en benadrukt hij het aangenomen worden door de Vader, als vervolg op de rechtvaardigmaking.¹⁶⁷

Volgens Balke gaat het Kievit niet om een bevindelijk systeem over de ‘bewuste rechtvaardigheidsleer’. Het gaat Kievit om de ‘rijkdom van het gratuite heil’. Ontwikkelingen van de wedergeboren mens mogen niet buiten Christus om gebeuren. Voor hem waren

¹⁶³ Kievit, *Tweërlei kinderen*, 109 (Voordat Kievit tot deze conclusie komt, verwijst hij nog naar Ch. Hodge, *Syst. Theology II*, 641, *The external Call*).

¹⁶⁴ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 462 (P. de Vries, *Die mij heeft liefgehad*, 277).

¹⁶⁵ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 744 (Kievit, *In Christus reisvaardig*, 88), 803 (Het Gekrookte Riet, 7-42).

W. Verboom, *Een oude drieslag als theologisch paradigma in de twintigste eeuw*, rede uitgesproken door W. Verboom bij het aanvaarden van het ambt van hoogleraar vanwege de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk op het vakgebied van de geschiedenis van het Gereformeerd Protestantisme aan de Universiteit Leiden op vrijdag 6 december 2002, januari 2003, 4. (I. Kievit, ‘De eenige troost’ in het *Gereformeerd Weekblad*, 16 en 23 november 1940). Volgens Verboom heeft Kievit wel oog voor het bevindelijke of het bevindelijk-chronologische, maar wijst hij het voorwaardelijk karakter beslist af.

¹⁶⁶ A. Moerkerken, *Genadeleven en genadeverbond*, Texel: Stark, 1979, 38.

¹⁶⁷ Brienens, *De prediking van de Nadere Reformatie*, 236 (C. Graafland, *Verschuivingen in de Gereformeerde Bondsprediking*, 36).

rechtvaardiging, vrijheid en zekerheid direct met elkaar verbonden.¹⁶⁸ Volgens Balke werkt Kievit het verband tussen rechtvaardiging, verzegeling en zoonschap beter uit dan zelfs Brakel en Voetius.¹⁶⁹

3.2.5. Genade

Vanuit de verkiezing komt de roeping tot de mens, dit gebeurt uit vrije genade. God is niets verplicht, maar doet alles uit barmhartigheid. Het Evangelie komt tot de mens vanuit deze genadebron en roept mensen.¹⁷⁰ Calvijn maakt volgens Kievit onderscheid tussen de zonen van Abraham die de naam dragen en de wettige zonen en verwijst naar de ‘kinderen uws volks’ die staan vermeld ‘in het boek’. Hun verlossing komt. Het verschil is volgens Calvijn alleen toe te schrijven aan Gods genade. Gods Geest bevestigt de verkiezing en de aanneming tot kinderen. De roeping is dus een getuigenis van die eeuwige genade.¹⁷¹

Volgens Kievit bevat het genadeverbond de ‘voorwaardelijk’ aangeboden genade en het ‘onderwerpeijk’ (persoonlijk, innerlijk) toegepast heil in Christus.¹⁷² Hij schrijft dat objectieve onderwerpeijkheid funest is voor de prediking.¹⁷³ Deze voorwerpeijk-onderwerpeijke prediking kan getypeerd worden als kenmerkenprediking.¹⁷⁴ Radicaal verkeerd gebruik van de Bijbel met de mens in het centrum is het gevolg van onderwerpeijke prediking die eenzijdig wordt gebracht, met als gevolg dat men wordt beschouwd als gelovig zonder enigszins kennis te hebben van zonde. Een ongefundeerd vluchten tot Christus is het

¹⁶⁸ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 61 (W. Balke, ‘De beide predikanten Kievit: een persoonlijke herinnering’, in heel het woord en heel de kerk, Kampen 1992, 198); Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 745 (W. Balke, *Heel het Woord en heel de Kerk*, 199); Hille, *De tijd is kostbaar*, 88 (Gereformeerd Weekblad, 50:38).

Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 400, 401. Kievit verwoordt de bewuste rechtvaardigheidsleer in lijn met Calvijn en Kohlbrugge. Kievits ‘oer-reformatorisch’ standpunt, te weten verzoend te zijn in het geloof, vormt een beter front tegen excessen dan het standpunt van Woelderink.

¹⁶⁹ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 401, (Balke verwijst naar preken van Kievit in het Gereformeerd Weekblad en in de prekenreeks genade voor genade en noemt een aantal teksten).

¹⁷⁰ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 97, (Calvijn, Thess. 5:24, geen nadere verwijzing).

¹⁷¹ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 98, (Calvijn, Rom. 8:30, geen nadere verwijzing), 109.

¹⁷² Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 741 (Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 21), Brienens, *De prediking van de Nadere Reformatie*, 253 (Kievit, *Voorwerpeijke en onderwerpeijke prediking*, 7).

¹⁷³ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 257 (zie ook G. Boer en H. Berkhof, *Gedachtenwisseling over positie en problemen van de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk*, 's-Gravenhage, 1956); Van der Graaf, *Delen of helen*, 123, 126 (reactie van ds. W.L. Tukker in het Gereformeerd Weekblad op de lezing van dr. H. Berkhof gehouden op 8 juni 1955 op de jaarvergadering van de Confessionele Vereniging te Woudschoten).

¹⁷⁴ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 742 (Kievit, *Voorwerpeijke en onderwerpeijke prediking*, 173).

gevolg. Kievit beschrijft dit als ‘een ontzettend gevaarlijke en bedrieglijke godsdienst met grote vijandschap tegen het ware christendom’.¹⁷⁵

3.2.6. Het verbond

Volgens Van der Zwaag vertoont Kievits verbondsleer overeenkomsten met de drieverbondenleer. Kievit maakt daarmee onderscheid tussen het verbond der verlossing en het verbond der genade. Het verbond der verlossing betreft hen wie een bijzondere roeping ten deel valt. Het verbond der genade echter geldt de gelovigen en hun kinderen.¹⁷⁶ Hij beschrijft het wezen van het genadeverbond als een door God beloofd geschenk onder Goddelijke eed toegezegd. Deze belofte is gedaan aan het nageslacht van Abraham (Christus en de Zijnen) en geldt dus specifiek voor de uitverkorenen.

De gemeenschap van het verbond is tweevoudig, namelijk volkomen (inwendig) beleden met hart en mond, of gedeeltelijk (uitwendig) beleden met de mond alleen.¹⁷⁷ God heeft een ‘nieuw verbond opgericht’ en vergeeft de zonden van de mens door het werk van Christus. Deze mens gaat steeds meer op God lijken.¹⁷⁸

De toepassing van het nieuwe verbond betreft alleen de uitverkorenen en dus niet alle mensen. Kievit schrijft dat het verbond een belangrijke rol speelt in de uitwerking van de voorzienigheid. De gelovige staat in een verbondsbetrekking tot God.¹⁷⁹ Daartegenover gaat verwerping van het genadeverbond gepaard met boosheid en een onwillig hart.

Kievit onderscheidt ook tussen het verbond en de verbondsbedeling. De aanbidding van genade komt tot alle mensen die onder het verbond zijn en de verkondiging van het Evangelie horen. De verbondsbedeling betreft echter de bediening van het verbond. Ook komen in dit verband het inwendige wezen (en de daaraan gerelateerde inwendige roeping) en de uitwendige toepassing (en de daaraan gerelateerde uitwendige roeping) aan de orde. Deze

¹⁷⁵ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 742 (Kievit, *Voorwerpelijke en onderwerpelijke prediking*, 181), Brienens, *De prediking van de Nadere Reformatie*, 254 (Brienens verwijst naar hetzelfde boek).

¹⁷⁶ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 741 (Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 85).

¹⁷⁷ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 111, 117 (P. van Mastricht, *Theor. Pr. Theol. Liber V. De Foedere Gratiae*, par 28, 400, ed. 1699); Den Boer, *Verbond en verkiezing*, 36.

¹⁷⁸ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 111 (C. Plevianus, *De substantia Foederis gratuita*, 1585); Verboom, *De theologie van de Heidelbergse Catechismus*, 92.

¹⁷⁹ Verboom, *De theologie van de Heidelbergse Catechismus*, 89, 141.

bediening strekt zich uit tot veel mensen die nooit echt zullen veranderen tot zaligheid. God past het verbond dus alleen toe aan de uitverkorenen.¹⁸⁰

De besnijdenis vormt het teken en zegel van het verbond. Dit verwijst naar de uitwendige verbintenis met God en de zichtbare strijdende kerk. De gemeenschap met het Woord, de sacramenten en de belijdenis van het ware geloof zijn de gunsten die de mens ontvangt. Deze zijn echter niet zaligmakend, aldus Kievit, verwijzend naar de oudvaders. God erkent deze mens als uitwendig lid van Zijn Kerk en als geheiligd bondeling, meer niet. Het inwendige verbond echter bevestigt dat Hij hun God wil zijn en dat Hij hun Zijn genadige bewaring toerekent, terwijl de mens geloof en gehoorzaamheid belooft.¹⁸¹

Kievit waarschuwt dat het verbond niet losgemaakt moet worden van de God van het verbond, omdat het de levende verhouding weergeeft van God tot de mensen onder het Woord. Het beperkt zich dus niet alleen tot de uitverkorenen, al staan zij centraal. Mensen in de kerk zijn met elkaar op aarde verbonden. Het verbond vergadert echter de uitverkorenen en verenigt hen met Christus. De uitwerking van het genadeverbond is dus tweeërlei: het zorgt voor zegen en ‘verdiept het verderf’. Vanuit dit alles concludeert Kievit in *Tweeërlei kinderen des verbonds*, dat er grote overeenstemming is bij oudvaders over het verbond en de tweeërlei aard ervan.¹⁸² Volgens Kievit heeft het ingaan in het verbond een ‘individualistisch-bevindelijke’ lading, aldus Van der Zwaag die naar Graafland verwijst. Laatstgenoemde concludeert dat Kievit wel ruim overkomt, maar dit in praktijk niet is.¹⁸³

3.2.7. Het verbond absoluut of voorwaardelijk

Het betreft hier dus geen twee verbonden, maar hetzelfde verbond, dat op twee manieren toepasbaar is. Kievit spreekt met sommigen van een absoluut en voorwaardelijk verbond. Alle uitwendig geroepenen zijn voorwerp van het verbond. Als scheppingsverplichting benadert het Evangelie alle hoorders en roept op tot geloof en bekering. God overlaadt allen met Zijn

¹⁸⁰ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 113 (Turretinus. Ins. Theol. El. XII, 226; Den Boer, *Verbond en verkiezing*, 41).

¹⁸¹ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 115 (G.P. van Itterzon, Franciscus Gomarus, stellingen 30-33, 379).

¹⁸² Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 114, 118.

¹⁸³ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 745 (C. Graafland, ‘van Calvijn tot Barth’, 380).

zegeningen, maar trekt alleen de uitverkorenen door de ‘weldaden des verbonds’, namelijk geloof en bekering.¹⁸⁴

Er bestaat onderscheid tussen verbondszegeningen en -beloften. God belooft de zegeningen en vergeving van zonden aan mensen die uiterlijk in het verbond zijn begrepen, onder de voorwaarde dat zij geloven. Kievit verwijst echter ook naar bijzondere beloften voor ‘bijzondere verbondmakers’.

Kievit concludeert dat er geen sprake is van twee verbonden, namelijk een verbond met de uitverkorenen en een verbond met de niet oprecht gelovende mens. Het verbond is juist één. De uit- en inwendige elementen, die een dubbele functie vervullen, horen bij elkaar.¹⁸⁵ Het betreft een tweevoudige ‘gemeenschap van het verbond’, namelijk volkomen (inwendig) of gedeeltelijk (uitwendig).

Ten slotte beschrijft Kievit een onzichtbare uitwerking van het genadeverbond in de mens door de Heilige Geest, en een zichtbare ‘huishouding des verbonds’ die nodig is voor de opbouw en bescherming van de Kerk door de Heilige Geest.¹⁸⁶ Bij verzegeling met de Heilige Geest verwijst Kievit later naar ‘klein Pinksteren, als moment in het geloofsleven’.¹⁸⁷

Volgens Kievit hebben veel mensen in het ‘algemeen’ deel aan het verbond zonder dat dit ‘particulier’ ook geldt. Toch maken zij in uiterlijke zin deel uit van de zichtbare kerk. Helaas zijn ze wel ín het verbond, maar niet ván het verbond. Door ongeloof krijgt men geen deel aan het aangeboden heil. De verbondsgenade vervult de verbondsvoorwaarden niet. Voor allebei brengt het verbond zegeningen, maar alleen voor degenen die inwendige gemeenschap ervaren, is dit zaligmakend van aard. Aan hen geeft het verbond wat het vraagt.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 119, 120 (kievit verwijst ook naar Samuël Maresius, *Breve Systema Theologiae* VIII.,7).

¹⁸⁵ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 121.

¹⁸⁶ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 122 (Dr. H Visscher, *Het Verbond der genade in ons Kerkelijk leven*, 17, 22, 23).

¹⁸⁷ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 328.

¹⁸⁸ Kievit, *Tweeërlei kinderen*, 124.

3.3. *Woelderinks verbondsvisie*

Ook volgens Wilschut bleek in de jaren twintig van de vorige eeuw toenemende aandacht voor het verbond. In eigen kring stond men afwijzend tegenover Woelderinks visie op bevinding, waardoor de leer over het genadeverbond niet tot zijn recht zou komen. Hier kwam een aversie tegen Kuypers verbondsleer bij, alsook de opkomst van een ‘over-bevindelijke’ stroming in hervormd-gereformeerde kring.¹⁸⁹

Volgens Van der Zwaag heeft de verbondsvisie van Woelderink veel losgemaakt in bevindelijke kring. Vooral in het ‘gezelschapsleven’ moest men persoonlijk zekerheid hebben van de uitverkiezing. Pas daarna kon men zich Gods beloften toe-eigenen. Dit heeft Woelderinks theologische ontwikkeling beïnvloed. Het ging hem om het objectief geldende karakter van de heilsbelofte. Woelderink ontkent dan ook dat de beloften pas betekenis hebben als de Heilige Geest ze toepast aan de mens. Ze gelden al voor de ongelovige, vanwege de vrije genade Gods. Ook de belofte van het Evangelie getuigt van wat God in Christus ons schenkt en geschonken heeft. God schenkt in de belofte alle heilsgoederen. Dit sluit Christus en Diens offer aan het kruis in. Dit staat dus tegenover de scholastieke genade- en wedergeboorteleer.¹⁹⁰ De scholastiek is materieel bepaald voortkomend uit de ratio, maar niet gefundeerd op de Bijbel.¹⁹¹ In het verband van verbond en verkiezing wijkt Woelderink af van de Dordtse Leerregels. Hij vindt deze te ‘schools en abstract filosofisch, te weinig Bijbels’.¹⁹² Woelderink redeneert vanuit de liefde Gods. Vanuit deze liefde blijkt een ‘verwerping van eeuwigheid’ onmogelijk. Severijn wijdt er vier artikelen aan in *De Waarheidsvriend*, waarin hij krachtig ingaat tegen Woelderinks standpunt.¹⁹³

Volgens Woelderink vinden we bij Kuyper in diens opvatting van genade en wedergeboorte een verschuiving van het geloof. Van het geworteld zijn in de beloften beweegt hij naar het geworteld zijn in de wederbarende genade. Deze krijgt men niet door het geloof. De

¹⁸⁹ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 55, 56, (geen nadere verwijzing), Wilschut gebruikt de typering over-bevindelijke stroming.

¹⁹⁰ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 726; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 62, 65 (J.G. Woelderink, *Verbond en bevinding*, 1974, Amsterdam, 115); Harteman, ‘Systeem of Bijbelse spanning’, 81.

¹⁹¹ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 349.

¹⁹² Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 265; Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 249, 250, Woelderinks latere visie op de uitverkiezing heeft een vervreemding teweeggebracht in de Gereformeerde Bondskring. Volgens Severijn heeft men ‘hier (...) met een gravamen te doen’.

¹⁹³ Van der Graaf, *Delen of helen*, 21.

wedergeboorte krijgt hier dus een prominentere plaats dan Gods belofte.¹⁹⁴ Het verbond ligt vast in het Woord van de belofte. Dit zonder te veel Gods verborgen raad als instrumenteel te willen zien.¹⁹⁵ Volgens Woelderink leidt vereenzelviging van de uitverkiezing en het verbond tot ‘dualisme’ met een tweërlei roeping, verbond en kerk tot gevolg.¹⁹⁶ Woelderink spreekt over Gods verkiezing conform de gereformeerde belijdenis, aldus Wilschut. Woelderink is terughoudend over de eenheid verbond en verkiezing.¹⁹⁷ Hij concludeert dat de kloof tussen de Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde richting in de Hervormde Kerk groter is dan hij had gedacht door het standpunt dat de gereformeerden innamen over wedergeboorte en verbond.¹⁹⁸

Woelderink heeft de achterban van de Gereformeerde Bond bewust gemaakt van de grote waarde van het verbond. Het plotselinge verlies van drie kinderen door een busongeluk heeft zijn standpunt gevormd en beïnvloed.¹⁹⁹ Zijn kritiek op de Gereformeerde Bond is echter ook continu zichtbaar. Hij keurt het partijdenken af en daarom zegt hij zijn lidmaatschap van de Bond in 1946 op. Toch blijft Woelderink met overtuiging lid van en ambtsdrager in de Hervormde Kerk.²⁰⁰

In een reactie op het verschijnen van *Tweërlei kinderen des verbonds* haalt Woelderink Kievits verwijzing naar de raad des heils en de raad des vredes aan. Kievit erkent beide. Het eerstgenoemde is een verbond tussen de Goddelijke Drie-eenheid en het laatstgenoemde alleen tussen de Vader en de Zoon. Hij vindt het onderscheid dat Kievit maakt tussen beide eigenaardig. Volgens Woelderink weet Kievit goed dat de oudvaders bijna allemaal uitsluitend spraken van een verbond tussen beide Eerste Personen. Door dit te laten staan kan Kievit van een verbond der verlossing spreken, waarbij alle drie de personen van het Goddelijk wezen zijn betrokken. Woelderink herkent deze gedachten van een verbond der verlossing niet. Hij sluit niet uit dat Kievit dit heeft van een oudvader die hij niet kent.²⁰¹

¹⁹⁴ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 732 (J.G. Woelderink, *Belofte en werkelijkheid*, 24).

¹⁹⁵ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 727 (Wilschut, *J.G. Woelderink*, 66); Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 265.

¹⁹⁶ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 224 (Woelderink, Doopsformulier).

¹⁹⁷ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 228.

¹⁹⁸ J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 6', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 46

¹⁹⁹ Van der Graaf, *Passie voor het Evangelie*, 250; Van der Graaf, *Delen of helen*, 149; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 38.

²⁰⁰ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 427, 438.

²⁰¹ J.G. Woelderink, 'Het Verbond der verlossing I', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 491-492.

Woelderink reageert veel op Kersten, maar ook op Visscher en anderen. Als reden voert hij aan: 'Het is om Sions wille dat ik besloten heb niet stille te zwijgen'.²⁰²

Woelderink schreef meerdere boeken, waaronder *Het Doopsformulier*. Volgens Wilschut een van zijn meest bekende publicaties.²⁰³ Hij schreef het tot 'ontsluiting van de rijkdom der genade'. Het moet ertoe bijdragen om de afwijkingen in de leer rond uitverkiezing, de beloften en het genadeverbond te corrigeren.²⁰⁴ Woelderink was erg blij dat er een derde druk verscheen in 1938. Al in het voorwoord bij de tweede druk schrijft hij dat het hem bijzonder verblijdt 'dat een tweeden druk (...) mogelijk is gebleken'. Hij had dit niet verwacht. In het woord vooraf vermeldt hij dat de gereformeerde richting in de Hervormde Kerk de laatste jaren een crisis heeft doorgemaakt. Gebrek aan geestelijke eenheid heeft geresulteerd in twee stromingen. Hij onderscheidt in dit verband de doperse en de reformatorische stroming.²⁰⁵ Woelderink wil deze verkeerde stroming in de Hervormde Kerk bestrijden en acht het noodzakelijk hiervoor de verhouding verbond-kerk te accentueren en verder uit te leggen.

Het verbond bestaat met de Kerk en niet alleen met enkelen in de gemeente. De doperse beïnvloeding heeft deze stroming de verbondsleer ontnomen, met als resultaat een niet verstaan van de verbondsbeloften en verbondsverplichtingen. Aan de laatstgenoemde verbindt Woelderink de betekenis van de heilige doop. Deze uitleg bevrijdt van angst en vrees door het 'farizeïsme' opgelegd.²⁰⁶ Woelderink ziet de beloften van het verbond als middel van Gods genade waardoor gemeenschap mogelijk is.²⁰⁷

3.3.1. Het sacrament van de heilige doop

Woelderink beschrijft het persoonlijke karakter van de doop. God spreekt persoonlijk tot de concrete mens. Hij ziet de doop als teken en zegel van de belofte.²⁰⁸ God schenkt hierdoor

²⁰² Woelderink, 'Het Verbond der verlossing III, *De Waarheidsvriend* 27, 512 (Saambinder, 22 oktober 1936).

²⁰³ J.G. Woelderink, *Het doopsformulier, een verhandeling over zijn leer van den Heiligen Doop*, 's Gravenhage: Boekencentrum, 1981, derde ongewijzigde druk, voorwoord tweede druk; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 28; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 202.

²⁰⁴ Troost, *In antwoord*, 453.

²⁰⁵ Woelderink, *Het doopsformulier*, 7; Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 241, 242, 260.

²⁰⁶ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 221; Woelderink, *Het doopsformulier*, 11.

²⁰⁷ Woelderink, 'Het Verbond Gods 24, *De Waarheidsvriend* 27, 237.

²⁰⁸ J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937), Maassluis, 201 (Heidelbergse Catechismus).

vergeving van zonden. Dit onderpand is betrouwbaar en een ‘afwassing van de zonden’.²⁰⁹ Hij begint het hoofdstuk over de doop in *Het Doopsformulier* met te wijzen op de Goddelijke instelling van dit sacrament. Woelderink verbindt de uitvoering ervan aan de kinderen. Hij ziet de doop niet als verbond, ook niet als contract tussen twee partijen. Het doopformulier heeft zijns inziens niets te maken met twee partijen, maar met twee verbondszijden.²¹⁰ Volwassenen die geloofsbelijdenis hebben afgelegd, ontvangen geloofszekerheid. Dit in tegenstelling tot hun gedoopte kinderen. Toch verplicht de doop, vanuit het doopformulier, tot gehoorzaamheid. God belooft en verplicht ons tot actieve participatie aan het verbondsleven, aldus Woelderink.²¹¹

In De Rooms-Katholieke kerk overschat men de doop, door vergoddelijking van het sacrament. De Hervorming beschouwt de Bijbel en het Evangelie als dé kracht van de Kerk. Het sacrament komt tot de Bijbel, bevestigt haar, alsook de beloften en verschilt er niet van.²¹² Vanuit het reformatorische gedachtegoed verliest de doop zijn betekenis als men het Evangeliewoord niet kent.²¹³

Volgens Woelderink beschrijft het doopformulier van Calvijn dat de Heere ons wil opnemen tot Zijn volk, als erfgenamen van Zijn koninkrijk’. Calvijn wijst op de zonde van de mens en de noodzaak van wedergeboorte. God scheldt de zonde kwijt en volbrengt zo Zijn genade, ons inlijvend in Zijn Kerk. Ondankbaarheid kan echter de kracht van de doop tenietdoen.²¹⁴ Haitjema beschrijft Woelderinks visie op de wedergeboorte. Omdat de prediking haar insluit, maakt zij deel uit van de Evangeliebeloften. Toch ziet Woelderink wedergeboorte en daadwerkelijk geloof als nauw verbonden. Wilschut beschrijft hoe Woelderink op Bijbelse wijze vindt dat het geloof uit de wedergeboorte voortkomt. Hij komt echter ook tot de conclusie, vanuit Calvijn en de Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat de wedergeboorte haar origine heeft in het geloof.²¹⁵ Woelderink beschrijft Kuypers veronderstelde wedergeboorte als vaag, omdat hij uitgaat van een reeds aanwezige levenskiem in ons. Hieruit komt het

²⁰⁹ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 194.

²¹⁰ Woelderink, *Het doopsformulier*, 32, Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 610, 611 (J.G. Woelderink, *Verbond en bevinding*, 206-207).

²¹¹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 34, Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 730.

²¹² Woelderink, *Het doopsformulier*, 35, 41, 43.

²¹³ Woelderink, *Het doopsformulier*, 47.

²¹⁴ Woelderink, *Het doopsformulier*, 59; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 71.

²¹⁵ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 230 (J.G. Woelderink, *Belofte en werkelijkheid*, 48); Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 253; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 42 (Gereformeerd Theologisch Tijdschrift, 29, 375).

geloof voort. Dit terwijl het leven buiten onszelf in Christus ligt. Woelderink ziet de kracht van het verbond tot in het nageslacht.²¹⁶

In het *Doopsformulier* komen de sacramenten aan bod vóór het verbond. Vanuit dogmatisch perspectief is dit niet de juiste volgorde. Als reden hiervoor noemt Woelderink het belang van de sacramenten in de Rooms-Katholieke Kerk. Woelderink ziet het verstaan van dit verschil met Rome als belangrijker dan kennis van de verbondsleer. De sacramentsleer bepaalt namelijk de verbondsleer.²¹⁷

3.3.2. De sacramentsleer

Tijdens een jaarvergadering van de Gereformeerde Bond verwijst W.L. Tukker naar de terechte kritiek van Woelderink op de aanwezige doperse inslag, het gebrek aan verbondsleer en onderschatting van de sacramenten.²¹⁸ De roomse sacramentsleer is reeds in de tweede eeuw na Christus aanwezig en ontwikkelt zich langzaam verder als afdwaling. De eenvoud van de Bijbel verdwijnt uit het sacrament.²¹⁹ Het sacrament zelf reinigt van zonden en stort genade uit als mystieke kracht in de mens. Deze heiligmakende genade is het belangrijkste. Zij leidt tot rechtvaardigheid en heeft zaligheid tot gevolg. Het geloof komt zo op de achtergrond.²²⁰

De hervormers wijzen dit uitgangspunt radicaal af. Zij accentueren het middel in de verlening van Gods genade. De kerk draagt het Evangelie, dat fungeert als vat waardoor de wereld de genade ontvangt.²²¹ De hervormers schrijven de betekenis van de sacramenten alleen toe aan het Woord der belofte. Beide, Woord en sacrament, zijn niet te scheiden. Bij de sacramenten hoort het geloof dat de Goddelijke beloften gelooft en de beloofde genade aanneemt. Deze komt vanuit het sacrament tot ons.²²² Vanuit het Woord Gods en de sacramenten ontvangt het

²¹⁶ Van der Graaf, *Delen of helen*, 95, Wilschut, *J.G. Woelderink*, 136, Woelderink, 'Het Verbond Gods 11, *De Waarheidsvriend* 27, 95; Woelderink, *Het doopsformulier*, 60.

²¹⁷ Woelderink, *Het doopsformulier*, 83; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 212; Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 201 (Institutie, II, IV, Heidelbergse Catechismus).

²¹⁸ Van der Graaf, *Delen of helen*, 412, 414.

²¹⁹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 85.

²²⁰ Woelderink, *Het doopsformulier*, 88, 89 (zie ook Bartman, *Lehrbuch der Dogmatik*. II, 99).

²²¹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 91.

²²² Woelderink, *Het doopsformulier*, 97-99 (Confessio Augustana, Art XIII; Smalkaldische artikelen, kleine Catechismus van Luther).

geloof slechts. In geschriften van Calvijn en in de Nederlandse Geloofsbelijdenis komt duidelijk naar voren dat de sacramenten geen genade verlenen. Ook zijn zij niet voor allen van betekenis, maar alleen voor hen die geloven. De Heilige Geest draagt de sacramenten en niet omgekeerd.²²³

De rechtvaardigmaking, misschien beter gesteld rechtvaardiging of rechtvaardigverklaring, geschiedt door het geloof. Zij is, aldus Woelderink een vrije genadedaad Gods. Genade is synoniem met de vergeving van zonden om Christus wil.²²⁴ Zij sluit gerechtvaardigd worden in de vierschaar der consciëntie niet uit. Woelderink ziet gerechtvaardigd worden uit of door het geloof synoniem aan gerechtvaardigd worden in de vierschaar der consciëntie.²²⁵ Woelderink ziet de vierschaarervaring als bekrachtiging van het Evangelie. Door de rechtvaardiging los te maken van het Woord en te verbinden aan een bijzonder moment komt een 'bewustzijns-acte' van de mens tot stand. Immers is de bewuste rechtvaardiging de toepassing van wat in het Evangelie vast ligt. Het 'bewust vrijgesproken worden' is voor hem dan ook niet noodzakelijk. Vanuit de Evangeliebeloften vernemen wij van de rechtvaardigmaking. Hij spreekt hier ook van de rechtvaardiging uit het geloof.²²⁶ Kennis van de zonde is voor Woelderink niet een voorbereidende functie voordat men kennis van Christus zou hebben, maar een onderdeel ervan.²²⁷

3.3.3. Het verbond

Woelderink benadrukt het waardevolle en betrouwbare van het verbond, vanuit Gods verkiezende liefde. Het verbond ontdekt ons aan het wezen van de christelijke religie. Het

²²³ Woelderink, *Het doopsformulier*, 105-107 (Consensus Tigurinus, art. 17, NGB, art. 33, Heidelbergse Catechismus).

²²⁴ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 109 (De Waarheidsvriend, XXVI, 16).

²²⁵ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 445, 469 (J.G. Woelderink, *De rechtvaardiging uit het geloof alleen*, 196).

²²⁶ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 735 (J.G. Woelderink, *De rechtvaardiging uit het geloof alleen*, 142; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 121); Wilschut, *J.G. Woelderink*, 109, 111, 113, 119; Brienens, *De prediking van de Nadere Reformatie*, 73, 289, Tijdens de Nadere Reformatie vindt er een verschuiving plaats als het over het adres van de boeteprediking gaat. Aanvankelijk was zij gericht op heel het volk, later alleen op de wereld binnen en buiten de kerk. Volgens Woelderink werkt dit separatisme in de hand, zoals aanwezig in de Nadere Reformatie. Dit terwijl de Reformatie zich hieraan had ontworsteld.

²²⁷ W. Verboom, *Een oude drieslag als theologisch paradigma in de twintigste eeuw*, 3. (Verg. J.G. Woelderink, De inzet van de Catechismus, Verklaring van de zondagen I-VII van de Heidelberger, Franeker z.j.22: 'Onze schuldbelijdenis is ijdel als zij niet met het geloof in Christus gepaard gaat.')

genadeverbond staat in zijn theologisch denken dan ook centraal.²²⁸ Hij probeert in *Het Doopsformulier* niet een verhandeling van het verbond te geven, maar wel het verbond in verhouding tot de doop uit te leggen. De reformatorische belijdenisgeschriften hebben het verbond niet apart, maar wel bij gedeelten over de (kinder)doop behandeld. Woelderink heeft kritiek op de Gereformeerde Gemeenten die de verbondsleer tot contract heeft gemaakt.²²⁹

Calvijn brengt kort het genadeverbond ter sprake als hij schrijft over wet en evangelie. Bij behandeling van de doop komen het verbond en de beloften veel prominenter naar voren. Hij ziet de sacramenten echter niet als ‘verbondszegelen’. Dit in tegenstelling tot de Westminster Confessie en de Catechismus.²³⁰ Wel merkt hij op dat ‘begrepen zijn in het verbond Gods’ en het ‘begrepen zijn in de gemeente van Christus’ in de Catechismus hetzelfde zijn. Het doopformulier voegt zich hierbij en spreekt van ‘een zegel des verbonds en der gerechtigheid des geloofs’. Zij die deel hebben aan de verlossing van zonden en de Heilige Geest, zijn erfgenamen en delen in het verbond.²³¹

Woelderink schrijft dat men rekening dient te houden met de ‘waarachtigheid van Gods Woord en belofte’. Anders is een ‘ijdele menselijke speculatie’ over de verkiezing het gevolg en maakt men de doop tot een ‘ijdel en bedrieglijk teken’. Wel als aanbod van genade, maar niet van het deel hebben aan het verbond. Hierdoor verliest de doop zijn betekenis en betekent het niets meer dan alleen geen heiden meer zijn. Het dogma van de verkiezing staat voor hem onder het teken van de belofte.²³² Wie de doop toch als onderpand van genade zien, wordt verweten zichzelf te bedriegen. Zij staan volgens hem naar ‘bijzondere openbaringen’, terwijl de doop en het Woord zeer met elkaar verbonden zijn. Woelderink beschouwt het als zijn plicht tegen deze stroming te waarschuwen zolang hij leeft. Hij verwerpt de eis eerst te weten uitverkoren of wedergeboren te zijn, voordat men zegen en troost kan ervaren van de sacramenten. Hierdoor ontnemt men de gemeente haar doop en troost uit de beloften.²³³

²²⁸ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 729; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 28, 60 (*Vox Theologica*, 4, 73; *Verbond en Bevinding*, 35); Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 739; Van der Zwaag stemt in met Wilschut, die concludeert dat Woelderink geen kans ziet de eenheid te bewaren in de integriteit van Gods verbond, Zijn belofte en de orthodox-gereformeerde verkiezingsleer.

²²⁹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 117; Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 610 (Wilschut, *J.G. Woelderink*, 142-144).

²³⁰ Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 28, 201.

²³¹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 119 (*Heidelbergse Catechismus* vr. 74).

²³² Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 504; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 69 (*J.G. Woelderink, Verbond en bevinding*, 47); Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 28, 201; Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 255.

²³³ Woelderink, *Het doopsformulier*, 120, 121 (*Heidelbergse Catechismus* vr. 74);

Woelderinks kritiek beperkt zich dus niet alleen tot de Gereformeerde Bond, maar richt zich ook op de Gereformeerde Gemeenten. Dit kerkverband nam op de Generale Synode in 1931 zes uitspraken aan over het genadeverbond. Woelderink bemerkte de invloed van de theologie en spiritualiteit van Kersten in de Gereformeerde Bond.²³⁴ Hij schrijft dat men in dit kerkverband beweert dat alleen de uitverkorenen in het verbond begrepen zijn en de anderen onder de wet blijven. Het geplant zijn in Christus en deel hebben aan het verbond is gevolg van een levend geloof. Maar, merkt Woelderink op, toch roepen ze de mensen op tot bekering, dit terwijl dat onder de wet niet mogelijk is. De wet vervloekt alleen en leidt niet tot Christus.²³⁵ Woelderink vindt dat uit deze verklaring van 1931, die aanvaard moet worden wil men als gereformeerd worden beschouwd, een ‘separatistische geest’ spreekt.²³⁶ In 1979 typeert ds. Moerkerken Woelderinks kritiek als ‘onbillijk en onterecht’ en niet ‘rijpelijk overdacht’. In dit verband gaat het hem er niet om Woelderink na diens dood te bekritisieren, maar wel zijn ideeën te bestrijden. Dit met name omdat een elftal publicaties van Woelderink weer uitgegeven werd in 1974.²³⁷

Woelderink ontkent niet dat velen die in het verbond zijn opgenomen, later weggeworpen zullen worden als ‘onvruchtbare ranken’. Zij gaan door eigen schuld verloren omdat zij Gods genade hebben veracht. Zo is duidelijk dat vrije genade de verlossingsweg bepaalt.²³⁸

Woelderink beschrijft naar eigen zeggen dus twee eigenaardige vormen van het subjectivisme in het verbond. Aan de ene kant de lijn van Kuiper, aan de andere kant het subjectivisme van

G.C. Berkouwer, *Zoeken en vinden, Herinneringen en ervaringen*, Kampen: Kok, 1989, 284; G.C. Berkouwer, *Een halve eeuw theologie, motieven en stromingen van 1920 tot heden*, Kampen: Kok, 1974, 144, Ook Schilder, aldus Berkouwer, vond dat Woelderink op een verkeerd spoor zat, maar erkent dezelfde problemen en spanningen in dit verband bij anderen terug te zien;

H. Berkhof, *Christelijk Geloof*, Nijkerk: Callenbach B.V., 1973, 504; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 29, Berkhof is duidelijk een ander mening toegedaan en noemt het een goede poging van Woelderink om de klassieke problemen op een andere manier te beschrijven, blijvend in een Bijbels kader. Hij ziet Woelderink dan ook als waarschijnlijk de enige oorspronkelijke theoloog die uit de Gereformeerde Bondskring kwam;

T. Brienens, (1978), *Bevinding, aard en functie van de geloofsbeleving*, Kampen: Kok, 64, In dezelfde lijn verwijt A.A. van Ruler de ultra-gereformeerden de waarheid der uitverkiezing te hebben gemaakt tot een ‘fatalistisch predestinatie-idee’.

²³⁴ Harteman, ‘Systeem of Bijbelse spanning’, 84; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 139 (De Saambinder, het kerkelijk weekblad van de Gereformeerde Gemeente in Nederland en Noord Amerika), 222; Woelderink, *Het doopsformulier*, 160,161.

²³⁵ Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 28, 202; Woelderink, ‘Het Verbond Gods 20’, *De Waarheidsvriend* 27, 185.

²³⁶ Woelderink, ‘Het Verbond Gods 14’, *De Waarheidsvriend* 27, 125.

²³⁷ A. Moerkerken, *Genadeleven en genadeverbond*, Texel: Stark, 1979, 68, 69, 70.

²³⁸ Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 28, 311, 312.

de Gereformeerde Gemeenten. Laatstgenoemd standpunt is meer relevant in hervormde gemeenten met een gereformeerde inslag. Beide standpunten laten het genadeverbond rusten op de wedergeboorte. Vanuit de Kuyperiaanse richting is het genadeverbond besloten in de wedergeboorte. De verbondsbeloften zijn zo een uitwendige zaak van minder belang. Het verbond is zo een onveranderlijke statische grootheid. In de subjectivistische lijn, aldus Woelderink, laat men het verbond ook rusten in de wedergeboorte. Deze wedergeboorte is echter niet latent aanwezig in kleine kinderen, zoals Kuyper veronderstelt, maar moet bewust zijn ervaren. In beide gevallen komt de mens bij zichzelf terecht.²³⁹

De hervormers voeren de grootste strijd met de Rooms-Katholieke Kerk, zoals blijkt uit de belijdenisgeschriften. Woelderink verwijst naar werken van Zwingli en Bullinger. Door de kinderen te vergelijken met de Joodse kinderen, impliceert men deel te hebben aan het genadeverbond. Bullinger vergelijkt het oude en nieuwe verbond met de besnijdenis en de doop. Hij concludeert dat door de eenheid van verbonden de eenheid van zin en betekenis volgt.²⁴⁰

Deze zegeningen komen alleen tot de kinderen door Gods beloften en genade. Woelderink weet zich, aldus Wilschut, verwant met Bullinger en Calvijn. Alhoewel Woelderink de vereenzelving van verbond en verkiezing ontkent, houdt hij wel vast aan de eenheid van beide.²⁴¹ Woelderink haalt bij de behandeling van het verbond Calvijn aan. Deze schrijft 'dat zij door Hem, terstond van hun geboorte af, voor Zijn kinderen zijn gehouden en gerekend.' Hij schrijft dat de 'lichte lieden, die zichzelf voor zwaar uitgeven', Calvijn voor dit soort woorden een 'remonstrant en geloofssnoever' hadden genoemd, had hij vandaag geleefd en dit zo gezegd.²⁴²

Consequent verbindt Woelderink het genadeverbond aan de beloften van het Woord des heils. De Heere belooft dit als Hij de mens roept tot geloof in en gehoorzaamheid aan Zijn

²³⁹ Woelderink, 'Het Verbond Gods 24, *De Waarheidsvriend* 27, 237.

²⁴⁰ Woelderink, *Het doopsformulier*, 123, 124 Zwingli, *Fidei ratio*; Bullinger, *Confessio helvetica prior*; Bullinger, *Catechismus van Zurich*; Verboom, *Kostbaar belijden*, 159, Volgens Verboom is Bullinger in de verkiezingsleer geen tegenpool van Calvijn, maar staat bij Bullinger het pastorale aspect voorop. Wilschut, *J.G. Woelderink, 27*, Volgens Wilschut gaat een van de twee hoofdlijnen in de studie over het verbond terug op Bullinger. God sluit het verbond met de gelovigen en hun nakomelingen en iedereen ontvangt de beloften. Het geloof dient echter als voorwaarde om persoonlijk deel te krijgen aan dit toegezegde heil.

²⁴¹ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 79.

²⁴² Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 242 (*Institutie*, XV, XVI, 32).

verbond.²⁴³ Calvijn beschrijft het verbond van God met Abraham in zijn doopformulier. Zondige mensen ervaren de kracht van het verbond, met de aanneming tot kind als gevolg.²⁴⁴ Ook de kinderen horen tot het verbond, zoals blijkt uit verschillende *belijdenissen*, die spreken van het ingelijfd zijn in Christus.²⁴⁵ Volgens de Hongaarse geloofsbelijdenis van 1562 (artikel 48) hebben de gedoopte kinderen een zaad en kiem van het geloof. Deze lijn zet zich later voort in de veronderstelde wedergeboorte. De uitverkiezing staat zo in verband met deze verbondsopvatting. Beiden, uitverkorenen en niet-verkorenen, ontvangen de doop op Gods bevel. Dit is volgens Calvijn geen onredelijkheid.²⁴⁶

Ursinus schrijft dat men de kinderen moet dopen. Zij horen tot het koninkrijk van God en het verbond, totdat zij zich later uitsluiten door ongeloof. Voor de volwassenen geldt geloof en de belijdenis van het geloof wel als voorwaarde voor toetreding tot het verbond. Ursinus ziet dus de ongelovige ook als opgenomen in het verbond.²⁴⁷

Woelderink verwijst naar Calvijn, waardoor ‘het gebazel van tal van ultra-gereformeerde mensen uit onze dagen daarbij in het niet wegzinkt’. Hij vindt dat ‘wij ons hebben te schamen’, omdat we afgeweken zijn van wat Calvijn over de doop schrijft. Ook Calvijn ziet de doop in de plaats van de besnijdenis en de sacramenten als zegels van de verbondsbeloften.²⁴⁸

Volgens de reformator ontving het volk van Abraham de belofte van geestelijke zegeningen. Dus, concludeert Woelderink, gelden de beloften voor ons en voor onze kinderen, en niet alleen voor de uitverkorenen. Niet de vraag of wij bekeerd zijn, moet ons bezighouden, maar of wij Gods vaste beloften geloven.²⁴⁹ Allen zijn in het verbond en moeten dus het teken en zegel ontvangen. Hij vindt het niet juist dat argumenten van uitverkiezing en wedergeboorte naar voren komen om deze beloften waardeloos te maken. Calvijn argumenteert dat zij die niet blijken kinderen van God te zijn, niet ten onrechte het verbondsteken hebben ontvangen.

²⁴³ Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 257.

²⁴⁴ Woelderink, *Het doopsformulier*, 127.

²⁴⁵ Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 28, 221 (Confessio helvetica posterior, 1562; Confessio gallicana, art.35); Woelderink, *Het doopsformulier*, 127, 128 (Confessio helvetica posterior, 1562).

²⁴⁶ Woelderink, *Het doopsformulier*, 129, 130 (Calvijn catechismus, geen nadere verwijzing).

²⁴⁷ Woelderink, *Het doopsformulier*, 132 (Calvijn catechismus, geen nadere verwijzing); Verboom, *De theologie van de Heidelbergse Catechismus*, 220.

²⁴⁸ Woelderink, *Het doopsformulier*, 135 (Calvijn, Institutie, hoofdstuk kinderdoop (XVI?), par. 3 en andere gedeelten, geen nadere verwijzing); Verboom, *De theologie van de Heidelbergse Catechismus*, 218.

²⁴⁹ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 523 (Wilschut, *J.G. Woelderink*, 182-183).

Hij ziet het als een schending van het verbond, waardoor zij de zegeningen verliezen. De verbondsrelatie herstelde zich nadat zij tot bekering kwamen.²⁵⁰

3.3.4. Het inwendige en het uitwendige verbond

Woelderink schrijft dat het duidelijk is dat niet allen die het bondsteken hebben ontvangen en dus bondeling zijn, als oprechte christenen hebben geleefd. Door ongeloof hebben zij geen deel aan de zegeningen van het verbond. Ook veel kerkmensen leven niet in overeenstemming met de Bijbel. In dit verband merkt Woelderink op dat thans het ‘eigenaardige feit’ zich voordoet dat men spreekt van ‘tweeërlei kinderen des verbonds’. Hij heeft moeite met het onderscheiden tussen kinderen en bastaarden.²⁵¹ Volgens hem halen de wederdopers het Oude en Nieuwe Testament uit elkaar door te spreken van ‘vleselijk’ en ‘geestelijk’ en zo een verschil te accentueren in het verbondsvolk. Woelderink schrijft dat het nodig is zich met deze zaken bezig te houden voor het opvoeden van de gemeente, al willen veel mensen ze het liefst vermijden en niet omdat hij ‘splinterige kwesties uitpluist’.²⁵²

Volgens Woelderink hebben de hervormers altijd vastgehouden aan één verbond, opgericht met Abraham en de Kerk van het Nieuwe Testament. God wil óók de God van hun kinderen zijn. Hiervan ontvangen zij dan het teken en zegel van het verbond.²⁵³ Het hiaat tussen het bondeling-zijn en een goddeloze levenswandel heeft men volgens Woelderink verkeerd verklaard vanuit de uitverkiezing. Het verliest dan de juiste plaats aan het begin van de heilsweg en men komt weer terecht bij het besluit van eeuwigheid Hierdoor verloor de doop haar kracht. Een kunstmatige constructie om haar in stand te houden was het gevolg.²⁵⁴

Woelderink stelt het genadeverbond en de werking ervan in het geloofsleven tegenover het door hem waargenomen subjectivistisch denken over het verbond. Dit komt tot stand met een

²⁵⁰ Woelderink, *Het doopsformulier*, 137 (Calvijn, Institutie, hoofdstuk kinderdoop (XVI?), par. 15, geen nadere verwijzing), 138-140 (Calvijn, Institutie, XV).

²⁵¹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 145 (geen nadere verwijzing); Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 509; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 214.

²⁵² Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 28, 251, Woelderink, *Het doopsformulier*, 146.

²⁵³ Woelderink, *Het doopsformulier*, 147, 148 (geen nadere verwijzing); Wilschut, *J.G. Woelderink*, 214.

²⁵⁴ Woelderink, *Het doopsformulier*, 149 (Hongaarse geloofsbelijdenis); Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 623.

beroep op de uitverkiezing.²⁵⁵ Hij haalt *Trigland* aan als voorstander van twee verbonden. Volgens Woelderink vindt deze praxis ook plaats binnen de eigen kerk en heeft de doop daardoor zijn betekenis verloren en fungeert alleen als onderscheid met de heidenen.²⁵⁶ De Gereformeerde Gemeenten handhaven volgens Woelderink wel twee verbonden, maar gebruiken niet altijd deze benaming.

Volgens Kersten is het verbond voor de uitverkorenen, maar strekt de bediening van het verbond zich ook uit tot de niet-verkorenen. Hiermee verviel volgens Woelderink de noodzaak voor het gebruik van de term 'uitwendig verbond'. Het is volgens Woelderink onvermijdelijk dat de weldaden van het genadeverbond de 'hypocrieten' even beroeren. Hierdoor ontstaat de schijn dat zij tot het genadeverbond behoren. Het is als een brandspuit, schrijft hij, die water spuit over een brandend perceel. Onwillekeurig krijgen de andere percelen eromheen ook iets van het water over zich heen.²⁵⁷

In *De Waarheidsvriend* van 7 november 1935 geeft Woelderink al een overzicht van het standpunt (zes artikelen) van de Gereformeerde Gemeenten betreffende de verbondsbeschouwingen. Daar blijkt dat het genadeverbond onder de beheersing van de uitverkiezing staat en er een werkverbond en genadeverbond is. Ook leert men dat een verbond twee kanten heeft. De bediening van het verbond komt ter sprake, die ook de niet-verkorenen omvat. Als laatste komt de verantwoordelijkheid van de mens aan bod, die voortkomt uit de schepping. Woelderink attendeert de lezer erop dat deze artikelen van groot belang zijn, vanwege het feit dat ze zijn opgesteld op de Generale Synode van dit kerkverband. Zij hebben het van belang geacht artikelen die gelijk staan aan een belijdenis, toe te voegen aan de Drie Formulieren van Enigheid. Woelderink vraagt zich af of dit getuigt van 'overmoed of moed'.

²⁵⁵ Wilschut, *J.G. Woelderink*, 177, Wilschut concludeert dat de confrontatie met Hugo Visscher en Kersten ertoe leidt dat Woelderink een uitgesproken positiebepaling ontwikkelt.

²⁵⁶ Woelderink, *Het doopsformulier*, 150-151 (Trigland, *Kerkelijke geschiedenissen*, (1650), Leiden, 248-249); Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 509; Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 261 (Trigland, *Kerkelijke geschiedenissen*, (1650), Leiden, 248-249).

²⁵⁷ Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 281;

Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 600 (G.H. Kersten, *Gereformeerde dogmatiek*, deel 1, 323); Wilschut, *J.G. Woelderink*, 167 (*Saambinder*, 17, Nr. 16), Kersten bestreed Woelderink en de aanhangers van de drieverbondenleer fel. Deze kritiek is scherp en persoonlijk van aard. Volgens Kersten 'vernacht' de ketterij bij Woelderink. Hij merkt op dat er een 'verbondszontzenuwende leer' ontstaat als het verband tussen verkiezing en verbond verdwijnt;

Chr. van Dam, *Verbondsbeschouwingen*, Utrecht: Den Hertog, datum onbekend, 36, 37, Volgens anderen resulteert de drieverbondenleer in de algemene verzoening.

Woelderink schrijft dat het subjectivisme ‘welig tiert’ in de Gereformeerde Gemeenten, maar ook in de gereformeerde richting van de Hervormde Kerk.²⁵⁸ Ook in ‘onze gemeenten’ is dit op veel plaatsen de dominante lijn geworden. Zij die onbekeerd zijn, staan overal buiten en in ieder geval buiten het verbond en de beloften. Woelderink concludeert dat voor deze mensen de verzegeling van het verbond in de doop maar schijn is. Waar deze subjectieve prediking heerst, is volgens Woelderink sprake van gebrek aan geloofszekerheid, zelfs bij de ware gelovigen. De vraag of men wel geloven mag en of de genade persoonlijk toe te eigenen valt, is aan de orde. Maar de vraag ook of men de geloften omhelzen mag, is relevant. Woelderink wil deze vragen vanuit positieve zin beantwoorden. Hij hoopt van harte dat er binnen de Gereformeerde Gemeenten nog eens dominees zullen komen die zelfstandig de Bijbel en de werken van de reformatoren zullen bestuderen. Dan zullen zij de belijdenis aanvaarden en zal de leersleur ophouden.²⁵⁹

Woelderink schrijft dat men binnen de Gereformeerde Gemeenten door een verkeerde kijk op de doop niet komt tot gelovige aanneming van de verbondsbeloften. Men gelooft niet uitverkoren te zijn. Daardoor krijgt men geen deel aan het genadeverbond en wordt men geen eigenaar van de verbondsbeloften. Maar juist door het tegenovergestelde weet men tot het verbond te behoren. Het uitwendige verbond vormt alleen de uitwendige kerk, die door bekering en geloof deel krijgt aan de verbondsbeloften. Deze lijn veroorzaakt volgens Woelderink lijdelijkheid en aan het inwendig verbond heeft ook niemand troost dan alleen de uitverkorenen. Hiermee ontstaat de definitie van een inwendige en uitwendige kerk. Terwijl de doop en het avondmaal beide toegankelijk zijn voor de eerste categorie, geldt de doop alleen voor de uitwendige kerk.²⁶⁰

Dit tweevoudige spoor zet zich trouwens voort in tweërlei aanbod en roeping. Woelderink ontkent deze lijn van tweërlei verbond en roeping, maar erkent wel dat er ‘tweërlei kinderen des verbonds’ zijn. De reden voor het laatste schrijft hij aan de ‘verborgen verkiezende

²⁵⁸ Woelderink, ‘Het Verbond Gods 1, *De Waarheidsvriend* 26, 4,5; Woelderink, ‘Het Verbond Gods 6’, *De Waarheidsvriend* 27, 46; Woelderink, ‘Het Verbond Gods 22, *De Waarheidsvriend* 27, 206; Wilschut, J.G. *Woelderink*, 62 (J.G. Woelderink, Verbond en bevinding, 35-37), Volgens Wilschut heeft Woelderink moeite met de term werkverbond. Door hiervan te spreken tegenover het genadeverbond ontnemt men volgens hem de vastigheid aan het verbond en de beloften. Zelfs ziet hij het als een verkrachting van het wezen des geloofs door aanvaarding van het verbond als wilskwestie te poneren.

²⁵⁹ Woelderink, ‘Het Verbond Gods 23, *De Waarheidsvriend* 27, 225; Woelderink, ‘Het Verbond Gods 18, *De Waarheidsvriend* 27, 165, 166.

²⁶⁰ Woelderink, *Het doopsformulier*, 151, 153.

genade Gods' toe.²⁶¹ Toch heeft een relatie die bewust gelegd wordt tussen verbond en verkiezing een dualisme tot gevolg dat zich uit in een tweërlei roeping, verbond en kerk, waarmee hij het oneens is.²⁶² Hij ontkent niet dat een tweede 'krachtdadige' roeping volgt op de 'eerste' roeping. Dit betekent volgens Woelderink echter niet dat er een in- en uitwendige roeping bestaat. Als dit zo aan bod komt in de prediking, verzwakt dit de kracht van het verstaan van de roeping.²⁶³

Ook wijst hij een tweërlei aanbidding van het Evangelie ten sterkste af.²⁶⁴ Hij schrijft dat sommigen het aanbod van het Evangelie horen, terwijl het bij anderen een gesloten deur vindt. Dit komt, aldus Woelderink, niet omdat er een verschil in het aanbod van genade is, maar vanuit het werk van de Heilige Geest.²⁶⁵ Volgens Woelderink moet men volgens dit incorrecte systeem een 'ander' verbond, roeping en aanbod ontvangen en verwacht men een bijzondere openbaring.²⁶⁶

Woelderink merkt op dat de leer van de twee verbonden met de tweërlei roeping en aanbod de mensen geleerd heeft lichtvaardig met de roeping en de beloften van het verbond om te gaan, omdat deze dan toch geen waarde hebben. Het is 'alles of niets' en wachtend op de bijzondere openbaring weerstaat men de Heilige Geest.²⁶⁷

3.3.5. Slotopmerkingen

Woelderink schrijft dat er in gereformeerde kring veel strijd is geweest over het zelfonderzoek. Hij concludeert dat zelfonderzoek het geloof overbodig maakt. Dit is volgens hem deels het gevolg van het feit dat men elkaar niet meer begrijpt en bang is dat men afwijkt van de belijdenis. Hij trekt de lijn echter door naar de hervormde kring, waar volgens hem ook twee stromingen aanwezig zijn, namelijk de scholastieke en de reformatorische. Eerstgenoemde trekt de lijnen door vanuit de zeventiende en achttiende eeuw en neemt het

²⁶¹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 155; Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 257, 258; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 214; Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 271.

²⁶² Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 611, Harteman, 'Systeem of Bijbelse spanning', 84.

²⁶³ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 158 (J.G. Woelderink, *Verbond en bevinding*, X-XI); Wilschut, *J.G. Woelderink*, 213, 214; Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 271.

²⁶⁴ Woelderink, *Het doopsformulier*, 157.

²⁶⁵ Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 272.

²⁶⁶ Woelderink, *Het doopsformulier*, 158, 159 (H. Visscher, *Het Verbond der genade in ons kerkelijk leven*)

²⁶⁷ Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28, 272.

verbond niet aan naar de oprichtingsakte en naar Gods beloften, maar vanuit de verkiezingsbeloften. Hij haalt Kuyper aan, die dit probleem oplost door te schrijven dat de gelovige wel weet dat het verbond voor hem en zijn kinderen zijn, maar niet weet wie uitverkoren is. Daarom begint men met de veronderstelling zijn kinderen als ‘Godgeheiligd zaad’ te beschouwen, ze als zodanig te behandelen en dit ‘oordeel der liefde’ te handhaven totdat het tegendeel blijkt. Onder ons, schrijft Woelderink, zijn er die juist het tegenovergestelde doen. Pas als blijkt dat men uitverkoren is, gaat men hiervan uit. Hij onthoudt zich op dit moment er echter ervan een uitspraak te doen welke lijn volgens hem de juiste is. Ook de Kuyperiaanse lijn wijst Woelderink af omdat deze niet Gods onvoorwaardelijke beloften, maar kenmerken van genade als basis gebruikt voor geloofsvrijmoedigheid.²⁶⁸

Volgens Woelderink kennen de reformatoren slechts één genadeverbond. Twee verbonden en twee kerken zijn hun vreemd. De doop is teken en zegel van het eeuwige verbond. Zonden verbreken het verbond niet en de toegang tot het verbond en de beloften blijft bestaan. Van een afzonderlijke relatie van verkorenen en niet-verkorenen tot het verbond weten zij niet. De hervormers zagen het verbond ook nooit als openbaring van de uitverkiezing. God verbindt Zich de beloften te volbrengen. Echter door ongeloof zijn zij krachteloos.²⁶⁹ Woelderink vindt dat men overdrijft door verkeerd te verwijzen naar hen die de ‘veronderstelde wedergeboorte’ aanhangen. Ook zij vinden dat het om het geloof in Christus gaat en niet om een geloof in een eigen wedergeboorte. Toch merkt Woelderink op dat hij niet vijandig staat tegenover de ‘leidingen van God’ of een waarachtige bekering, maar vindt dat die niet komt vanuit de mens zelf.²⁷⁰ Ten slotte merkt hij op dat men zich niet moet ergeren aan het feit dat God mild is met Zijn genade en dat het onjuist is dat men vanuit die ergernis dan dit aanbod wil verschrallen. Men strooit meer zaad dan er planten nodig zijn.²⁷¹

Het verbond ligt vast in het Woord van de belofte. Dit zonder te veel Gods verborgen raad als instrumenteel te willen zien.

²⁶⁸ Woelderink, ‘Het Doopsformulier’, *De Waarheidsvriend* 28, 311 (A. Kuyper Jr., *In of van het verbond*, 6).

²⁶⁹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 165, 168.

²⁷⁰ Woelderink, *Het doopsformulier*, 171, 173.

²⁷¹ Woelderink, *Het doopsformulier*, 179, 180.

3.4. Slotopmerkingen

Woelderink beschrijft de twee stromingen als volgt. De ene groep wil de reformatorische lijn van de belijdenisgeschriften vasthouden en handhaven. De andere groep wijkt af van Bijbel en belijdenis, maar ziet toch zichzelf als de 'echt-gereformeerde'. De laatste groep is qua grondhouding dopers met individualistische, piëtistische of methodistische elementen.²⁷² Het doperse element uit zich in de scheefgetrokken verhouding tussen Woord en Geest. De individualistische invloeden ontkennen de waarde van Kerk en ambt, terwijl het piëtisme de levensvroomheid poneert. Het methodisme vervangt de piëtas door wetticisme.²⁷³ Woelderink ziet echter ook een gevaar in eigen kring, namelijk dat de verbondsbeloften alleen voor de levendgemaakte uitverkorenen van toepassing zijn. Aan het genadeverbond doet men dan tekort door dit te vereenzelvigen met het verbond der verlossing. Balke beschrijft de breuk die als gevolg hiervan tussen de Gereformeerde Bond en Woelderink is ontstaan, als een zwarte bladzij in de geschiedenis van deze organisatie.²⁷⁴

Beiden, Kievit en Woelderink, gebruiken de Reformatie en oudvaders tot onderbouwing van hun standpunt. Aan de ene kant betoogt Kievit dat het verbond alleen gesloten wordt met de uitverkorenen. De doop maakt niet automatisch deelgenoot van het heil en de zegen van de beloften van het verbond. Woelderink aan de andere kant gaat uit van de inlijving in het verbond. Men krijgt deel aan de zegeningen, namelijk het ingelijfd zijn in Christus. Ook bevatten zij het zaad en de kiem van het geloof. Toch wijst hij een veronderstelde wedergeboorte echter volkomen af. Van der Zwaag concludeert dat de juiste balans vinden tussen de subjectieve en objectieve heilsbenadering geredeneerd vanuit Woelderinks visie, moeilijk blijft.²⁷⁵

De hervormde predikant L. Blok schrijft dat Woelderink zijn werk met aantoonbaar resultaat heeft afgerond. Predikanten preken meer verbondsmatig, bevinding is minder prominent aanwezig en het geloof in Christus heeft een meer centrale plaats verkregen.²⁷⁶ Ds. Harteman concludeert dat de scherpe tegenstelling tussen deze stromingen in de Hervormde Kerk nu

²⁷² Woelderink, *Het doopsformulier*, 8, Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, 241; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 234.

²⁷³ Woelderink, *Het doopsformulier*, 8.

²⁷⁴ Balke, *De eigen wijs*, 71; Harteman, 'Systeem of Bijbelse spanning', 79; Wilschut, *J.G. Woelderink*, 35, 163 (B.J. Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 255).

²⁷⁵ Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 611, 739.

²⁷⁶ Troost, *In antwoord*, 454.

niet meer aanwezig zijn en dat geen van beiden ‘het gewonnen heeft’. Ook stelt hij dat men nog steeds met instemming het gedachtegoed van beiden volgt, maar dat de Gereformeerde Bond nu een niet-persoonsgebonden ‘evenwichtige’ kijk heeft ontwikkeld.²⁷⁷

²⁷⁷ Harteman, ‘Systeem of Bijbelse spanning’, 94.

4. Kievit in het Gereformeerd Weekblad

In dit hoofdstuk komen de jaargangen van het *Gereformeerd Weekblad* van 1941 – 1950 aan bod. De focus ligt op de verschillende theologische elementen, zoals eerder beschreven. Een opname van voornamelijk Kievits bijdragen staat vermeld. Bewust koos ik ervoor te beginnen met 1941 en daarna verder te gaan met bijdragen na de Tweede Wereldoorlog. Deze periode vertegenwoordigt Kievits laatste fase als redacteur van het *Gereformeerd Weekblad* en zou mijns inziens een verschuiving in de opvattingen van Kievit hebben weergegeven. De bespreking en analyse van verwijzingen komt in hoofdstuk 5. De omvang van de gedeelten is afhankelijk van de beschikbare hoeveelheid relevante informatie.

4.1. *De leiding van God, een verbondszegening (1941)*

De orde van het heil ligt opgesloten in het genadeverbond en bevat roeping, wedergeboorte, geloof, bekering, rechtvaardigmaking, heiligmaking en heerlijkmaking. In de behandeling van Psalm 73 verwijst Kievit ook naar de raad Gods die hij definieert als zijn ‘eeuwig onveranderlijk voornemen der liefde om Zijn volk zalig te maken, zodat alle dingen moeten medewerken ten goede, namelijk degenen die naar Gods voornemen geroepen zijn.’ Kievit schrijft hoe Asaf vertrouwt op de Heere. Hij maakt staat op Gods genade. Eerst had hij moeite met de voorzienigheid van God, maar dat is anders geworden. Kievit verwijst in de behandeling van Psalm 73 naar God als de verbonds-God die de gelovigen naar Zijn raad zal leiden om hen te ondersteunen en te begenadigen tot heiligheid. God leidt hem zoals een herder dat doet met zijn schapen. Deze is, aldus Kievit, een van de verbondszegeningen.²⁷⁸

In de behandeling van de Catechismus verwijst Kievit naar de verbondsmatige verhouding waarin Adam als bondshoofd van de mensen stond tot God. Door de zondeval ontstond de bondsbreuk die de mens persoonlijk moet leren kennen als van toepassing op zichzelf. God maakte geen verbond met Adam nadat deze was geschapen, maar schiep hem in de verbondsbetrekking.²⁷⁹

²⁷⁸ Kievit, ‘Bestendig bij den Heere’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 73-75.

²⁷⁹ I. Kievit, ‘Catechismusverklaring XV’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 37.

In een verhandeling over het historisch geloof verwijst Kievit naar de vaders die er ook van overtuigd waren dat er veel mensen geroepen zijn, maar weinige uitverkoren. Kievit haalt specifiek Calvijn aan die ‘vaak wijst’ op het feit dat weinig belijders echt ware belijders zijn.²⁸⁰

In zijn uitleg van de Catechismus bij zondag 3 schrijft hij dat de mens door het verkondigde Woord en de Heilige Geest verandert door de wedergeboorte tot een nieuwe mens en tot een ‘levende hoop’, door de opstanding van de Heere Jezus Christus.²⁸¹ Volgens Kievit willen de Neo-Kohlbruggianen niet weten van de wedergeboorte, omdat zij beweren dat door de val de mens het godsbeeld niet heeft verloren. Dit klopt volgens hem niet. Hij wijst erop dat zij daardoor de heiligmaking ook niet juist zien.²⁸²

Bij de behandeling van zondag 3 verwijst Kievit naar het rooms-katholieke dogma waarin geen zuiver zicht op de rechtvaardigmaking bestaat en waarbij geen plaats is voor de rechterlijke daad Gods. Ook gaat men helemaal op in de heiligmaking en is er geen plaats voor het genadeverbond en de verkiezing in Christus. In dit verband noemt Kievit ook de ethischen, de moderne theologie, Barth en de liturgische beweging.²⁸³

4.1.1. Evaluatie 1941

De hoeveelheid relevante informatie in 1941 is beperkt, vanwege het niet meer verschijnen van het *Gereformeerd Weekblad*. Dit als gevolg van de bezetting van ons land door de Duitsers. Kievit schrijft tijdens de eerste paar maanden nog over de orde van het heil. Verbond en verkiezing worden genoemd, maar niet uitvoerig behandeld. Hij verwijst naar een brede groep kerkgangers die sommige elementen van de orde van het heil niet op de juiste manier begrijpen.

²⁸⁰ I. Kievit, ‘Het historisch geloof’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 8 (Kievit geeft geen nadere verwijzing van Calvijn, wel verwijst hij ook naar het beschouwende geloof, Witsius *Oeconomia Lib. III cap. 7, par. 28*).

²⁸¹ I. Kievit, ‘Catechismusverklaring XIV’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 27 (Nederlandse Geloofsbelijdenis art. 22, 24).

²⁸² I. Kievit, ‘Catechismusverklaring XV’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 38.

²⁸³ Kievit, ‘Catechismusverklaring XV’, *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 39.

4.2. Geen sluitend systeem (1945)

Bij de behandeling van zondag 3 noemt Kievit nogmaals de onderdelen van de orde des heils, namelijk: de wedergeboorte, het genadeverbond, de samenhang met het geloof en de roeping en hij schrijft dat men wedergeboren moet worden omdat de toestand van onze natuur anders helemaal hopeloos is.²⁸⁴

Kievit wijst erop dat God Zijn verbond zal gedenken in eeuwigheid. Hier is geen plaats voor een verstandelijk bedacht sluitend systeem betreffende de vrede raad en de verkiezing. Alleen door het geloof komt men achter deze religiositeit. Anders is het, aldus Kievit, niets meer dan 'ijdele-filosofie'. Hij verwijst ook naar een verstandelijk systeem waarin het verstand instemt met de logische uitleg, maar waarin men de ware religie verdrukt of doodt. Men voelt weinig voor Calvijn, maar is eerder scholastiek bezig. Kievit schrijft dat hij de scholastiek verfoeit.²⁸⁵

Bij de bijdrage over 1 Petrus 2 behandelt Kievit de roeping, die Gods uitverkorenen ten deel valt. Dit 'verkregen' volk komt door de 'roeping des Evangelies' apart te staan. Zij hoorden Gods stem en maakten een verbond met de Heere, gefundeerd op het offer van Jezus Christus. Dit nadat Hij tot hen kwam in een verbond. Kievit onderscheidt tweeërlei zaad Abrahams, waarvan de verkorenen die in het verbond besloten zijn als kerkelijk zaad overgaan van 'bondeling in het vleesch tot bondeling in den geest'. Volgens Kievit is de roeping waarvan hier sprake is, niet alleen de algemene roeping die tot alle mensen komt. Het betreft hier specifiek de 'krachtdadige roeping, die het antwoord Gods insluit'. Een krachtdadige trekking waaraan de mens gehoor moet geven.²⁸⁶

In de behandeling van zondag 3 over de wedergeboorte schrijft Kievit dat de Catechismus geen theoretische uiteenzetting, maar juist een praktische waarheid, zoals geleerd door de Heilige Geest, beschrijft. Het is niet mogelijk hiervan een sluitend systeem der waarheid te produceren. Wil men dit wel, dan begrijpt men de waarheid Gods in haar volheid en kracht niet. Het is volgens Kievit noodzakelijk niet te snel over de diepte van onze ellende heen te

²⁸⁴ I. Kievit, 'Catechismusverklaring XXII', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 13.

²⁸⁵ I. Kievit, 'Catechismusverklaring XXIV', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 30 (geen nadere verwijzing).

²⁸⁶ I. Kievit, 'Een koninklijk priesterdom 1', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 17-19; I. Kievit, 'Een koninklijk priesterdom 2', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 25-27.

stappen. Dit om te voorkomen dat men de intensiteit hiervan niet voldoende ervaart, of dat men niet genoeg zicht heeft op het 'recht Gods'.²⁸⁷ Wel beschrijft Kievit mensen die de doodsstaat verstandelijk wel diep opvatten maar niet echt doorleven, met een dode orthodoxie als gevolg. Volgens hem is er geen verwachting van de natuur van de onwedergeboren mens. Na uitvoerig hierop te zijn ingegaan komt hij tot de opmerking dat men zich niet moet verwonderen dat hij gezegd heeft dat men wedergeboren moet worden. Hij merkt op in dit verband: 'De mensch eenmaal geboren is verloren, tweemaal geboren verkoren.' Hiermee is de verkiezende genade bewezen, aldus Kievit. 'De achtergrond en ondergrond van al de volgende weldaden des heils is de wedergeboorte.'²⁸⁸

4.2.1. Evaluatie 1945

Ook de bijdragen van 1945 zijn beperkt, omdat het *Gereformeerd Weekblad* pas in november van dit jaar verscheen. Weer herinnert Kievit de lezers aan de orde van het heil en hij beklemtoont de noodzaak van de wedergeboorte. Het betreft geen theoretisch verhaal, maar praktische waarheid die van zeer groot belang is voor het juist verstaan van de weldaden van het heil. Kievit schrijft meerdere malen tegen het hanteren van een systeem rond deze waarheden, waaronder onderwerpen als de vrederaad en uitverkiezing. Hij beklemtoont de tweërlei roeping.

4.3. Verkiezing en verbond verklaard (1946)

4.3.1. Verkiezing en geloof in balans

In de behandeling van zondag 7 schrijft Kievit dat er door de eeuwen heen 'een overblijfsel naar de verkiezing der genade' is geweest. Ook wijst hij erop dat heil een genadegeschenk is, alleen door genade gekend en aangenomen. Hij typeert het heil hier als onderwerpelijk en voorwerpelijk. Allebei zijn ze genadevruchten, vanuit het 'welbehagen Gods'.²⁸⁹ Kievit schrijft dat de toerekening van Adam en Christus hier aan de orde is. De verkiezende genade van God is bepalend. Niet allen die in Adam zijn gerekend, zijn dit ook in Christus. In dit

²⁸⁷ I. Kievit, 'Catechismusverklaring XXI', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 3.

²⁸⁸ Kievit, 'Catechismusverklaring XXII', 12; Kievit, 'Catechismusverklaring XXIV', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 28.

²⁸⁹ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XXXIX', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 91.

verband schrijft hij dat sommigen zeggen dat de zaligheid geldt voor alle mensen als zij dat maar willen, omdat Christus zonder onderscheid is gestorven voor iedereen.

Hij concludeert dat het een ‘ketterij’ is, waarin het van de menselijke wil afhangt of hij de helpende genade goed gebruikt en zijn vrije wil aanwendt tot behoud. Ook noemt Kievit dit een verkeerd gebruik van de verbondsleer. Toch vindt hij het ontstellend dat velen, niet-modernen, niet van vrije genade willen weten. Zij beamen de waarheid, maar blijven toch in hun hart ongelovig en onbekeerd. Kievit erkent dat de nadruk vaak ligt op de uitverkiezing zonder het geloof en dat de eis tot geloof, in overeenstemming met de Bijbel, niet aan bod komt. Ook aan de andere kant verzwijgt men de uitverkiezing en komt alleen het geloof ter sprake. Men moet waken tegen beide.²⁹⁰

Bij de behandeling van zondag 9 van de Catechismus spreekt hij over God de Vader. Hij is de eerste in alle dingen, ook in de raad des vredes. Hier sloten God en Jezus Christus een overeenkomst over de verlossing van de mens. Kievit bespreekt in dit gedeelte het plan van God van eeuwigheid. Het betreft onder andere de uitverkiezing en het genadeverbond. Laatstgenoemde als eeuwig verbond der genade in Christus. Kievit wijst erop dat God een volk roept tot de ‘gemeenschap Zijns Zoons’ en dat niemand komt tenzij God hem trekt. Hij wijst er weer op dat het gaan tot Jezus zonder de Vader in Zijn trekken te kennen zelfbedrog is. Ook gaat het in deze weg om het kennen van God in de Drie-eenheid, aldus Kievit.²⁹¹

4.3.2. Het verbond weer toegelicht

Bij de behandeling van zondag 8 schrijft Kievit dat het volk Israël door God was verkoren en afgezonderd om heilig voor Hem te leven. Zij waren opgenomen in een verbond met daaraan verbonden bondsverplichtingen. Later trekt hij dit door naar Gods volk. Het gaat in dit gedeelte ook over de heiliging en heiligheid die van God uitgaat. Als God een verbond opricht met mensen en hen beloften schenkt, dan moet Hij dat gestand doen. Aan de andere kant kan God de verbreking van het verbond niet lijdelijk aanzien.²⁹² Israël moet gehoorzamen aan de

²⁹⁰ Kievit, ‘Catechismus-verklaring XXXIX’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 92, 93 (Dordtse leerregels, geen nadere verwijzing).

²⁹¹ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring LIV’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 309, 310; I. Kievit, ‘Hij komt tot Zijn tempel’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 378.

²⁹² I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring IXL’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 260.

verbonds-God. Hij noemt de Heere Jezus in dit gedeelte de ‘Engel des Verbonds’, door Wie de Heere Zijn volk bewaart en begeleidt.²⁹³

Kievit beschrijft het genadeverbond als de juridische grond voor de kinderdoop. De gelovigen en hun kinderen horen tot het verbond der genade. Volgens hem gaat het genadeverbond door de geslachten heen, al waren sommigen niet getrouw in het geloof.²⁹⁴ In de behandeling van de doop haalt Kievit Monica, de moeder van Augustinus aan, die haar zoon laat dopen ‘als het zaad des verbonds’. In dit verband noemt hij ook de Rooms-Katholieke Kerk, die de doop als deur van het heil en middel tot wedergeboorte en vergeving der zonden ziet. Kievit wijdt een reeks artikelen aan de behandeling van de doop als belangrijke zaak voor de Kerk. Volgens hem verwijst Calvijn naar de doop als getuigenis van het verbond.²⁹⁵

In de behandeling van zondag 7 schrijft Kievit dat door het toedoen van ons bondshoofd Adam, dus door zijn schuld, alle mensen onder de verdoemenis liggen. Dit naar de aard van het werkverbond.²⁹⁶ Adam heeft hier een dubbele rol, namelijk die van vader en bondshoofd; het eerste heeft, aldus Kievit, een stoffelijke band, het tweede een geestelijke. Als Adam alleen de vaderrol had, zou zijn zonde ons niet zijn toegerekend. Christus is de Middelaar en het Hoofd van het genadeverbond. Door Zijn toedoen behoudt Hij de uitverkorenen. De genade is echter ‘particulier’ van aard en is naar Gods ‘vrijmachtig welbehagen’. Volgens hem argumenteren de Remonstranten vanuit een ‘nieuw verbond’, aangegaan met de mens op grond van geloof. Van rechtshandeling is geen sprake meer. Volgens Kievit, in overeenstemming met Dordt, ontvangt de zondaar zijn behoud door het geloof. Echter ook dit geloof is een weldaad van het genadeverbond en niet het gevolg van mensenwerk.²⁹⁷

Hij typeert de overtreding tegenover God als bondsbreuk in de behandeling van Jesaja 53. Voordat wij geloven, zullen we onze zonden moeten kennen, schrijft Kievit, daarmee

²⁹³ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring LI’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 284; I. Kievit, ‘Hij komt tot Zijn tempel’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 377- 379.

²⁹⁴ I. Kievit, ‘De Doopeling’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), Huizen, 156 (Synode van Dordrecht -1578, Synode van Harlingen -1590, Synode van Leeuwarden – 1592, Synode van Haarlem – 1600, Ook verwijst Kievit naar correspondentie tussen John Knox en Calvijn zonder de bron te vermelden, en verwijst hij naar een advies door Farel gevraagd, Dr. H. Bouwman, *Geref. Kerkrecht II*, 265).

²⁹⁵ I. Kievit, ‘De tijd van de doop’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 15 (Kievit verwijst wel naar het geschrift tegen Westphal van Calvijn al gaat het hier niet over het verbond); I. Kievit, ‘De bedienaar van den doop’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 117 (geen nadere verwijzing).

²⁹⁶ Kievit, ‘Catechismus-verklaring XXXIX’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 92; I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring LVI’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 324.

²⁹⁷ Kievit, ‘Catechismus-verklaring XXXIX’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 92.

afwijzend wat de ‘nieuwe theologie’ leert, namelijk dat wij zondekennis krijgen nadat wij gaan geloven in Christus.²⁹⁸ Hij vraagt zich af waarom de Catechismus de vergeving der zonden als eerste weldaad noemt. Hij concludeert dan dat een waar geloof het vaste vertrouwen in zich heeft dat de zonden persoonlijk vergeven zijn.²⁹⁹ Toch verwijst Kievit in dit verband ook naar Gods ‘zoekende liefde en reddende genade’ vanuit het verbond.³⁰⁰

Bij de behandeling van Handelingen 2 schrijft Kievit dat de gaven van de Heilige Geest komen tot de verbondskring, zonder ‘uitzondering of voorkeur’, en hij voegt eraan toe dat dit wil zeggen: ‘alle bondelingen hoofd voor hoofd’.³⁰¹

Hij ziet het bloed van Christus als het bevestigend getuigenis van het verbond dat het verzegelt en bekrachtigt, maar ook als bewijs van Gods liefde. Op Horeb sloot men door het offerbloed een verbond. Door de verzoening van de zonden treedt men weer in verbondsgemeenschap. Kievit schrijft dat het bondsbloed goddelijke levenskracht geeft. Wij komen dan achter de bloedlijn en door Gods schenking zijn rechtvaardigmaking en heiligmaking het gevolg.³⁰²

4.3.3. De wedergeboorte als herscheppende kracht

Kievit verwijst naar Paulus bij wie de wedergeboorte al in de krachtadige roeping opgesloten ligt. Bij Johannes neemt de wedergeboorte zelfs een nog meer centrale rol in.³⁰³ Deze roeping is ‘onberouwelijk’, anders werd niemand zalig, aldus Kievit. De roeping vraagt om geloof en bekering.³⁰⁴ In een verklaring van Matthéüs 3 schrijft Kievit dat God het bondsvolk tot bekering roept. Dit terwijl zij echter tevreden waren met het volgen van de wet en zo dachten de rechtvaardigheid Gods niet meer nodig te hebben. In dit gedeelte roept Johannes de Doper op tot bekering, omdat dit de enige manier is om deel te krijgen aan het rijk van Jezus Christus, dat binnenkort komt.³⁰⁵

²⁹⁸ I. Kievit, ‘De lijdende Knecht des Heeren 3’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 105.

²⁹⁹ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring XLVI’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 148, 149.

³⁰⁰ I. Kievit, ‘De lijdende Knecht des Heeren 4’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 113.

³⁰¹ I. Kievit, ‘De uitstorting des Geestes’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 186.

³⁰² I. Kievit, ‘De sprake van Christus bloed’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 226, 227.

³⁰³ I. Kievit, ‘De kleine Dogmatiek IV’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 77.

³⁰⁴ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring XL’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 99, 101. ; I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring XLIII’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 124.

³⁰⁵ I. Kievit, ‘Op den dorschvloer 1’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 249.

Volgens Kievit is de wedergeboorte een proces, een wezenlijke verandering van de mens. Op de kritiek van Van Niftrik dat zij die spreken over inwendige genade en beginsel-van-nieuw-leven, al een eind op weg zijn richting Rome, vraagt Kievit zich af of Van Niftrik zich wel bewust is van de richting waarheen hij op weg is.³⁰⁶ Volgens Kievit is wedergeboorte juist nodig, een daad die van boven komt en die het hart van de mens besnijdt. De wedergeboorte bestaat uit een totale vernieuwing en herschepping die stapsgewijs plaatsvindt. De herschepping van de mens maakt hem opnieuw beelddrager van God.

Het gevolg is een geestelijk mens. Dit geschiedt door de Heilige Geest aan de uitverkorenen, aldus Kievit. God werkt de bekering in hen en doet hen het Evangelie krachtig verkondigen. Hij verlicht hun verstand met kracht, zodat zij de zaken Gods gaan verstaan. Ook opent Hij hun hart. Op het moment van de wedergeboorte krijgen zij het geloof en het leven ingestort.³⁰⁷ Kievit ontkent dat de wedergeboorte een tweede nieuwe schepping is, zoals de Wederdopers leren, maar bevestigt dat de wedergeboren mens dezelfde mens (in substantie) blijft. Ook ontvangt hij geen nieuwe hemelse substantie. Toch bevestigt Kievit weer dat de wedergeboorte ons herschept naar het beeld van God en dat alle levensaspecten veranderen.³⁰⁸

4.3.4. De kerk in de kerk

Bij de behandeling van Johannes 1, waar staat dat Zijn volk Christus niet heeft aangenomen, schrijft Kievit dat het erg is dat de wereld Hem niet heeft aangenomen. Het is echter nog veel erger dat het gedoopte kind des verbonds Hem niet heeft aangenomen. Hij kwam tot 'het volk Gods' uit alle volken der aarde. Allen die lid waren van dit verbondsvolk, waren van Hem. Tot hen kwam Hij, aldus Kievit, maar zij namen Hem niet aan. Verbondsschennis, met daaraan gerelateerde verbondswraak, noemt Kievit dit en hij vindt dat men dit moet accentueren. Het gaat niet om menselijke theorieën die deze rechten aan banden leggen. Hij schrijft dat men dit niet-aannemen nooit kan verantwoorden en dat velen zich buiten dit

³⁰⁶ I. Kievit, 'De kleine Dogmatiek 3', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 70-71 (G.C. van Niftrik, *Kleine Dogmatiek*); Kievit, 'De kleine Dogmatiek IV', 77; I. Kievit, 'De wedergeboorte geen nieuwe schepping', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 180.

³⁰⁷ Kievit, 'De kleine Dogmatiek IV', 77-78; Kievit, 'Catechismus-verklaring XL', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 100.

³⁰⁸ Kievit, 'De wedergeboorte geen nieuwe schepping', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 181.

verbond hebben gezondigd.³⁰⁹ Bij de behandeling van Johannes 1 schrijft Kievit dat hier sprake is van de ‘kerk in de kerk’, dus tweeërlei kinderen des verbonds. Beide moeten worden toegesproken en behandeld naar hun eigen aard.

Volgens hem is de eis van aanneming verbonden met de eis van bekering. Wie Hem niet aanneemt - de natuurlijke mens - doet dit vanuit het ongeloof en is hier zelf verantwoordelijk voor. Veel mensen zingen volgens Kievit dat Jezus de zondaars aanneemt, maar volgens hem zijn zij juist niet aangenomen en ‘stelen zij’. Het heilsaanbod is ruim, maar toch ligt er de voorwaarde dat het door genade moet gebeuren.³¹⁰ Er is zoveel wat de geloofskennmerken niet vertoont in deze tijd van ingezonken geestelijk leven, schrijft Kievit. Deze aanneming geschiedt vanuit het geloof dat aanwezig is in de mens, en volgt op de inlijving, zoals de Catechismus schrijft, aldus Kievit.

Bij de uitleg van Johannes 1 schrijft Kievit hoe de Heilige Geest de zondaar vernieuwt. Het proces van de wedergeboorte omvat het ‘wordende kindschap’. Hier betreft het een tweevoudige daad van wettelijke adoptie en feitelijke geboorte uit God, aldus Kievit.³¹¹ Bij de behandeling van zondag 7 komt het geloof ter sprake. Door het geloof ontvangt men de zaligheid. Dit geloof vindt zijn oorsprong in het werk van de Heilige Geest. De onwedergeboren mens kan en wil niet geloven.³¹² Kievit onderscheidt ‘geloof’ en ‘geloven’. De geloofsdaad gaat uit van het geloof, dat door de Heilige Geest is ingeplant. Volgens Kievit onderwijst God Zijn kinderen. Zij hebben een ‘open oor’ en kunnen zo Gods spraak horen. Voordat dit plaatsvindt, moet aan ‘bepaalde voorwaarden’ zijn voldaan.³¹³ Als hij vraag 22 van de Heidelbergse Catechismus behandelt, schrijft Kievit dat het ‘zaligmakend-rechtvaardigend-geloof’ Gods beloften in het genadeverbond, maar het Evangelie in het bijzonder tot voorwerp heeft. Dit Evangelie bevat een schat van verbondszegeningen vanuit Christus, aldus Kievit.³¹⁴ Kievit noemt een geloof zonder wedergeboorte en waarachtige bekering een tijdgeloof, als hij Zondag 7 uitwerkt. Hij beschrijft het met het beeld van een

³⁰⁹ I. Kievit, ‘Niet aangenomen 1’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 41-43; I. Kievit, ‘Niet aangenomen 2’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 49-50.

³¹⁰ I. Kievit, ‘Het wordende kindschap 1’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 58.

³¹¹ I. Kievit, ‘Het wordende kindschap 2’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 65.

³¹² Kievit, ‘Catechismus-verklaring XL’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 99, 100; Kievit, ‘Catechismus-verklaring XLVI’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 149.

³¹³ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring XLV’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 139, 141.

³¹⁴ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring XLVIII’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 164.

plant die in de bodem van de ‘onherboren natuur’ is geworteld, omdat de ‘goeden ontdeken grond’ ontbreekt.³¹⁵

Bij de uitwerking van zondag 6 behandelt Kievit wat Christus voorwerpelijk voor de hele Kerk tot stand brengt. ‘Hij is hun wijsheid van God’. Deze wijsheid gaat altijd samen met de rechtvaardigheid en heiligmaking en is dus niet gescheiden, al staat zij hier alleen vermeld. Zalig zijn zij van wie geldt dat de Heere Jezus hun gerechtigheid is. Kievit merkt op dat sommigen beweren dat men moet en mag geloven dat Christus onze gerechtigheid is voor God. Dit terwijl men toch vreemdeling blijft van God en Christus. Het voorwerp is dan het geloof en niet Christus.³¹⁶

Kievit bespreekt de vierschaar-der-consciëntie-ervaring in een recensie van Van Niftriks dogmatiek. Kievit schrijft dat wij door de rechtvaardiging een kind van God zijn. Deze rechtvaardiging door God, in de vierschaar, aanvaardt men niet met ‘vreeze en beving’ maar roemende: ‘Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods?’³¹⁷ Bij de behandeling van 2 Timótheüs 2 vraagt Kievit de lezers of zij ooit gezwegen hebben opdat God kon spreken. In dit verband wijst hij op de vierschaar-ervaring bij Jozua, die deze onderging met ‘neergeslagen oogen’.³¹⁸ Hij schrijft dat de gerechtvaardigde mens deze vierschaar-ervaring als een voltooide daad van God beschouwt. Men zal zeker weten van de geloofsoefeningen, die betrekking hebben op de verzoenende God, door het middelaarswerk van Christus.³¹⁹

God werkt de heiligmaking in het leven van de wedergeboren mens.³²⁰ De rechtvaardigheid van de mens kan alleen door de voorspraak van Jezus Christus bij de Vader geschieden en op geen andere manier.³²¹ Als gevolg van Gods uitverkiezing komt de heiligmaking tot stand in het hart. Dit gebeurt niet door toerekening. Deze heiligmaking is nodig om God te kunnen zien. Het proces begint bij de wedergeboorte en zet zich het hele leven lang door. Volgens

³¹⁵ Kievit, ‘Catechismus-verklaring XLIII’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 124.

³¹⁶ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring XXXVII’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 67-68.

³¹⁷ I. Kievit, ‘De kleine Dogmatiek 3’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 71.

³¹⁸ I. Kievit, ‘Houd in gedachtenis’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 154.

³¹⁹ I. Kievit, ‘Leven door het geloof’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 234.

³²⁰ Kievit, ‘De kleine Dogmatiek IV’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 78.

³²¹ Kievit, ‘De lijdende Knecht des Heeren 3’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 106.

Kievit moeten wij waken voor doorslaan naar de ene en andere kant. De een verzandt in de uitverkiezing en de ander ‘sterft van zijn verbonds-, of geloofsidee’.³²²

Kievit schrijft bij de behandeling van de Catechismus dat Gods liefde daarin blijkt dat Hij Zijn Zoon naar deze aarde zond en dat Christus Zijn gemeente behoudt. Hij stelt dat het ‘kleine kuddeke’ niet moeten vrezen. Het is des Vaders welbehagen hun het koninkrijk te geven. Toch gaat hij verder met te schrijven dat ‘verkeerde, onvaste en onreine’ mensen deze inhoud verdraaien tot hun verderf. Aan hen die heilig en Godvrezend zijn, geeft het echter een onuitsprekelijke troost.³²³

4.3.5. Evaluatie 1946

In 1946 komen de relevante onderwerpen ruimschoots aan bod. De leer van de uitverkiezing en consequenties daarvan worden door Kievit besproken. Gods plan van eeuwigheid heeft betrekking op de uitverkiezing en het genadeverbond. Kievit wijst op de relatie tussen het geloof en de verkiezing, die evenwichtig aan bod moet komen. Hij behandelt het verbond in relatie tot de verbondsverplichtingen en de beloften die God schenkt. Adam en Christus worden genoemd als hoofd van respectievelijk het werk- en het genadeverbond. De thematiek van de rechtspraak en de daaraan gerelateerde zondevergeving blijven onveranderd aanwezig in de bijdragen van Kievit. Specifiek de vierschaarervaring wordt behandeld. Door praktische vragen te stellen ontnemt hij de lezer de gelegenheid tot een theoretisch beschouwen van deze materie, maar roept hij op tot zelfonderzoek.

Een ander onderwerp van belang is de wedergeboorte. Bekering is noodzakelijk voor het verbondsvolk, om zo deel te krijgen aan het komend koninkrijk. De beschrijving van de wedergeboorte als totale vernieuwing van de mens is niet aangepast. De mens wordt veranderd naar Gods beeld. Kievit blijft hier bij de lijn die hij eerder heeft uitgezet in *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Deze term komt ook terug in zijn behandeling van Johannes 1. Hij spreekt over de ‘kerk in de kerk’ en bevestigt duidelijk het aanwezige verschil in bondelingen.

³²² Kievit, ‘Catechismus-verklaring XXXVII’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 69.

³²³ Kievit, ‘Catechismus-verklaring XXXIX’, *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 93.

4.4. Tweeërlei kinderen (1947)

4.4.1. Het balans te vinden is niet eenvoudig

Kievit merkt op in een verhandeling over zondag 16 van de Catechismus dat abstracte redeneringen over de verkiezing of speculaties over het verbond niet genoeg zijn om het eigendom van Christus te worden. Dit kan alleen door het ware geloof als gevolg van het werk van de Heilige Geest.³²⁴ In een meditatie over Johannes 3 vers 16 verbindt Kievit de grote liefde van God met de wereld door Zijn raad en welbehagen. Volgens Kievit kan men in deze tekst ‘wereld’ niet vervangen met ‘uitverkoren’, omdat dit de tekst geweld aandoet. Het betreft hier de hele verloren wereld, de ‘volle eenheid van het wereldbegrip’. Hij verbindt de tweede Adam aan de uitverkorenen, die van de grondlegging der wereld in Hem begrepen zijn. Deze ‘gekenden’ van de Heere zijn ‘ingeweven’ in het mensdom. Zij zijn in de Kerk verbonden met een ruime kring van hen die delen in van het verbond. God verwerpt hen die zich aan Hem ergeren en niet geloven, aldus Kievit. De betekenis van Jezus is niet alleen om de uitverkorenen te zaligen, maar ‘oneindig veel breder en dieper’. Verkondigt het Evangelie aan de hele wereld. Jezus staat in het midden van de gemeente van God, maar ook van de wereld.³²⁵

Het *Gereformeerd Weekblad* plaatst een aantal artikelen van predikanten die aansluiten op dit onderwerp die niet contrasteren met het standpunt van Kievit. Volgens ds. J. van der Haar leren Barth e.a. dat alle mensen verloren, maar ook verkoren zijn. Ook het orthodoxe christendom weet niet meer van verkiezing en andere belangrijke onderwerpen. Zelfs in Gereformeerde Bondskring en bij Woelderinks ‘Werkverband’ komen deze ideeën voor.³²⁶ Ds. J. van Sliedregt schrijft dat de raad Gods vaak te makkelijk wordt gepreekt. Het is deel Gods heilsplan. Hij legt de raad Gods uit en het doel namelijk om mensen tot zaligheid te

³²⁴ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CXXVII’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 372.

³²⁵ I. Kievit, ‘Gezonden in de wereld’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 410-411.

³²⁶ Van der Haar, ‘Wat wil gemeenteopbouw 4?’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 14-15, Van der Haar schrijft in een artikel over gemeenteopbouw in het *Gereformeerd Weekblad*, onder redactie van Kievit, over het Barthianisme. Hij behandelt in dit verband onder andere de uitverkiezing. Volgens Van der Haar leren Barth en zijn volgelingen wel dat iedereen in Adam verloren is, maar ook dat zij in Christus verkoren zijn. Dat men dus in Christus verkoren óf verloren is, komt niet meer aan bod. Hij mist het bevindelijk element in de prediking. Ook heeft het orthodoxe christendom geen weet meer van wedergeboorte en bekering, rechtvaardigmaking en heiligmaking. Evenmin weten zij van verkiezing en roeping. Men wil volgens hem de ‘piëtistische’ stroom uitbannen.

brenge³²⁷. Later schrijft Van Sliedregt hoe de raad Gods verkondigt moet worden en verwijst naar Kievit. Hij schrijft hoe moeilijk het is om de juiste balans te vinden.³²⁸ Ds. H.G. Abma behandelt de genadeleer van Calvijn en het belang van diens visie op het verbond. Vanuit Calvijn komt Abma terecht bij de tweeërlei (verbonds-) genade. Ook beschrijft hij een dubbele goddelijke verkiezing.³²⁹ Kievit onderschreef bewust de inhoud van artikelen in het *Gereformeerd Weekblad* zoals blijkt uit zijn reacties opgetekend in deze scriptie.

³²⁷ J. van Sliedregt, 'Verkondiging van al den raad Gods 1', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 214, 215, Van Sliedregt schrijft in een artikel over de raad Gods dat men hem vaak in lichtzinnigheid verkondigt. Het is volgens hem Gods heilsplan en omvat het scheppingsplan en verlossingsplan. De raad Gods omvat alles wat God in Christus openbaarde in Zijn eeuwige allesomvattende raad. Christus verkondigde deze geopenbaarde raad van God. Het heilsplan is om Zijn volk te zaligen. Poëtisch schrijft hij hoe het Godsrijk kwam uit de 'baarmoeder van Gods vrederaad', rustend op de eeuwige deugden van God. De geopenbaarde raad is geen 'doodenlijst en een lijst der overlevenden bij een ramp'. Dus niet de openbaring van het geheim van de verkiezing. Het ontsluit de gedachte van God dat Hij een zondaarsvolk heeft uitverkoren in Christus, van voor het begin van de wereld. 'Niet desgenen, die wil, noch die loopt, maar alles des ontfermenden Gods'. Niet alleen de verkiezende genade van God, maar ook de weg waarlangs de zondaar het heil ontvangt, ligt opgesloten in deze raad Gods.

³²⁸ J. van Sliedregt, 'Verkondiging van al den raad Gods 3', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 230-1(I. Kievit, Voorwerpelijke onderwerpelijke prediking, eisch der Heilige Schrift, 20-21), In een vervolg op dit artikel schrijft Van Sliedregt later dat de volle raad Gods verkondigen meer is dan alleen de 'eerste beginselen der bekering' blootleggen. Ook roeping en wedergeboorte moet men prediken. Men moet het evenwicht handhaven tussen de soevereiniteit van God en de verantwoordelijkheid van de mens. Het 'voorwerpelijke zal met het onderwerpelijke een eenheid vormen'. Hij verwijst naar *Voorwerpelijke onderwerpelijke prediking eisch der Heilige Schrift* van Kievit. Ook de Schriftuurlijk-bevindelijke prediking heeft niet automatisch het stempel van de volle raad Gods. Van Sliedregt vervolgt dat het voor de predikant de worsteling blijft de balans te vinden tussen de volledige soevereiniteit van God en de evenzeer besliste verantwoordelijkheid van de mens.

³²⁹ Abma, 'De algemene genade 2', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 397-398 (Institutie, II, 10, 5; Institutie, III, 21, 7; Institutie, III, 2, 7 (foutief vermeldt?); Institutie, IV, 14, 7, commentaar van Calvijn op diverse Bijbelteksten). H.G. Abma behandelt in een aantal artikelen genaamd 'De Algemene Genade' Calvijns genadeleer. Hierin maakt Calvijn onderscheid tussen de algemene, inwendige en uitwendige roeping. Abma vindt dat men er goed aan doet de genadeleer van Calvijn te ontwikkelen volgens diens visie over het verbond. Volgens Abma zijn de laatste twee van toepassing op hen die horen tot de kring van het verbond. Hij trekt deze lijn vanuit Calvijn door naar tweeërlei (verbonds-)genade. Beiden, hypocrieten en gelovigen, hebben deel aan het genadeverbond. De specifieke relatie tussen algemene genade en verkiezing komt aan de orde. Abma verwijst naar een dubbele goddelijke verkiezing, namelijk 'een algemene en verborgene'. De meeste gedoopten zijn vreemdelingen van het geloof. Volgens hem leert Calvijn dat de algemene verkiezing en verwerping de middenweg vormt tussen de verwerping van het mensdom en de verkiezing van een kleine groep godzaligen. De verbondsleden komen apart te staan en hebben deel aan de uiterlijke roeping. Alleen door een vast geloof ontvangt men genade en barmhartigheid. De generale en verbonds-algemene genade ontvangt iedereen opdat geen verontschuldiging geldt als men zich niet bekeert. Abma differentieert in de liefde van God. God heeft de mensen liever dan de beesten, de verbondskinderen liever dan de mensen in het algemeen en de uitverkorenen liever dan de verbondskinderen. Hij stelt de vraag of God ieders zaligheid heeft gewild, terwijl Hij toch de verworpenen heeft bestemd voor het eeuwige verderf. Volgens hem is ons verstand beperkt en zullen wij dit later begrijpen. Het feit blijft echter staan dat van de grondlegging der wereld God had besloten wat Hij met ieder mens wilde doen. Volgens Abma blijft Calvijn een discipel van het Woord, zelfs al handhaaft men de leer van de uitverkiezing in zijn totaliteit.

4.4.2. Nogmaals Tweeërlei kinderen des verbonds

Bij de behandeling van Psalm 17 schrijft Kievit dat het ook een verbondsbelofte is dat de Heere er Zelf voor zorgt dat men Hem zal aanroepen. Men dient met deze belofte terug te gaan tot God.³³⁰

Bij de uitwerking van Zondag 13 van de Catechismus beschrijft Kievit dat er twee soorten kinderen zijn namelijk 'kinderen des toorns' en 'kinderen Gods'. Volgens Kievit verbindt een 'valse verbondsleer' het kinschap als deel van het in-het-verbond zijn, en wordt men ontslagen van de noodzaak van wedergeboorte en bekering. Hij schrijft dat deel zijn van het verbond niet per definitie betekent dat men deel krijgt aan de verbondsweldaden. Ook Van der Haar onderschrijft dit.³³¹

Kievit legt in de behandeling van de belijdenis het verband tussen de doop, het afleggen van belijdenis en het gaan tot de 'dis des verbonds'. De verzoening door Christus als borg is vastgelegd in het genadeverbond waarvan Christus het hoofd is.³³² In een artikel over de volkskerk vraagt hij wie dan toch vanuit het genadeverbond behoren tot de kerk en daarom het teken van het verbond moeten ontvangen. Hij vervolgt met te vragen wie dan de gelovigen zijn. Hij antwoordt hierop door te stellen dat men recht moet doen aan de 'schriftuurlijke leer der verkiezing' en aan het verbond. Dit is alleen mogelijk als men volle ernst maakt met het verstaan van de 'tweeërlei kinderen des verbonds'. Volgens Kievit geldt het 'van geslacht tot geslacht' niet voor een on-Bijbels begrip van volkskerk. Om zijn woorden kracht bij te zetten heeft hij voor deze aanhalingen vet gedrukte tekst gebruikt. Hij merkt op dat hij geen voorstander is van het labadisme of donatisme en dergelijke.³³³

In een meditatie over Hosea 11 schrijft Kievit dat in de kerk 'kaf en koren' samen aanwezig zijn en er dus 'tweeërlei kinderen des verbonds' zijn. Hij schrijft verder: Er zijn tweeërlei ranken aan den wijnstok' en hij merkt de eenzijdige liefde van God op in 'Zijn verkiezende en

³³⁰ I. Kievit, 'Bede om bewaring', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 10.

³³¹ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CII', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 115, 116;

Van der Haar, 'Wat wil gemeenteopbouw 5?', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 23-24, Volgens Van der Haar kent men bij veel kerkformaties een dusdanige betekenis toe aan verbond en doop dat de 'doorsnee kerkganger niet als onbekeerd' te boek staat. Hij beschrijft de nood der kerk en van de prediking dat men genoeg heeft aan de algemene verzoeningsleer en zich geen zorgen meer maakt om zijn zonde.

³³² I. Kievit, 'Belijdenis des Geloofs 2', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 142; I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXV', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 220.

³³³ I. Kievit, 'De Volkskerkgedachte 2', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 310.

bewarende genade over het bondsvolk'.³³⁴ In het vervolg op de reeks over de volkskerkgedachte vraagt Kievit zich af of dr. O. Noordmans het onderscheid nog wel erkent zoals beschreven in *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Noordmans' begrip van de 'schare' in vergelijking met de volkskerk is volgens Kievit 'ruimer en onbepaelder' dan door het wezen van het verbond der genade verondersteld. Vanuit het begrip 'tweeërlei kinderen des verbonds' moet men bekijken hoe centrum en omtrek van de kerk zich tot elkaar verhouden.³³⁵ In een brief schrijft Vroegindewij³³⁶ hoe arm de prediking is geworden van velen die gevangen zitten in een verbonds-schema. Het geloof heeft een verstandsfunctie gekregen. Kievit merkt op in het post scriptum dat hij zich helemaal kan vinden in de opmerkingen van Vroegindewij in dit stuk.³³⁷

4.4.3. De 'Wekroep van Paaschen'

Bij de behandeling van Éfeze 5 verklaart Kievit de 'Wekroep van Paaschen' en hij schrijft dat de uitwendige roeping ook een inwendige zijde bevat die tot in het hart van de mens gaat.³³⁸ Volgens hem is deze wekroep verankerd in Gods recht en roept hij tot waarachtige bekering. Door Gods roeping ontwaken wij en staan wij op.³³⁹

Kievit verwijst naar Nicodémus, typeert hem als bondeling die toch de wedergeboorte nodig heeft en voor wie de eis van het geloof bestaat. De mens die verzoening nodig heeft van de Vader, gaat geloven in Jezus. Het geloof echter is een verbondsgave uit genade: 'niemand komt tot de Zoon tenzij de Vader hem trekke'. Het geloof houdt niet op omdat het een gave van God is en Zijn roeping en verkiezing 'onberouwelijk' zijn.³⁴⁰ Van der Haar wijst op de verantwoordelijkheid bij het plaatsen van een artikel in verband met de wedergeboorte omdat de sacramentsnood groot is.³⁴¹

³³⁴ I. Kievit, 'Gods ontferming over Israel', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 321-2.

³³⁵ I. Kievit, 'De Volkskerkgedachte 4', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 335 (O. Noordmans, 'Kerk en Schare' in *Zondaar en bedelaar*, 1946, 101-105).

³³⁶ Het is niet duidelijk of dit de vader of een van de vier broers is.

³³⁷ Vroegindewij, 'Ingezonden antwoord aan ds. Batelaan', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 359.

³³⁸ I. Kievit, 'De wekroep van Paschen', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 129.

³³⁹ Kievit, 'De wekroep van Paschen', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 130.

³⁴⁰ Kievit, 'Gezonden in de wereld', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 412-413.

³⁴¹ J. van der Haar, 'Wat wil gemeenteopbouw 6?', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 29, 30 (vgl. aanhef Instituut; G. van der Leeuw, *Balans van Nederland*, 92, 93). In een artikel over de sacramentsnood schrijft Van der Haar dat de wedergeborene zijn doop gaat doorleven en ook Godskennis en zelfkennis krijgt. Hij schrijft over de zware verantwoordelijkheid die de redactie en redactie-commissie heeft van de Hervormde Kerk wanneer men een artikel over de veronderstelde wedergeboorte plaatst. Hij concludeert dat de sacramentsnood

4.4.4. Het schijngeloof benoemd

Bij de behandeling van Zondag 12 schrijft Kievit dat het geloven komt door het verborgen werk van de Heilige Geest. Dit werk gaat buiten het bewustzijn van de mens om, maar gaat niet buiten de Bijbel om.³⁴² Hij schrijft dat deze ‘wezensomzetting’ plaatsvindt in de wedergeboorte; laatstgenoemde bevat de wortel van het geloof en richt zich later op Christus.³⁴³ Kievit schrijft in een verhandeling over het doen van geloofsbelijdenis dat men dit voorwerpelijik en onderwerpelijik beleeft. Geen verstandskennis, maar bevindelijike geloofskennis. Het ongeloof is de grootste verachting van God. Hij haalt Calvijn aan in dit artikel en stelt dat de verworpenen soms bijna hetzelfde gevoel hebben als de uitverkorenen en zij zich dus niet anders zien als de laatstgenoemden. Hij concludeert dat men de geloofsbelijdenis niet zonder geloofskennis aflegt.³⁴⁴ Bij de behandeling van de volkskerkgedachte van Hoedemaker verwijst hij naar laatstgenoemde die onderscheid maakt tussen schijngelovigen en ware leden (al missen zij misschien nog het welwezen van het geloof). Kievit sluit dit artikel af door te schrijven dat verbond en doop hier aan de orde moeten komen, maar dan op zo’n manier dat ‘verkiezing en reinhouding’ van het verbond door de tucht bewaard blijven en men de belijdenis handhaaft.³⁴⁵

In een pinksterpreek over Handelingen 2 schrijft Kievit dat in tegenstelling tot de Pinksterdag er tegenwoordig maar weinigen tot bekering komen en dat het oordeel dat op de kerken ligt, duidelijk blijkt. De bekeerlingen vertonen geen ‘lenteleven’ en men kan ze niet kenmerken als ‘pinksterkinderen’. In dit gedeelte beschrijft Kievit de oproep tot bekering. Ook schrijft hij over het antwoord van de mens die in overgave, geleid door de Heilige Geest, gelovig ingaat op deze roep om bekering. Alleen zij komen bij de gemeente.³⁴⁶ Al zou volgens Kievit de hele gemeente aan het avondmaal gaan, toch blijft de ware bekering noodzakelijik, alsook het zaligmakend geloof. Later in het artikel stelt hij nog eens dat Calvijn het niet anders leerde en

groot is en dat men Gods verbond bij doop en avondmaal ‘schrikkelijik ontheiligt’. Aan de andere kant merkt hij op dat in ultra-gereformeerde kring de doop een ‘doode vorm’ is geworden, waarmee ouders niet meer worstelen zoals de moeder van Augustinus eens deed.

³⁴² I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring LXXXVI’, *Gereformeed Weekblad* 48 (1947), 68.

³⁴³ Kievit, ‘Catechismus-verklaring CII’, *Gereformeed Weekblad* 48 (1947), 116.

³⁴⁴ I. Kievit, ‘Belijdenis des geloofs 10’, *Gereformeed Weekblad* 48 (1947), 237, 238 (C.R. Op. Calv. XLVII, c.163; C.R. Op. Calv. LIII, c.404; O.C. IXL, c.11, Institutie III, 2,12; P. Brunner, Vom Glauben bei Calvin, S. 177; Institutie III, 2,11; Catechismus van Geneve, vr.1-4).

³⁴⁵ I. Kievit, ‘De volkskerk-gedachte bij Hoedemaker’, *Gereformeed Weekblad* 48 (1947), 254-255.

³⁴⁶ I. Kievit, ‘De Pinkstergemeente’, *Gereformeed Weekblad* 48 (1947), 170.

dat de lezer niet moet denken dat Calvijn van de beloften van God een ‘soort narcoticum’ maakt om de mens in slaap te wiegen.³⁴⁷ Ook Van der Haar sluit hierbij aan in het *Gereformeerd Weekblad*.³⁴⁸

4.4.5. Een witte keursteen ontvangen

Bij de behandeling door Kievit van 1 Petrus 4 komen de zaligheid van de rechtvaardige en de rampzaligheid van de goddeloze aan de orde. De rechtvaardigen weten ervan geen gerechtigheid over te hebben en schuldig te staan. Zij zijn zich bewust van de verlorenheid en val van hun bondshoofd Adam. De zondaar gaat niet leven door het geloof in Christus, maar komt tot het geloof in Christus (tot zaligheid) door de Heilige Geest, Die levend maakt.³⁴⁹ Door de rechtdaad van God verandert de mens tot kind en komt zo in de ‘zoonsstand in het genadeverbond’. Voorwerpelijk is het waar dat dit uit genade gebeurt, maar bevindelijk moet men dit kennen door de toepassing van de Heilige Geest. De Geest openbaart de verbondsweldaden aan het hart, aldus Kievit.³⁵⁰

In de behandeling van zondag 15 behandelt Kievit de algemene verzoeningsleer en wijst hij deze af. Men neemt het rechterlijk element weg en loochent hierdoor de uitverkiezing, aldus Kievit. Volgens hem is het heel duidelijk dat de Catechismus staat voor het standpunt van ‘bijzondere voldoening’. Ook de Dordtse Leerregels spreken hiervan. Daarin staat dat de zaligmakende kracht van Christus zich uitstrekt tot alle uitverkorenen om die alleen zalig te maken.³⁵¹ In een meditatie over vergeving van zonden schrijft Kievit dat het niet genoeg is gerechtvaardigd te zijn in de vierschaar of bekeerd te zijn, maar dat het in gemeenschap zijn met Hem Die bij ons kwam, namelijk Immanuël, de vergeving ligt. Men smaakt de vergeving in de herhaaldelijke ontmoeting, niet in het terugkeren tot de rechtvaardiging, hoe noodzakelijk ook.³⁵² Kievit schrijft dat, nadat aan Gods recht voldoening geschiedde, men een

³⁴⁷ I. Kievit, ‘Belijdenis des geloofs 11’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 245-6 (O.C. 46, c. 63, 128, 339, 495, 784, 933, 955-741).

³⁴⁸ J. van der Haar, ‘Wat wil gemeenteopbouw 2?’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 102-103, Volgens Van der Haar ligt er een causaal verband tussen de prediking en de sacramentsnood. Gebrek aan onderscheid tussen Schrift en belijdenis, dood en leven, bekeerd en onbekeerd bemoeilijkt het trekken van grenzen bij het avondmaal. Al ontkent hij niet dat men met een waar geloof, na belijdenis te hebben afgelegd aan de ‘Verbondsdisch’ zijn ‘Verbonds-Jehova’ behoort te belijden.

³⁴⁹ I. Kievit, ‘Nauwelijks zalig’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 41-43.

³⁵⁰ Kievit, ‘Catechismus-verklaring CII’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 116.

³⁵¹ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CXIV’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 211.

³⁵² I. Kievit, ‘Belijdenis van zonde - en genade’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 226.

witte keursteen ontvangt met een nieuwe naam. Volgens hem is er ‘veel godsdienst, maar weinig vreze Gods (...) met veel doode rechtzinnigheid, waarbij de een den ander zoekt te overtroeven, doch met weinig kennis der verlossende daden Gods in Christus.’ Men weet aldus Kievit niet meer van de overgang van de staat, komend vanuit de wedergeboorte.³⁵³

4.4.6. Evaluatie 1947

Kievit, Abma, Van Sliedregt en Van der Haar schreven allen over de thema’s die aan bod kwamen in *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Als redacteur van het *Gereformeerd Weekblad* laat Kievit merken of hij het eens is met bepaalde artikelen of niet. Vooral de bijdragen van Van Sliedregt zijn van belang, omdat hij zichzelf beschouwt als Kievits geestelijke zoon en vanuit deze invalshoek zijn bijdragen levert. De genoemde schrijvers verwijzen naar Kievit en de door hem geschreven boeken. Hierdoor bevestigt Kievit op indirecte wijze zijn eerder ingenomen standpunt. Kievit blijft onderscheidend schrijven en verwijst in dit jaar weer naar ‘tweeërlei kinderen des verbonds’.

Een valse verbondsleer en een gevangen zitten in een verbonds-schema hebben een negatief gevolg. Kievit schroomt niet het schijngeloof te benoemen. Het verkeerd gebruik van de beloften bedriegt de mens. De wedergeboorte blijft noodzakelijk, ongeacht of men aan het avondmaal gaat of niet. De thematiek van de vierschaar wordt verder uitgewerkt met een verwijzing naar de ‘witte keursteen’ die degenen die gerechtvaardigd werden door God, ontvangen. Toch waarschuwt Kievit tegen de dode orthodoxie die niets weet van Christus en Zijn werk.

4.5. Verkiezing en verbond horen bij elkaar (1948)

4.5.1. Velen geroepen, maar weinig uitverkoren

Bij de behandeling van de Catechismus schrijft Kievit dat de gemeente van God is gerekend in Christus als het Hoofd. Wat met Hem is gebeurd in de orde van Gods recht en rekening gaat aan haar niet voorbij. Zij is in Hem uitverkoren van het begin van de wereld.³⁵⁴ Kievit

³⁵³ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CXVI’, *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 228.

³⁵⁴ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CXXXIV’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 59.

schrijft over de uitverkiezing dat deze onveranderlijk is. Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren. Dat dit is omdat zij niet hebben geloofd en de breuk te makkelijk herstelden. Toch beklemtoont Van der Haar ook de troost van de uitverkiezing die noodzakelijk is voor de redding van de mens.³⁵⁵ Ook Abma verwijst naar Kievits visie op de uitverkiezing zoals geschreven in *Tweeërlei kinderen des verbonds*.³⁵⁶

Volgens Kievit bestaat het mensdom principieel uit twee soorten mensen: vijanden en uitverkoren begenadigden. De eerste groep staat voor eigen rekening, terwijl de verkorenen begrepen zijn in Christus. De vijanden zijn dit van nature en de verkorenen krachtens genade en herschepping. Voor de vijanden van Christus is er geen ontkoming aan het gericht, al merkt hij op dat er geen gevoel van ruwheid of wraaklust bij betrokken is. Hij besluit deze catechismusverklaring met te stellen dat het alleen Gods zaak is wat er bij de scheiding gebeurt.³⁵⁷

Bij de catechismusverklaring van zondag 20 schrijft Kievit dat de Kerk het totaal is van de uitverkorenen. Dezen zijn door de Vader uitverkoren en gegeven aan Christus. Pas als alle uitverkorenen zijn toegebracht, zal Jezus wederkomen op de wolken.³⁵⁸

Bij de behandeling van zondag 21 van de Catechismus schrijft Kievit dat de Zoon van God degenen vergadert die Hem van eeuwigheid zijn gegeven van de Vader. Zij zijn tot het eeuwige leven uitverkoren en God neemt hen voor Zijn rekening. Dit staat volgens Kievit tegenover de leer van de algemene verzoening, waarbij de redding van de mens verschuift van God naar de mens. De uitverkiezing vormt het fundament van de Catechismus, al vindt men het woord zelf er nauwelijks in terug. De ellendeleer komt zo naar voren dat zonder de

³⁵⁵ J. van der Haar, 'Een gesprek der richtingen 3', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 78. ; I. Kievit, 'Onze gerechtigheid is uit Hem', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 115.

³⁵⁶ H.G. Abma, 'De Algemene genade', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 97-98 (G.H. Kersten, *De genade Gods*, 1947, Rotterdam: De Banier), Abma verwijst bij de behandeling van Kerstens brochure over de algemene genade naar Kievits *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Hij schrijft dat er wel degelijk verkiezing en verwerping zijn, maar dat Calvijn graden van verkiezing voorhoudt (Instituut III, 21,5,6). Volgens Abma wil Calvijn niets weten van een metafysische uitleg van de uitverkiezing, maar enkel van gelovig luisteren naar de Bijbel. Men mag de spanning niet wegnemen die men ervaart bij dit onderwerp. Hij schrijft dat er tweeërlei aanbidding is van de belofte van het verbond. Ook bevestigt hij dat er 'tweeërlei kinderen des verbonds' zijn, zoals Kievit dit beschrijft. Hij prijst dit boekje ook aan voor hen die meer hierover willen weten. Abma ontkracht de stelling van Kersten dat de verworpenen zich 'vet maken voor de dag der slachting' door te ontkennen dat dit bij Calvijn geen eenzijdig overheersend standpunt is. Abma gaat verder door erop te wijzen dat ook aan degenen die niet verkoren zijn, genadeweldaden zijn geschied. Men moet het Evangelie aan iedereen verkondigen. Als men zich niet bekeerd heeft, is dit door eigen schuld.

³⁵⁷ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXLIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 171-2.

³⁵⁸ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CL', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 380-381.

verkiezing geen verlossing mogelijk is. De dankbaarheid is een antwoord op Gods welbehagen. Kievit verwijst naar de Dordtse Leerregels, waar de verkiezingsleer ‘beslist en teer, breed en diep’ aan de orde komt. Het geheim van wie tot deze uitverkorenen behoort, ligt bij God, die door Christus de Zijnen vergadert. Er is geen afval der heiligen, omdat de verkiezing en roeping vastliggen.

Kievit haalt Barth aan, die de verkiezing interpreteert alsof alleen Christus verkoren en tegelijkertijd verworpen is, terwijl alle mensen in Hem verkoren zijn en staan onder het gericht. Zij zijn allen Jakob en Ezau op hetzelfde moment. Kievit beschrijft dit als een nieuwe vorm van algemene verzoening.

Vanuit artikel 29 van de Belijdenis vernemen wij hoe de kerk van de ‘merktekenen of kenmerken’ van de verkiezing op Bijbelse wijze spreekt. Vanuit het geloof neemt men de eeuwige Zaligmaker Jezus Christus aan, vliedt men de zonde en jaagt men de gerechtigheid na. Zij hebben de ware God en hun naaste lief en wijken niet af ter linker- en rechterhand. Zij kruisigen hun vlees en strijden door de Geest tegen hun zwakheid. Ook nemen zij de toevlucht tot het bloed, de dood, het lijden, en de gehoorzaamheid van de Heere Jezus. Door Hem hebben zij vergeving van zonden door het geloof. De menselijke wil verandert en gaat willen wat God wil door Zijn welbehagen. De vrucht van deze verkiezing is het offer van Christus, waaraan de uitverkorenen deel krijgen door de Heilige Geest en de Bijbel. God gaat voorop en roept door God, dat is de Heilige Geest en door het Woord (het middel van God), aldus Kievit.³⁵⁹

³⁵⁹ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CLIII’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 404 (geen nadere verwijzing); J. van der Haar, ‘Van de belijdenis der Praedestinatie 1’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 406, In een reactie op een artikel in het Hervormd Kerkblad betreffende de predestinatie, schrijft Van der Haar dat de opvatting dat de zaligheid bij de geboorte al is bepaald een mistekening is van de gereformeerde leer. Hij vindt de stelling dat de uitverkiezing inhoudt dat ‘God genade geeft om genade te mogen ontvangen’: Barthiaans. Uit de derde opvatting dat God alles wat op aarde bepaalt, klinkt het ‘liberalistische Voorzienigheidsgeloof’. Hij schrijft dat het de ontfermende God is Die roept en zo in deze weg Zijn verkiezing verwerkelijk. Niet de vrije wil van de mens is van belang, omdat iedereen van nature hier vijandig tegenover staat; J. van der Haar, ‘Van de belijdenis der Praedestinatie 2’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 413, Voor Barth is de verkiezing geen statisch, maar een dynamisch begrip. Het is dan ook niet mogelijk te stellen dat er een gesloten getal van verkorenen bestaat, alsook van een meerderheid die verloren gaat. Barth stelt dat niet God, maar Jezus verkiest. Van der Haar ontkent dit en schrijft dat God verkiest, maar dat dit in Jezus Christus door de Heilige Geest gebeurt. Hij beschrijft Barths ‘dubbele verkiezing’ waarin een dubbele inhoud (genade en verdoemenis) opgesloten ligt in de verkiezing. Barth bedoelt hier echter niet tweeërlei soorten mensen. Van der Haar schrijft dat deze verkiezingsdialectiek door Barth ‘tot vervelens toe’ terugkomt. J. van der Haar, ‘Van de belijdenis der Praedestinatie 3’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 422-423, In het derde artikel in deze reeks verwijst Van der Haar naar de hoofdredacteur (Kievit) die deze Barthiaanse leer typeert als ‘Christo-monisme’. Christus vóór en ná zonder dat men over de Christus van de Schriften spreekt. De gereformeerde leer anderzijds, belijdt Gods soevereiniteit, maar legt ook alle nadruk op de verantwoordelijkheid van de mens. Tegenover de doodstaat van de mens staat de eis van bekering. Het gepredikte Woord keert niet

4.5.2. Geen sluitend systeem

In een catechismusverklaring schrijft Kievit dat als gedoopte lidmaten ongelovig sterven, er geen verbinding meer bestaat met het lichaam van Christus. Er zijn dus ‘niet-herborenen’ en ‘nog-niet-vernieuwden’ die verbonden zijn als ranken in de wijnstok.³⁶⁰

Bij de behandeling van het Pinksterfeest schrijft Kievit dat het onmogelijk is de algemene en bijzondere genade uit elkaar te trekken. Christus bedient iedereen, niet alleen de uitverkorenen. Het gaat in de offeranden dus om heel het volk. Toch genieten alleen zij, de echte kinderen van Abraham, de ware gelovigen, de geestelijke zegen. De anderen hebben zich verhard en hebben daarom geen deel aan deze zegen. Zij zijn ‘niet gestruikeld opdat zij vallen zouden’, maar door hun ongeloof. Kievit schrijft dat de nieuwe theologie door het staan op de grondslag van de genade het niet mogelijk acht dat iemand toch verloren gaat. Hij ontkent dit met klem en stelt dat dit wel het geval is voor veel mensen die in het verbond zijn. Hij verwijst in dit verband naar de on-Schriftuurlijke opvatting over de verkiezing die men maakt, alsook het rationalisme, dat mensen op het verkeerde been zet.³⁶¹

Bij de behandeling van zondag 21 vraagt Kievit wie nu eigenlijk tot de Kerk behoort. Bestaat er alleen een zichtbare Kerk van enkel ware Christgelovigen in deze wereld? Volgens Kievit kan men niet alleen volstaan met de verkiezing en het verbond der genade in wezen en inwendige zijde. Als reden voert hij aan dat tot het genadeverbond de gelovigen en hun kinderen horen. Het verbond der genade leert volgens Kievit dat er ‘tweeërlei kinderen des verbonds’ zijn. Er zijn ook kwade ranken aan de wijnstok. De doop bevestigt dit verbond.

Men kan echter niet werken met een verkiezingsleer die men losmaakt van het verbond in zijn brede betekenis voor de Kerk. Men moet geen sluitend systeem bedenken, waarbij de verkiezing of het verbond inboeten, maar men moet beide handhaven. God vergadert in de Kerk meer dan alleen de uitverkorenen. Kievit schrijft dat wij geloven dat God Zijn uitverkorenen zalig maakt, maar ook dat Hij van harte de mensen roept die in het verbond zijn

ledig weer. Het zorgt voor zegen en vloek, vertederding en verharding. Van der Haar sluit deze reeks af met een aantal praktische opmerkingen.

³⁶⁰ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CXXXVIII’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 92-93.

³⁶¹ I. Kievit, ‘Het Pinksterfeest van Israel’, *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 183-184.

en gedoopt zijn. Hij verstaat ook niet hoe God aan de ene kant de zaligheid van mensen wil, maar aan de andere kant alléén de zaligheid van de uitverkorenen wenst. De mens die door de liefde Gods in bezit is genomen en rust in de uitverkiezing, kan anderen nodigen en Christus voorstellen. En toch, concludeert hij in dit artikel, geloven er zoveel als er uitverkoren zijn tot het eeuwige leven. Hij verbindt het met het kinderlijk geloof dat alles gelooft wat God heeft geopenbaard.³⁶²

4.5.3. De roep van de Geest gaat door

De roeping die tot ons komt door de Bijbel, is verbonden met genade en wekt ons op tot bekering.³⁶³ Kievit schrijft dat de Kerk roept in het midden van de kerk zelf, maar ook in de wereld. In de kerk zijn er velen die wel het merkteken van het verbond dragen, maar geen gehoor geven aan deze roep. Toch gaan veel mensen wel in op deze roep van de Geest. Omdat de Verbonds-God blijft, zullen mensen, geslacht na geslacht, de roep van geloof en leven horen en volgen.³⁶⁴ Volgens Kievit gaat de roeping die door de Kerk uitgaat, allereerst uit tot de bondelingen. De Kerk is allereerst naar binnen gekeerd, omdat er nog velen zijn in de kerk die niet van de Kerk zijn. Daarna gaat zij pas naar buiten, naar hen die niet van het verbond zijn. Dit heeft de consequentie dat men met onderscheid moet preken, omdat er kaf en koren aanwezig is in de kerk. God brengt bondelingen toe vanuit de kerk, alsook mensen vanuit de wereld en brengt ze binnen de grenzen van de Kerk.³⁶⁵

Door het proces van roeping en wedergeboorte krijgen wij deel aan het lichaam van Christus. Gelovig antwoorden op deze roepstem is mogelijk door het geloof, gewerkt door de Heilige Geest. Vanuit de verbanden in de Bijbel overtuigt de wet van zonde, terwijl het evangelie spreekt van Christus en de genade. De Geest plant zelfs de onmondige, verkoren kinderen in Christus. De zoon van God vergadert de uitverkorenen vanuit alle kerken verspreid over de wereld.³⁶⁶ Kievit beklemtoont de onmisbaarheid van de wedergeboorte, alsook het geloof in

³⁶² I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLI', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 389, H.G. Abma, 'De Algemene Genade 7', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 69 (K. Schilder, Wat is de hemel, Kampen, 35; D.L. III/IV, par.4). Volgens Abma lag het eerste verbond - namelijk het werkverbond - 'vast en onbeweegelijk' in God. Hij reageert hier op Schilder die de betekenis van het werkverbond overspant. Abma ziet het genadeverbond echter als de vervulling van het werkverbond.

³⁶³ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXXXIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 45.

³⁶⁴ I. Kievit, 'De Geest en de Bruid 2', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 210-211.

³⁶⁵ I. Kievit, 'De Geest en de Bruid 3', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 217.

³⁶⁶ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLIV', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 412.

Jezus Christus. Dit brengt hen in de nieuwe wereld.³⁶⁷ Hij wijst de veronderstelde wedergeboorte, die het gevolg was van een vast patroon - namelijk: geboorte uit gelovige ouders, gedoopt zijn, onderwijs als kind van het verbond, geloofsbelijdenis en deelname aan het avondmaal - af, met verwijzing naar Calvijn. Hij refereert aan 'Tweeërlei kinderen des verbonds' vanwaaruit hij later op dit onderwerp terugkomt.³⁶⁸

Volgens Kievit werkt de Heilige Geest het geloof in de mens door het proces van wedergeboorte en bekering en voegt niets toe aan het werk van Christus. Het geloof ontvangt de weldaden die door Christus aangereikt en geschonken zijn in de Bijbel, door deze aan te nemen. Dit is geschied uit genade, niet vanuit de mens zelf. Jezus bewaart hen bij het geloof, zodat zij het geloof behouden. Men moet de verbondsverplichtingen nakomen, terwijl God deze als verbondsgaven toezegt.³⁶⁹

Ook verschijnt een artikel van ds. H. Goedhart over de bekering.³⁷⁰ Verder schrijft Kievit: God is de Rechter Die de beslissing neemt. Hij heeft het vonnis uitgesproken en is ook de enige die het weer op kan heffen. Dit geschiedt in de opstanding van Jezus Christus en door de Heilige Geest heft hij de zondaar op die in de vierschaar ligt. God zet degene die van eeuwigheid door Hem gekend zijn, over in de staat der rechtvaardigheid. Deze rechtvaardigverklaring ligt vast in Gods raad en gebeurt op grond van de toegerekende gerechtigheid, door de verdienste van Christus aan het kruis. In de opstanding van Christus uit de dood voltrekt dit zich voorwerpelijk. Men kan dus spreken van een rechtvaardiging van eeuwigheid in Gods raad. De mens kan dit zelf niet klaarmaken door te concluderen dat Jezus voor hem is gestorven en opgestaan.³⁷¹ Rechtvaardiging en heiligmaking kan men niet scheiden, aldus Kievit. God verlost ons namelijk van de zonde en niet in de zonde.³⁷²

³⁶⁷ I. Kievit, 'Hij zal zaad zien', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 108.

³⁶⁸ I. Kievit, 'Belijdenis des geloofs 12', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 212 (geen nadere verwijzing).

³⁶⁹ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXLVIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 365-366.

³⁷⁰ H. Goedhart, 'Geleidelijke verbetering?', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 62, Ds. H. Goedhart schrijft in een artikel dat de bekering een werk van de Heilige Geest is, maar ook een daad van de mens. Uit 'vrije genade' maakt de Geest levend en Hij doet de zondaar omkeren van zijn weg. De mens zoekt hier van zichzelf niet naar.

³⁷¹ I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXXXII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 36.

³⁷² I. Kievit, 'De Geest en de Bruid', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 204; J. van der Haar, 'Een gesprek der richtingen 2', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 70, Van der Haar beklemtoont in een artikel dat de volgorde 'ellende, verlossing en dankbaarheid' relevant blijft in de rechtvaardiging van de zondaar.

4.5.4. Evaluatie 1948

Ook in dit jaar komen de eerder genoemde thema's ruimschoots aan bod. Kievit herhaalt zijn standpunt over de uitverkiezing en bevestigt dat velen geroepen, maar weinigen uitverkoren zijn. De twee soorten mensen worden beschreven. Hierin wijkt Kievit niet af van bijdragen uit de jaren ervoor. Het verband met de besluiten van eeuwigheid en de daaruit voortkomende verkiezing staat tegenover de algemene verzoening. De uitverkiezing wordt door Kievit, Van der Haar en Abma meerdere malen behandeld in deze jaargang. Ook mensen onder het verbond kunnen verloren gaan, al beweren anderen dat dit niet het geval is, schrijft Kievit.

Het verband tussen de verkiezing en het verbond kan niet worden losgelaten, aldus Kievit. Hij herhaalt dat het niet mogelijk is een sluitend systeem te bedenken. Beide, verkiezing en verbond, moeten worden gehandhaafd. Hieruit blijkt Kievits consistente wijze van redeneren ten opzichte van de jaren ervoor. De roeping als werk van de Geest wordt behandeld. Het verband tussen roeping en wedergeboorte is duidelijk. Kievit verwijst ook dit jaar naar *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Opmerkingen over de rechtvaardiging van eeuwigheid in Gods raad blijken in lijn met wat hij eerder schreef.

4.6. *Het verbond, een 'handeling Gods', (1949)*

4.6.1. 'weggentjes en weegjes, de zusjes en zootjes'

In een artikel in het *Gereformeerd weekblad* schrijft Van der Haar dat zij geloven in een dubbele uitverkiezing. Ook schrijft hij hoe de Heilige Geest dit toepast en verwijst hij naar Kievits *Tweeërlei kinderen des verbonds*.³⁷³ In de behandeling van Romeinen 8 schrijft Kievit dat alleen zij kinderen van God zijn die Hij door Zijn Geest regeert. Hierdoor doet hij de grootspraak van de geveinsden teniet.³⁷⁴

³⁷³ J. van der Haar, 'Vragen rondom de heilszekerheid', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 21, Van der Haar, schrijft in een vervolg op de reeks over de uitverkiezing, gehouden in 1948, dat 'wij' geloven in een dubbele uitverkiezing, namelijk 'tot het heil in en tot het verderf buiten Christus'. Hij legt de universaliteit van het heil uit als zijnde voor de verkorenen in alle volken. In de weg van roeping en wedergeboorte, rechtvaardiging en heiliging past de Heilige Geest het heil toe aan uitverkoren zondaren. Hij haalt de oefenaar Wulfert Floor aan, die gezegd zou hebben: 'Door de middelen mochten we de Middelaar vinden.' God zondert de verbondskinderen af door de doop, van de wereld die verwerpt. Hij verwijst in het verband dat er graden zijn in de verkiezing, naar Kievits *Tweeërlei kinderen des verbonds*.

³⁷⁴ I. Kievit, 'De Geest der aanneming', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 185.

Bij de behandeling van 2 Timótheüs 2, dezelfde tekst als werd gebruikt bij de bevestiging van ds. Boer, schrijft Kievit dat het de Heere behaagt door de dwaasheid van de prediking mensen zalig te maken die geloven. Hij voegt eraan toe dat sommigen hiervan gemaakt hebben uitverkorenen in plaats van hen die geloven, maar dat dit niet juist is. Door de prediking komt de roeping tot de mens, de eis tot geloof en bekering. Hij vervolgt dat er een levende kern is in de gemeente omringd door een brede kring van bondelingen. Ook tot de laatstgenoemden komt de roeping. Zij die God vrezen, kunnen zich, aldus Kievit, er niet van afmaken met het feit dat dit maar een uitwendige roeping is en dus minder waarde heeft. Verderop in deze meditatie vermaant hij dat men van de ‘heilige verkiezing Gods afblijft met vuile vrome vingers tot zij de verkiezing ontmoeten in God Zelf.’ Volgens Kievit moet men leven van de bediening van het geloof en moeten de predikanten niet vroom preken over de ‘weggentjes en weegjes, de zusjes en zootjes’, terwijl men God in Christus ‘verduistert’.³⁷⁵

Kievit reageert op een verzoek om rectificatie door een ‘uitgetredene’ (beschrijving van Kievit) op een geplaatst bericht rond de gereformeerde gemeente in Veenendaal. De kwestie speelt zich af rond ds. Kok en een nieuw geïnstitueerde gemeente. Hij stelt onder andere dat men ermee bekend is hoe hij denkt over het gerezen leerverschil en schrijft dat hij ‘hartstochtig de gerationaliseerde verkiezingsleer verwerpt’ zoals in de Gereformeerde Gemeenten en elders geleerd. Men ‘verkracht ‘de bediening van het Woord en Sion weent’. Een ‘dorre en dode’ beweging is het gevolg van het verdedigen en verwerpen van stellingen. Aan de andere kant waarschuwt hij ook degenen die stellingen maken van het verbond, roeping en verkondiging van de aanbidding des heils. Er ontstaat meer een ‘wild citatenspel uit oude schrijvers’ dan een ‘godvruchtige Bijbelse uiteenzetting’ om elkaar te vinden. Kievit concludeert nadat hij een aantal stukken onder ogen heeft gehad, dat deze zaak droevig is en dat de dogmatische en kerkrechtelijke behandeling ‘zonderling en niet verantwoord’ is.³⁷⁶

Woelderink verwijst naar dezelfde situatie. Hij schrijft dat Kok de enige predikant was in dit kerkverband die het oneens was met het standpunt rond de verkiezingsleer en het aanbod van genade. In de Gereformeerde Gemeenten, aldus Woelderink, was het aanbod van genade uit de prediking verdwenen als gevolg van de heerschappij van de verkiezingsleer. Men lokt de

³⁷⁵ I. Kievit, ‘De beproefde arbeider’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 329-330.

³⁷⁶ I. Kievit, ‘Verzochte rectificatie’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 422-423.

zondaar niet meer om tot Christus te komen, maar waarschuwt eerder niet met ‘gestolen genade’ en een ingebeelde hemel ter helle te gaan.³⁷⁷

4.6.2. Een werkdadige betrekking

In de behandeling over het huwelijk van Mozes schrijft Kievit dat het verbond geen document is dat men nu en dan eens leest wanneer wil. Het is een ‘handeling Gods’, een levende betrekking. Deze betrekking is een werkdadige betrekking, ‘God doet wat aan en in ons en onze kinderen’ vervolgt Kievit, en Hij zegt ons wat. Beide, het doen en zeggen, moeten aan elkaar verbonden blijven, anders is een God alleen in de gedachten het gevolg. Ongeacht hoe zwaar men misschien werkt met de uitverkiezing als een stuk wijsbegeerte van de rede. Hij vermaant de lezer de Heere God te laten en de verkiezingslectuur op te bergen. Het ‘dwaas getwist over deze dierbare waarden van het verbond en verkiezing’. Ook met het ‘citatenspel’ dient men te stoppen. Als reden voert hij aan dat het niets te maken heeft met de ‘veelzijdige levende waarheid Gods’. Deze zoals verwoord in de Bijbel en werkzaam in de verbondsverhouding tot ons en onze kinderen door de Heilige Geest. God wil en zal onze God en Die van onze kinderen zijn. Men moet de verkiezing en vrije genade in hun plaats laten. Hij maant de bondelingen het gebod te houden. Het gaat van God uit, maar is wel tweezijdig. Toch moeten Mozes en wij ons houden aan de verbondsverplichting, aldus Kievit.³⁷⁸

In een artikel schrijft Kievit over de wedergeboorte dat dit een groot bijzonder werk is van God. Dit te ontkennen is volgens hem profaan en vertegenwoordigt een openlijke verloochening van het christelijke geloof. Het is een tweede schepping, een herschepping naar Gods beeld, aldus Calvijn. Het is zo, vervolgt Kievit, een levendmaking, ‘eene vereeniging met Christus, de ingang in het hemelsche leven, een vernieuwing tot recht, gerechtigheid en het licht der ware kennis, tot ware heiligheid en reinheid’.³⁷⁹

³⁷⁷ J.G. Woelderink, *De Gereformeerde Gezindte, haar betekenis en haar grenzen*, Gravenhage 1950, 36, 37.

³⁷⁸ I. Kievit, ‘Het huwelijk van Mozes’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 332-333.

³⁷⁹ I. Kievit, ‘Het leven der hoop bij Calvijn 5’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 54 (Calvijn commentaar op Ps. 51:12, Numeri 19:11).

4.6.3. De vierschaar in het rechthuis

In een meditatie over Lukas 7 behandelt Kievit de bekering van de vrouw die tot Jezus komt. Kievit schrijft dat men niet moet proberen de bekering van deze vrouw in het eigen bekeringschema te passen. Men moet haar niet voorstellen als een ‘ontdekte ziel, door de wet gebroken, zonder kennis van het evangelie’, maar als iemand die oog heeft voor de vergevende liefde van God in Christus.³⁸⁰ Ook in Barthiaanse kring wordt de Bijbelse volgorde van bekering, wedergeboorte en geloof niet juist weergegeven, aldus Van der Haar. Hierdoor is het geloof geen gave meer van het genadeverbond. Hij verwijst naar een publicatie van Kievit die op komst is en waarin het Barthianisme zal worden bestreden.³⁸¹

Kievit verwijst naar Ursinus, die schrijft dat de vergeving van zonden alleen aan alle uitverkorenen geschiedt, omdat dit alleen gebeurt bij hen die geloven. Alleen zij geloven die uitverkoren zijn. Kievit duidt de vergeving van zonden aan als het geheel van de rechtvaardiging, vrijspraak van alle schuld en recht op het eeuwige leven. Dit blijkt een dynamische relatie met God in Christus, waarin de genadige God steeds vergeeft. Deze schuldvergeving beleven, betekent in Gods tegenwoordigheid verkeren. De rechtvaardige zal namelijk door zijn geloof leven. In dit leven komen we nooit klaar met de zonde.³⁸² Ook sluit hij de vergeving van de zondige aard hierbij in.³⁸³ Kievit ziet de vergeving van zonden in ‘het gewaad van de boeteling, smart over en afstand van de zonde’. Hij verwijst naar het weerslag hebben in het leven van de rechtvaardiging, die voorwerpelijk in Christus is geschied.³⁸⁴

In een meditatie over Johannes 18 vraagt Kievit, nadat hij schrijft dat Jezus in het rechthuis was, of de lezer daar wel eens is geweest. Het rechthuis waar de vierschaar is gespannen. Hij vervolgt met te schrijven dat we er zeker eens zullen komen en dat het beter is er te komen, voordat God ons hiertoe dwingt. Eenieder moet voor Christus’ rechterstoel verschijnen. Hij

³⁸⁰ I. Kievit, ‘Jezus en de boetvaardige zondares’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 234.

³⁸¹ J. van der Haar, (1949), ‘Rondom de Heilszekerheid’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 147 (de nog te verschijnen studie van Kievit genaamd Statisch-dynamisch), Van der Haar schrijft dat hij zoals beloofd aan de hoofdredacteur meer wil schrijven rondom de Driebergse richtings-conferentie. Onder het kopje ‘schepping en verlossing’ stelt hij dat men de Schriftuurlijke volgorde bekering – geloof en wedergeboorte – geloof omkeert in Barthiaanse kring en dat men niet meer wil weten van de volstreckte doodstaat van de mens. Het stuk over de rechtvaardiging van de goddeloze komt dan niet meer volledig aan bod. In plaats van een gave als deel van het genadeverbond, verandert het geloof dan tot eis van het werkverbond.

³⁸² I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CLIX’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 12 (toelichting van Ursinus in ‘7 kleine hoofdstukken’ op vraag 56 van de Heidelbergse Catechismus).

³⁸³ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CLX’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 21-22.

³⁸⁴ I. Kievit, ‘Catechismus-verklaring CLXI’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 27-28.

beschrijft het verschijnen voor God als een ‘beklemmende en angstaanjagende’ ervaring. Zelf moeten we instemmen met het vonnis totdat de Geest Christus ontdekt in de rechtszaal, Die pleit voor de schuldige zondaar. Overdracht van schuld leert men juist kennen in het rechthuis, aldus Kievit.³⁸⁵ De heiligmaking volgt uit de gemeenschap met Christus.³⁸⁶

In een meditatie over Hooglied 5 schrijft Kievit dat een mens door het geloof in Christus de rechtvaardiging ontvangt als goddeloze. Hij merkt op in dit verband dat een mens ‘verliefd’ kan zijn op Christus, voordat Hij hem aanneemt als kind en rechtvaardigt in de vierschaar van de Heere. Deze verliefdheid volgt op het horen van de verkondigde Christus en resulteert erin dat het hart uitgaat tot Hem. Maar, merkt hij op, ‘de trouwzaal ligt achter de rechtszaal’. Hij heeft hen liefgehad met een eeuwige liefde. Aan het eind van de meditatie schrijft hij dat in ‘onze dorren tijd, met zo weinig leven der eerste liefde’ men vastloopt op zijn bekering. Men is altijd bezig iets over zichzelf en deze bekering te vertellen. Anderen, schrijft hij, ‘vrijen met stellingen, die zij zorgvuldig hebben opgesteld over verkiezing, verbond enz., ze zijn er druk mee, hun blaadjes staan er vol van, maar omgang met Jezus... ach het is bedroevend’.³⁸⁷

4.6.4. Evaluatie 1949

Ieder jaar verwijzen Kievit en de eerder genoemde auteurs naar *Twéeërlei kinderen des verbonds*, daarmee de relevantie en het belang van het boek beklemtonend. De toon van Kievits bijdragen over de verkiezing is bij tijden scherp. Al heeft Kievit eerder geschreven over het belang van de juiste balans, is dit ook nu de ondertoon van de repliek waarvan hij de mensen dient die, zijns inziens, niet juist omgaan met de uitverkiezing. Ook de orthodoxie wordt niet gespaard en wordt vermaand niet zo maar iets te preken. Vooral de Gereformeerde Gemeenten, in hun kritiek op ds. Kok, moeten het ontgelden. Kievit verbindt dit conflict met de thematiek van de uitverkiezing en is het niet eens met de opvattingen binnen dit kerkverband. Zijn kritiek op de orthodoxie bereikt dit jaar een hoogtepunt.

Over de relatie tussen de uitverkiezing en het verbond wordt op een dwaze manier getwist, aldus Kievit. Hij verwijst naar een werkdadige betrekking in dit verband. Ook de volgelingen van Barth moeten het ontgelden. Kievit bestrijdt de in zijn ogen verkeerde leer ter rechter- en

³⁸⁵ I. Kievit, ‘Voor Pilatus geleid’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 99.

³⁸⁶ I. Kievit, ‘Leven uit de opstanding’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 305.

³⁸⁷ I. Kievit, ‘De bruid van Christus’, *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 274-276.

linkerzijde. De opmerkingen over het rechthuis lijken een herhaling van de jaren ervoor. Op dezelfde persoonlijke manier legt Kievit de relevante vragen neer bij de lezers. Weer eens herhaalt hij de verkeerde stellingen die men poneert met betrekking tot deze belangrijke onderwerpen, zonder de juiste omgang met Christus.

4.7. De kudde weiden (1950)

Kievit verwijst naar het leven der verwachting naar Gods eeuwig welbehagen en de verkiezende liefde in Christus, die de ziel door Gods Geest opheft tot in de hoogte.³⁸⁸ De Persschouw reageert in 1950 weer op de gebeurtenissen in de Gereformeerde Gemeenten en stelt dat men met grote zorg de ontwikkelingen binnen dit kerkverband gadeslaat. De prediking met beloften geldt alleen voor de uitverkorenen. Het aanbod van genade heeft geen belovend karakter meer, aldus de Persschouw. Men verlaagt de prediking op deze manier en beschrijft alleen het leven van de uitverkorenen. Voor een appellerende prediking is zo geen plaats, want zij bevat geen boodschap meer. De Persschouw geeft ook iets weer uit een artikel van Woelderink in 'Enigheid des Geloofs': de Gereformeerde Kerken maken onderscheid tussen het aanbod van genade en de beloften van het Evangelie of van het verbond der genade. Toch doen zij dit vanuit de veronderstelling dat de meeste mensen uitverkoren zijn, terwijl binnen de Gereformeerde Gemeenten precies het tegenovergestelde geldt.³⁸⁹

In het artikel 'Het jaar onzes Heeren' wijst Kievit de gemeenten op hun taak, omdat ze door Gods genadeverbond op het erf mogen wonen, waarvan zij allen leven. Kievit wijst de ambtsdragers op de taak om de kudde te weiden en voedsel te geven, niet met harde hand, maar om eenieder eerlijk te behandelen. Hij wijst hen op hun plicht, verwijst hier specifiek naar schapen en bokken 'zij hebben hun hart op de kudde te stellen en niet een schaap voor een bok te verklaren en een bok voor een schaap'.³⁹⁰

³⁸⁸ I. Kievit, 'Den Heere verwachten', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 10.

³⁸⁹ Persschouw, 'Persschouw, de Geref. Gemeente en Ds. Kok', *Gereformeerd Weekblad* 51 (1950), 55 (Kievit verwijst naar een verslag over de synode in de Saambinder betreffende de schorsing van ds. Kok).

³⁹⁰ I. Kievit, 'Het jaar onzes Heeren 1950', *Gereformeerd Weekblad* 51 (1950), 2.

4.7.1. Evaluatie 1950

De bijdragen in 1950 zijn kort. Dit komt vooral omdat Kievit zijn taak als redacteur van het *Gereformeerd Weekblad* heeft beëindigd. De uitverkiezing en de wijze waarop dit onderwerp aan bod komt in de Gereformeerde Gemeenten houden hem nog bezig. Het blijkt dat Kievit vindt dat men in verschillende kerken de juiste balans kwijt is in deze zaak. Al wijst hij de ambtsdragers op hun pastorale taak, hij verwijst toch naar schapen en bokken, als deel van de kudde.

5. Evaluatie en conclusie

5.1. Evaluatie

5.1.1. Achtergrond

De Nederlandse Hervormde Kerk heeft veel te kampen gehad met richtingenstrijd en verdeeldheid. Het betrof een verschil van mening in principiële zaken. In twee scheuringen, de afscheiding en de doleantie, heeft een significant deel van de leden de Hervormde Kerk verlaten. Binnen deze studie gelden Kersten en Kuiper respectievelijk als vertegenwoordiger van deze richtingen. Er gebeurt echter binnen de Hervormde kerk zelf ook het nodige. De aanwezige richtingenstrijd, ontstaan door bezorgdheid over de prediking, resulteert in de oprichting van de Gereformeerde Bond, die ook vandaag ongewijzigd hetzelfde doel binnen de Protestantse Kerk in Nederland nastreeft, namelijk de ‘verbreiding en verdediging van de gereformeerde Waarheid’. In kerkelijke kring beschreven sommigen de Gereformeerde Bond als duidelijk orthodox, met doperse trekken. Ook binnen de Bond heerst echter verdeeldheid.

Al waren kerkgangers verdeeld over de Hervormde Kerk, die getalsmatig de meeste leden had, en de kerken die zich hadden afgescheiden, bestond er wel een verwantschap tussen degenen die zich verenigd voelden in de leer. Zij herkenden elkaar in dezelfde belangrijke theologische zaken, lazen elkaars publicaties en reageerden door middel van diverse kerkbladen hierop. Een levendig debat, waarbij men het conflict niet schuwde, was het gevolg. Tegenstanders verketterden elkaar over zaken die men van belang achtte. Hiervoor gebruikte men onder andere binnen de Hervormde Kerk het *Gereformeerd Weekblad* en *De Waarheidsvriend* en in de Gereformeerde Gemeenten *De Saambinder*.

Deze verdeeldheid uitte zich in heel het kerkelijk leven. Vanuit deze positie nam men stelling over onderwerpen van belang binnen de kerk, zoals de concept-kerkordes en reglementswijzigingen. De Bond heeft invloed binnen de kerk en gebruikt deze om de kerk van binnenuit te reformeren. Het is duidelijk dat niet allen binnen de kerk hier positief

tegenover staan. Vooral de groep die Visscher en Kievit vertegenwoordigen, krijgt veel kritiek. Men beschuldigt hen ervan op negatieve wijze bezig te zijn. Ook binnen de Bond uit men kritiek op elkaar. Men ziet een verband tussen deze stroming en de afgescheiden kerken. Ook is men beducht voor een mogelijke volgende afscheiding, die het gevolg zou kunnen zijn van beleid en prediking binnen de kerk. Dat de Gereformeerde Bond, met name het gedeelte dat vertegenwoordigd wordt door Kievit, zich niet kan vinden in deze kritiek blijkt uit de literatuur. De polemiek concentreert zich in de jaren dertig rond de personen van Woelderink en Kievit en gaat vooral over het verbond en alle daaraan gerelateerde theologische zaken. Vanuit de twee genoemde boeken die respectievelijk van de hand van deze personen verschenen krijgen we een indruk van deze strijd.

5.1.2. De personen

Woelderink en Kievit, vertegenwoordigen beide een stroming binnen de Bond. Beiden hebben een duidelijke mening over de besproken theologische onderwerpen en onderbouwen hun standpunt vanuit de reformatoren en oudvaders. Beiden zijn eerst lid van de Gereformeerde Bond en beëindigen later hun lidmaatschap door onenigheid met het hoofdbestuur van de Bond. Ze zijn allebei predikant in de Hervormde Kerk waarvoor ze op eigen wijze het beste zoeken te bewerkstelligen en zij zijn ongeveer even oud. Beiden fungeren als leider van een groep binnen de kerk. Men ziet beide theologen als invloedrijk en onafhankelijk en beschouwt hen als academisch competent. Berkhof typeert Woelderink als de enige oorspronkelijk theoloog vanuit de Gereformeerde Bond en Hugo Visscher ziet Kievit als potentieel promovendus met veel talent.

Woelderink heeft veel meegemaakt door het verlies van zijn kinderen, waardoor zijn visie op het verbond mede werd gevormd. Hij publiceerde veel boeken en schreef geregeld in *De Waarheidsvriend*. Woelderink heeft grote bezwaren tegen de Gereformeerde Bond en keurt het partijdenken binnen de Hervormde Kerk ten zeerste af.

Kievit komt naar voren als een ernstige jongen uit een hervormd gezin. De oorzaken die hadden geresulteerd in het ontstaan van de Gereformeerde Bond waren hem van huis uit bekend. Het feit dat zijn vader niet de afgescheiden kerken koos voor de Hervormde Kerk heeft waarschijnlijk invloed gehad op Kievits blijven binnen de Hervormde Kerk.

Opmerkelijk is zijn verbondenheid met H. Visscher en zijn verwantschap met Calvijn. Binnen de bestudeerde literatuur verwijst Kievit het meest naar Calvijn. Kritiek op Calvijn of diens standpunt ontbreekt.

Ondanks Kievits duidelijke standpunten blijkt hij een emotioneel man. Hij mist het ouderlijk huis als hij gaat studeren, ‘vlucht’ weg uit de universiteit en kenmerkt zijn geschriften en prediking door bewogenheid met het lot van de medemens en de kerk waarin hij staat. Zijn repliek op de standpunten van Woelderink en anderen kenmerken zich door persoonlijke betrokkenheid; het is geen debat om het debat.

Uitoefening van de tucht was voor hem een wezenlijk onderdeel van het ambt. De stukken uit het Baarns archief illustreren dat Kievit de tucht op zijn eigen manier toepaste. Ook in het conflict rond de Vereniging schuwt Kievit niet in duidelijke taal te corrigeren en te vermanen.

De periode in Baarn was voor Kievit van groot belang. Hij was al voordat hij het beroep ontving, verbonden aan deze gemeente. Tijdens deze periode heeft hij veel invloed uitgeoefend in gemeente en kerk. Zijn leidersrol blijkt door zijn betrokkenheid bij de contio's en in de invloed op predikanten hierdoor. Dit blijkt ook in het grotere geheel van de kerk door het *Gereformeerd Weekblad* en op plaatselijk niveau, door zijn betrokkenheid bij de algemene kerkenraad.

Kievits kritiek op de Gereformeerde Bond was duidelijk en gericht. Hij verweet de Bond, zolang hij lid was, geen leiding te hebben gegeven aan de achterban. Een zware beschuldiging die zeker heeft bijgedragen aan de verwijdering tussen hem en deze organisatie. Helaas is het de Gereformeerde Bond niet gelukt Kievit op positieve wijze aan zich te binden. Ondersteuning en instemming van gerespecteerde predikanten binnen de Bond droegen waarschijnlijk bij tot de waardering die Kievit wist te verwerven.

Opmerkelijk is de andere kant die er geschetst wordt van Kievit, door bijvoorbeeld zijn onverwacht bedanken als hoofdredacteur van het *Gereformeerd Weekblad*. Het gegeven dat onenigheid een van de redenen van het haastige vertrek was, is niet ondenkbaar. Er volgen geen uitvoerige dankwoorden en blijken van waardering voor iemand die jarenlang wekelijks een bijdrage verzorgde en verantwoordelijk was voor de redactie van dit blad.

Ook blijkt uit de archiefstukken dat Kievit het niet gemakkelijk heeft gehad in Baarn. Waar hij aan het begin van de Baarnse periode veel werk heeft verricht in het opbouwen van de wijkgemeente, het eigen kerkgebouw en activiteiten van de Vereniging, is dit minder het geval aan het eind van de periode in Baarn. Kievit verwijst naar de problemen die de gereformeerde groep in de gemeente ervaart; het is opmerkelijk dat hij het zelfs een proces van diepe inzinking en ontbinding noemt. Dat hij dit in 1952 schreef, een paar maanden voordat hij met emeritaat ging, versterkt het negatieve beeld dat hij oproept. Voor Kievit moet dit een bijzonder moeilijke constatering zijn geweest. Was Kievit gewoon erg eerlijk en bezag hij met scherpe blik de juiste situatie of lag een andere reden ten grondslag aan deze conclusie? Zelf denk ik het eerste. De problemen die ontstonden binnen de Vereniging waarvan Kievit voorzitter was, tonen een ander element van zijn leiderschap. Het lukte Kievit blijkbaar niet de eenheid te bewaren in deze gemeente. Ook blijkt dat een aantal bestuursleden van de Vereniging in de jaren vijftig bewust een andere koers koos dan Kievit had gewild en dat zij hem later zelfs daarover niet meer consulteerden. Het beschreven proces stopt niet, maar schijnt zich te intensiveren totdat Van Sliedregt arriveert in de gemeente.

Het lijkt erop dat Kievit meer leiderschap en invloed vertoonde in het grotere verband van de Hervormde Kerk dan in de plaatselijke gemeente in Baarn. De centrale rol die hij in de contio's innam, moet men niet onderschatten. Hij onderwijst en rust predikanten toe. Hierdoor had hij ongetwijfeld veel meer invloed in de Hervormde Kerk dan menig ander predikant. Dat men hierover kritische opmerkingen maakte, is dan ook niet vreemd.

Het vervolg op *Tweeërlei kinderen des verbonds* heeft Kievit nooit geschreven. Opmerkelijk is wel dat Kievit er een aantal keren naar verwijst en het dus op bepaalde momenten van belang vond dit te vermelden. Toch gebeurde dit niet. Het lag niet aan de schrijver van deze theoloog, die jarenlang wekelijks in het *Gereformeerd Weekblad* schreef en de redactie op zijn schouders nam. Iets weerhield hem ervan dit vervolg te schrijven of hij vond het gewoon niet belangrijk genoeg om dit te doen. Als het waar was dat het vervolg van het eerder genoemde boek in het hoofd van Kievit zat, had dit zichtbaar moeten zijn in de geschriften die volgden op het boek.

5.1.3. De onderzoeksvraag

De bestudeerde gedeelten van het *Gereformeerd Weekblad* zijn mijns inziens representatief voor een te bestuderen ontwikkeling bij Kievit. Hij geeft blijk van actieve betrokkenheid als hoofdredacteur, die niet schroomt bijdragen te weren of te ondersteunen. Men behandelt diverse onderwerpen op zijn verzoek. Kievit blijkt vrij te zijn onderwerpen te behandelen die hij geschikt achtte voor de lezers van het blad. Niets verhinderde hem ervan het vervolg op *Tweeërlei kinderen des verbonds* systematisch in het *Gereformeerd Weekblad* te behandelen, toch deed hij dit niet. Dat hij ook geregeld relevante thema's uit het boek naar voren brengt, bevestigt mijns inziens deze conclusie. De periode 1941 tot 1950, onderbroken door de Tweede Wereldoorlog, kent een groot aantal bijdragen van Kievit. Een paar jaar nadat hij *Tweeërlei kinderen des verbonds* schreef, totdat hij stopte als hoofdredacteur van het *Gereformeerd Weekblad*. Deze periode laat een constante stroom van bijdragen zien in vergelijking met de boeken die hij schreef en is mijns inziens dus beter geschikt om een verandering te bestuderen.

5.1.4. Onderwerpen in *Tweeërlei kinderen des verbonds*

Vanuit de bestudeerde literatuur blijkt het verbond een belangrijk theologisch thema in de eerste helft van de twintigste eeuw. Zaken rond het verbond, waaronder uitverkiezing, roeping, wedergeboorte en geloof komen frequent aan bod en zijn uitvoerig behandeld in de weekbladen binnen de Hervormde Kerk. Het gesprek werkt polariserend. Kievit positioneert zich tussen deze twee polen, namelijk Woelderink en Kersten, maar neigt meer in de richting van Kersten. Om dat aan te tonen, wordt bij de navolgende thema's eerst een opsomming weergegeven van Kievits standpunt vanuit *Tweeërlei kinderen des verbonds*, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk; daarna komt Woelderinks visie aan bod. Kievits visie, zoals deze verwoord is in de bestudeerde literatuur vanuit het *Gereformeerd Weekblad*, volgt. Daarna sluit ik af met een conclusie die ingaat op eventuele veranderingen in Kievits standpunt ten opzichte van Woelderink.

5.1.4.1. Orde van het heil, uitverkiezing

Kievit

Kievit beschrijft de raad des heils als deel van de raad Gods die het fundament van het genadeverbond vormt. Vanuit dit verbond is het duidelijk dat sommige mensen verkoren en andere verworpen zijn en dat dit al besloten lag voor de schepping van de wereld. De orde des heils vormt deel van het genadeverbond en bestaat uit een aantal elementen, namelijk: roeping, wedergeboorte, geloof, bekering, rechtvaardigmaking, heiligmaking en heerlijkmaking. Hij verwijst naar het kleine getal der verkorenen. Dezen horen door de verkondiging de eis van geloof en bekering. De uitverkorenen verschillen niet van de verworpenen. Door Gods bijzondere barmhartigheid en genade komen zij uit het donker tot het licht. Hij houdt echter de balans in stand tussen het niet kunnen aan de ene kant en de verantwoordelijkheid aan de andere. Kievit concludeert dus dat er een tweërlei verkiezing is.

Woelderink

Woelderink wijst het onderscheid dat door Kievit gemaakt wordt in de raad des heils en de raad Gods af. Volgens Woelderink moet men de verborgen raad van God niet te veel als instrumenteel zien betreffende het verbond. Woelderink accepteert Kievits verbond der verlossing ook niet, al sluit hij niet uit dat dit toch bij een oudvader vandaan komt. Door de band tussen uitverkiezing en verbond te prononceren werkt Kievit een dualisme in de hand dat resulteert in een tweërlei roeping, verbond en kerk. Dit wijst Woelderink af. Het is opmerkelijk dat Woelderink kritiek heeft op de Dordtse Leerregels inzake het verbond en de verkiezing. Hij vindt die niet Bijbels genoeg. Door niet vast te houden aan de waarachtigheid van Gods Woord en belofte speculeert men over de verkiezing en is de doop een ijdel en bedrieglijk teken, aldus Woelderink. De verkiezing staat voor hem onder het teken van de belofte. Geboorte in een christelijk gezin en behoren tot de gemeente houden de verkiezende genade Gods in en dienen tot zaligheid. Volgens Woelderink heeft men op een verkeerde wijze het hiaat tussen bondeling en goddeloze verklaard vanuit de uitverkiezing, terwijl men het verbond op alle gedoopten van toepassing moet laten zijn. Door een verkeerde kijk op de doop neemt men de verbondsbeloften niet gelovig aan en gelooft men niet uitverkoren te zijn. Zo heeft men geen deel aan het genadeverbond.

Kievit: 1941 – 1950

De orde van het heil ligt opgesloten in het genadeverbond en bevat roeping, wedergeboorte, geloof, bekering, rechtvaardigmaking, heiligmaking en heerlijkmaking. Kievit beschrijft de raad Gods als Zijn eeuwig onveranderlijk voornemen der liefde om Zijn volk zalig te maken, waarbij geldt dat alle dingen medewerken ten goede. De Heilige Geest past dit toe aan de uitverkorenen.

De geopenbaarde raad Gods is wat Christus heeft verkondigd. Deze verkondiging is meer dan iets vertellen over roeping en wedergeboorte, maar vraagt erom dat het voorwerpelijke en onderwerpelijke een eenheid vormt (1941, 1945, 1947). Men noemt de raad Gods ook het heilsplan. Helaas verkondigt men dit vaak op lichtzinnig wijze (1947). In de raad des vredes sloten God en Christus een overeenkomst over de verlossing van de mens, waarbij verkiezing en verbond aan bod komen. Alleen zij komen tot Christus die Hij trekt. Zonder deze trekking is sprake van zelfbedrog (1946).

Kievit beklemtoont de uitverkiezing en dat er daardoor nog mensen zijn overgebleven naar Gods genade. Er bestaat een dubbele verkiezing, namelijk tot heil en tot het verderf buiten Christus. Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren. Zonder verkiezing is verlossing niet mogelijk. Dit is een troost voor de Kerk (1948, 1949). Hij wijst beklemtoning van de uitverkiezing zonder geloof af, maar is het ook niet eens met hen die het alleen over het geloof hebben en de uitverkiezing verzwijgen. Kievit, en anderen onder zijn redactie, schrijven tegen de vrije wil van de mens waarvan de zaligheid afhangt. Hij is ook tegen verkeerd gebruik van de bondsleer. Want niet allen die in Adam zijn, horen ook bij Christus. God heeft een volk verkoren van het begin van de wereld af. Het heil is een genadegeschenk dat men alleen door genade aanneemt (1946, 1947). Onder redactie van Kievit merkt men op dat het bevindelijke element ontbreekt in de prediking en dat het orthodoxe christendom niet meer weet van verkiezing, roeping en de andere elementen van de heilsorde (1947).

Alleen door een waar geloof, gewerkt door de Heilige Geest is men eigendom van Christus. Abstracte redeneringen over verkiezing of verbond zijn hiervoor niet genoeg. Ook attendeert hij de lezer erop dat God in Zijn liefde de hele wereld heeft liefgehad. Men moet het Evangelie verkondigen aan heel de wereld, opdat iedereen die gelooft de zaligheid ontvangt (1947, 1949). Kievit vindt dat men af moet blijven van de verkiezing totdat men die ontmoet in God zelf. Men moet hier niet vroom over preken, maar men moet leven uit de bediening

van het geloof. Hij verwerpt de gerationaliseerde verkiezingsleer, maar waarschuwt ook voor hen die stellingen maken van verbond, roeping en verkondiging van de aanbidding des heils door een ongefundeerd citatenspel. Het blijft Gods zaak wat er bij de scheiding gebeurt. Als alle verkorenen zijn toegebracht, zal Christus verschijnen op de wolken (1948, 1949, 1950).

Onder redactie van *Kievit* doet men nog een aantal praktische handreikingen over de verkiezing (1948). *Kievit* schrijft dat ambtsdraggers de kudde op de juiste manier moeten weiden. Zij moeten de mensen eerlijk behandelen en niet iemands staat op onjuiste wijze verklaren (1950).

Conclusie

Uit bovenstaande blijkt dat *Kievit* onveranderd de lijn van *Tweeërlei kinderen des verbonds* heeft vastgehouden tot 1950. Het is duidelijk dat alle belangrijke elementen geregeld terugkeren in de artikelen die door hem geschreven zijn of die men publiceerde onder zijn verantwoordelijkheid in het *Gereformeerd Weekblad*. Het lijkt erop dat *Kievit* zich in de laatste jaren van het gesprek (1948-1950) rond de uitverkiezing, als deze discussie zich intensiveert binnen het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten, zich meer distantieert van het gesprek en de behandeling van dit onderwerp. Hij gaat nu meer kritiek leveren op het debat om het debat en beklemtoont dat men het Evangelie moet verkondigen aan alle mensen.

5.1.4.2. Verbond

Kievit

God heeft een nieuw verbond opgericht met de mens en schenkt de genadige vergeving van zonden. De mens verandert dan naar Gods beeld. *Kievit* stelt dat het verbond alle gedoopten omvat, maar koppelt het niet los van de uitverkiezing. Dus alleen zij die uitverkoren zijn, ontvangen de beloofde zaken. Een tweeërlei onderscheiden blijft dus noodzakelijk. Bijbel en natuur overtuigen mensen van zonde en straf. De bediening van het verbond of verbondsbedeling geldt echter wel alle mensen. Het uitwendige verbond verbindt in uitwendige zin God en de kerk. De uitwendige zegeningen van het Woord, de sacramenten en gemeenschap der heiligen vormen de weldaden van het uitwendige verbond.

Het inwendige verbond echter bevestigt dat God de God van Zijn kinderen wil zijn, dat Hij hen bewaart en dat Hij het verbond toepast. De mens belooft gehoorzaamheid en geloof. Het betreft dus een verbond met in- en uitwendige elementen. Het Evangelie komt tot alle hoorders en overlaadt hen met zijn zegeningen. Alleen de uitverkorenen ervaren echter de weldaden van het verbond, namelijk geloof en bekering. Het genadeverbond bevat de voorwaardelijk aangeboden genade en het onderwerpelijk toegepaste heil in Christus.

Woelderink

Volgens Woelderink ligt het verbond vast in het Woord van God. Genade en gemeenschap zijn alleen mogelijk via de weg van Gods verbondsbeloften. De doop is voor hem teken en zegel van het verbond. De doop is echter geen verbond of contract tussen twee partijen, maar het betreft twee verbondszijden en verplicht tot gehoorzaamheid. Hij vindt dat de sacramentsleer de verbondsleer bepaalt en dat het de kracht van het verbond tot in latere geslachten vermeldt. Het genadeverbond staat voor Woelderink centraal en hij verbindt het aan de heilsbeloften. Woelderink ontkent niet dat er tweeërlei kinderen des verbonds zijn, maar heeft wel moeite met het onderscheid dat gemaakt wordt tussen kinderen en anderen. Zonden verbreken het verbond niet en de toegang tot het verbond en de beloften blijft bestaan. Hij ontkent een afzonderlijke relatie tussen verkorenen en verworpenen en het verbond.

Kievit: 1941 – 1950

Kievit verwijst naar Adam als bondshoofd van de mens en hoe hij in een verbondsmatige verhouding staat tot God. God schiep hem in deze verbondsbetrekking. Dit verbond is van eeuwigheid. Door de zondeval kwam de bondsbreuk, waarin Adam als vader en bondshoofd betrokken is. God zal de begunadigde echter leiden door Zijn raad (1941, 1946). Kievit schrijft dat er geen plaats is voor een verstandelijk bedacht sluitend systeem rond de vrede raad en de verkiezing. Alleen door het geloof komt men achter deze waarheid. Hij wijst de scholastiek af waar men weinig voelt voor Calvijn, maar de ware religie verdrukt (1945, 1948). Israël was door God verkoren en afgezonderd om heilig voor Hem te leven. Zij waren opgenomen in een verbond met daaraan gekoppelde bondsverplichtingen. Dit geldt ook voor Gods volk, de gelovigen en hun kinderen. Ook zij zijn deel van dit verbond, waarvan God niet in passiviteit kan aanzien dat men het verbreekt. Hij schrijft hoe erg het is dat gedoopte verbondskinderen Hem niet aannemen. Het zaligmakend-rechtvaardigend geloof heeft het Evangelie in het bijzonder tot voorwerp, alsook Gods beloften in het genadeverbond. Het Evangelie bevat een schat van verbondsbeloften uit Christus, aldus Kievit (1946, 1947).

Het genadeverbond vormt de juridische grond voor de kinderdoop. Kievit ziet de doop als van groot belang voor de kerk. Christus is middelaar en hoofd van het genadeverbond, door Hem komen de uitverkorenen tot behoud. Genade blijft echter persoonlijk van aard, naar Gods vrijmachtig welbehagen. Het geloof is een weldaad van dit genadeverbond en weet ervan dat de zonden zijn vergeven. Kievit verwijst naar de zoekende en reddende liefde vanuit het genadeverbond. Hij schrijft dat de gaven van de Heilige Geest tot de hele verbondskring komen zonder uitzondering. Het bloed van Christus is het bevestigend getuigenis van het verbond en ook een blijk van Gods liefde. Doordat Christus de zonden verzoende, kan men weer in verbondsgemeenschap treden. Dit bondsbloed geeft goddelijke levenskracht met rechtvaardigmaking en heiligmaking als gevolg (1946, 1947).

Kievit wijst op *Tweeërlei kinderen des verbonds* en schrijft dat er twee soorten kinderen zijn, namelijk van God en van de toorn. Door een valse verbondsleer verdwijnt de noodzaak van wedergeboorte en bekering. Hij vindt dat men vanuit het tweeërlei kinschap de verhouding tussen centrum en omtrek van de kerk moet bekijken. Ook moet men overdenken hoe deze zich tot elkaar verhouden. Hij beklemtoont hoe arm de prediking is geworden, doordat velen gevangen zitten in een verbondschema (1946, 1947, 1948). Kievit schrijft dat er gedoopte lidmaten zijn van wie de band met het lichaam van Christus zal verdwijnen als zij ongelovig sterven. Hij benadrukt dat ook mensen die in het verbond zijn, wel verloren kunnen gaan, al ontkent men dit door on-Schriftuurlijke opvattingen over de verkiezing. Ook hij geeft toe geen uitleg te hebben waarom God aan de ene kant de zaligheid van mensen wil en aan de andere kant alleen wil dat de uitverkorenen tot zaligheid komen. Als Gods liefde een mens in bezit neemt en de mens rust in de verkiezing, kan men anderen nodigen en aan hen Christus voorstellen. Toch geloven alleen zij die zijn uitverkoren (1948). Kievit concludeert dat het verbond een handeling Gods is vanuit een levende relatie. Het is een ‘werkdadige’ betrekking die een bondsverplichting met zich meebrengt voor hen die op het ‘verbondserf’ wonen (1949, 1950).

Conclusie

Uit het bovenstaande blijkt dat bij Kievit tot 1950 geen verandering is opgetreden ten opzichte van de lijn uitgezet in *Tweeërlei kinderen des verbonds*. Het verband tussen verkiezing en verbond blijft gehandhaafd. Voor Kievit geldt de ware band met het verbond alleen als de zondaar zich gerechtvaardigd weet in Christus. Kievit past zijn verwijzing naar in- en

uitwendig verbond niet aan. Woelderinks kritiek op Kievit en anderen dat men de doop onderschat, is misschien terecht, maar vloeit voort uit de visie op de relatie uitverkiezing-verbond die Kievit onveranderd handhaaft.

5.1.4.3. Roeping

Kievit

Er is volgens Kievit sprake van een tweërlei roeping in de gemeente die bestaat uit verkorenen en verworpenen. Uit barmhartigheid en genade roept God de verkoren mens en bevestigt zo de uitverkiezing. Vanuit het Evangelie ontvangt de verkoren mens de roepstem en de genade die van eeuwigheid vaststaat. Toch neemt een minderheid deze roeping door Gods trekkende kracht aan. De verworpenen geven geen gehoor aan de roeping, zijn dus ongehoorzaam en verliezen terecht de genade. Het geloof is alleen het gevolg van de inwendige roeping.

Woelderink

Woelderink erkent wel dat er tweërlei kinderen des verbonds zijn, door de uitverkiezing, maar ontkent een tweërlei aanbod en roeping. Het betekent niet dat er een tweërlei roeping is, al volgt een tweede krachtdadige roeping op de eerste roeping. Verwijzen naar een tweërlei roeping verzwakt de roeping. Ook is er een aanbod van het Evangelie. Terwijl sommigen dit Evangelie horen, wijzen anderen het af. Dit als gevolg van het werk van de Heilige Geest en niet omdat er sprake was van een tweërlei aanbod.

Kievit: 1941 – 1950

De roeping komt geregeld aan de orde in de bestudeerde literatuur. Kievit bespreekt en verwijst naar een tweërlei roeping (in- en uitwendige) (1945, 1947, 1948, 1949). Hij brengt de roeping in verband met de uitverkiezing (1941, 1948). Zij die uitverkoren zijn, horen Gods stem en maken een verbond met de Heere. Deze roeping is krachtdadig, onberouwelijk, kan niet worden weerstaan en geschiedt door de Heilige Geest (1945, 1946, 1947). Deze roeping komt voort uit het recht.

Onder redactie van Kievit bevestigt Abma ook een tweërlei roeping. De verbondsleden worden apart gezet en hebben allen deel aan de uitwendige roeping, men ontvangt genade en

barmhartigheid echter alleen vanuit een vast geloof (1947). Volgens Kievit roept de Kerk in het midden van de kerk zelf, daarna gaat deze roeping naar buiten, naar hen die niet van het verbond zijn. Men moet, aldus Kievit met onderscheid preken, omdat er kaf en koren aanwezig zijn in de kerk (1948). De gemeente bestaat uit een levende kern en een kring van bondelingen. Tot allen komt de roeping. Al is het een uitwendige roeping, men mag deze niet afdoen als van minder waarde (1949).

Conclusie

Kievit verandert niet in zijn standpunt dat er een tweërlei roeping bestaat. Hij vindt de uitwendige roeping ook van groot belang. Het Evangelie komt tot alle mensen; sommigen nemen het aan en andere niet. Toch speelt de uitverkiezing en het gevolg ervan een dominante rol in Kievits opvatting over de roeping en deze is ten opzichte van Kievits opvatting in Tweërlei kinderen des verbonds niet gewijzigd in de periode die onderwerp is van deze studie.

5.1.4.4. Wedergeboorte

Kievit

Kievit schrijft de wedergeboorte op rekening van de Heilige Geest, Die de mens vernieuwt. Dit gaat niet buiten Christus om. Bewuste kennis van de rechtvaardiging bevestigt deze wedergeboorte. Hij wijst de veronderstelde wedergeboorte zoals door Kuyper geleerd af en typeert die als een dwaling die men niet vanuit Calvijn kan onderbouwen.

Woelderink

Tegenover de leer van de wedergeboorte zoals beschreven door Kievit, stelt Woelderink dat God alle heilsgoederen, inclusief Christus en Zijn kruisoffer, schenkt in de beloften. God schenkt vanuit Zijn barmhartigheid vergeving van zonden, volbrengt Zijn genadewerk en maakt ons deel van Zijn Kerk. Voor hem zijn geloof en wedergeboorte nauw met elkaar verbonden, waarbij Woelderink niet duidelijk een keuze maakt voor het een of de ander als startmoment. Hij vindt het dan ook niet nodig dat men eerst moet weten wedergeboren te zijn voordat men zegen en troost kan ervaren uit de sacramenten en de beloften. Voor hem rust het genadeverbond dan ook niet in de wedergeboorte.

Kievit: 1941 – 1950

De mens verandert door de prediking en de Heilige Geest door de wedergeboorte tot een nieuw mens. Toch voegt de Heilige Geest niets toe aan het volbrachte werk van Christus (1941, 1946, 1948). De wedergeboorte is een groot bijzonder werk van God (1949). Kievit beklemtoont de noodzaak van de wedergeboorte, al schrijft hij ook dit niet goed in een sluitend systeem onder te kunnen brengen. Men kan niet te snel over de ellende heen stappen, omdat men het recht Gods dient te kennen (1945, 1948).

Het geloof komt door het verborgen werk van de Heilige Geest en gaat buiten het bewustzijn van de mens om, echter niet buiten de Bijbel om. Er vindt een wezensomzetting plaats in de wedergeboorte. Men moet dit voorwerpeijk en onderwerpeijk beleven (1947, 1948). Toch bestaat de wedergeboorte uit een totale vernieuwing en stapsgewijze herschepping, maar het is niet een tweede schepping. Kievit spreekt ook in dit verband van een tweevoudige daad, namelijk wettelijke adoptie en feitelijke geboorte (1946). Hij wijst de veronderstelde wedergeboorte af. Ook verwijst hij naar Nicodémus als bondeling die toch de wedergeboorte nodig had (1947, 1948). Kievit attendeert de lezers weer op zijn boek *Tweeërlei kinderen des verbonds* (1948).

Conclusie

Het is duidelijk dat voor Kievit *Tweeërlei kinderen des verbonds* blijft fungeren als referentiekader voor zijn visie op de wedergeboorte. Woelderink ontkent de wedergeboorte niet, maar vindt dat het vaak een meer prominente plaats krijgt dan Gods belofte. Voor Kievit is dit wel degelijk het geval. Hij ziet de wedergeboorte als noodzakelijk, zeer belangrijk en als fundament voor het zich eigenen van de verbondsbeloften.

5.1.4.5. Rechtvaardigmaking

Kievit

De rechtvaardigmaking vormt ook deel van de orde des heils. Kievit spreekt duidelijk van een vierschaar-der-consciëntie-ervaring die plaatsvindt en zich als crisiservaring voordoet in het leven van de gelovige. Kievit stelt deze ervaring en de rechtvaardigmaking centraal.

Woelderink

Volgens Woelderink vindt de rechtvaardigmaking door het geloof plaats en is een vrije genadedaad van God. Genade is voor hem vergeving van zonden om Christus' wil. Hij sluit de vierschaarervaring niet uit, maar die is volgens hem wel gelijk aan de rechtvaardigmaking. Deze bekrachtigt het Evangelie. De bewuste vrijspraak vanuit de vierschaarervaring is voor Woelderink niet noodzakelijk. De rechtvaardigmaking komt tot ons vanuit de beloften van het Evangelie en het blijft dus rechtvaardiging uit het geloof.

Kievit: 1941 – 1950

Kievit verwijst naar de rechterlijke daad Gods in tegenstelling tot de Rooms-Katholieke Kerk. Het gaat om het rechterlijk element, aldus Kievit, waardoor God de mens aanneemt en tot kind maakt. Men erkent schuldig te zijn en geen gerechtigheid over te hebben. Bevindelijk past de Heilige Geest dit toe aan ons hart, die ons deze zaken openbaart. (1941, 1947, 1948, 1949). Hij schrijft dat rechtvaardigmaking en heiligmaking altijd samen opgaan. Kievit behandelt wat Christus voorwerpeijk voor Zijn Kerk heeft bewerkstelligd (1946, 1948, 1949). God maakt ons tot Zijn kinderen door middel van rechtvaardiging in de vierschaar. Voor hen geldt dit als een voltooide daad, aldus Kievit (1946, 1949).

Alleen door de voorspraak van Jezus Christus bij de Vader kan men de rechtvaardigheid bereiken. Hij haalt in dit verband ook de uitverkiezing en wedergeboorte en de Dordtse Leerregels aan (1946, 1947). Deze rechtvaardiging is echter van eeuwigheid en ligt besloten in Gods raad (1948). De rechtvaardige zal door zijn geloof leven in een dynamische relatie met God in Christus (1949). Toch concludeert Kievit dat er veel godsdienst en rechtzinnigheid, maar weinig kennis van de verlossende daden van God in Christus aanwezig is. Sommigen vertellen alleen hun bekeringsverhaal, terwijl anderen stellingen koesteren over verkiezing en verbond (1947, 1949).

Conclusie

Betreffende de rechtvaardigmaking en in het bijzonder de vierschaarervaring is Kievit's standpunt ten opzichte van *Tweeërlei kinderen des verbonds* niet veranderd in de jaren waarover deze studie gaat. Het verschil tussen Woelderink en Kievit ligt niet in het accepteren dat er een rechtvaardigmaking en vierschaarervaring bestaat, maar in het zondevergevend element dat bij Kievit in de weg van wedergeboorte en rechtvaardigmaking plaatsvindt. De vierschaarervaring speelt een belangrijke rol, maar Kievit ziet deze niet als voorwaarde voor

de rechtvaardigmaking. Waar Kievit de rechtvaardigmaking ziet als iets wat individueel aan de uitverkorenen geschiedt, is dit bij Woelderink niet het geval. Laatstgenoemde vindt dat wij de rechtvaardigheid ontvangen door het geloof, nadat dit ons is verkondigd vanuit de beloften van het Evangelie.

5.2. Conclusie

Vanuit de bestudeerde literatuur blijkt dus duidelijk dat Kievit zijn standpunten zoals verwoord in *Tweeërlei kinderen des verbonds* niet heeft veranderd. In die zin is er dus geen sprake van toenadering tot het gedachtegoed van Woelderink.

5.3. Uitleiding

Is er dan niets veranderd in het standpunt van Kievit in de loop der jaren? Mijns inziens zijn er mogelijk twee ontwikkelingen die wel degelijk Kievit hebben beïnvloed en zijn attitude ten opzichte van de beschreven onderwerpen hebben veranderd. Aan de ene kant hebben de al eerder beschreven ontwikkelingen in Baarn mogelijk invloed gehad op Kievits verwoording van zijn verbondsvisie. Aan de andere kant hebben de ontwikkelingen buiten de Hervormde Kerk, met name in de Gereformeerde Gemeenten, waarbij Kievit en anderen het resultaat van een kerkstrijd rond de uitverkiezing konden waarnemen, mogelijk ook een rol gespeeld in het behandelen van genoemde onderwerpen in het heilsplan van God. Al veranderde Kievit niet zijn visie op genoemde onderwerpen, zag hij wel het gevolg van een in zijn ogen nutteloos debat of onnodig gebruik van citaten om het eigen standpunt te verdedigen. Kievit zag de noodzaak van geloof en bekering en vond dat dit leed onder de wijze waarop men met deze zaken bezig was. Met name deze elementen hebben mogelijk bijgedragen tot de conclusie dat Kievit en Woelderink dichter bij elkaar stonden aan het eind van zijn leven dan net na het schrijven van *Tweeërlei kinderen des verbonds*.

Summary

Izaäk Kievit was a Dutch minister who lived between 1887 and 1954. He was well known in orthodox circles of the Dutch Reformed Church of the Netherlands (Hervormde Kerk). For years he fulfilled the role being editor of the *Gereformeerd Weekblad*, a periodical which appeared weekly. His articles influenced the thinking of a group of Protestants in the main church of the Netherlands. In 1936 he published *Twéeërlei kinderen des verbonds* (dual childhood of the covenant) a well known book in orthodox circles. It defines the process of salvation starting with God's eternal desire to save sinners. Resulting from predestination members of the covenant are called to become believers and beneficiaries of saving grace. This is performed through the preaching of the gospel. The same message being preached is received in two opposite ways by those that are predestined and those that are not. The chosen really hear the message of hope and salvation, through the mysterious workings of the Holy Ghost, in contradiction to those that do not sincerely respond to this calling. Kievit defines a dual childhood of the covenant implying a dual calling, a dual response, and a dual justification and saving. This is directly linked to God's predestination.

His main opponent in this dogmatic discussion was Dr. J.G. Woelderink (1886-1956). He dramatically lost three children in an accident, which influenced his theological reflection. Woelderink denied the dual nature as described by Kievit and even more the consequences derived from Kievit's way of thinking. He believed that the covenant ensured that God's promises were fulfilled for his church. Woelderink differs theologically with Abraham Kuypers regarding common grace but also opposes Kievit's 'special grace' vision.

An intense theological debate arose between both opponents. Kievit using the *Gereformeerd Weekblad*, whilst Woelderink publishing regularly in *De Waarheidsvriend*. The latter being the other periodical, providing theological support and education for orthodox Protestants in the Dutch Reformed Church. Later Woelderink bundled these publications in a book named *het Doopsformulier* (the form of baptism). This clearly formed one of the most difficult periods of the orthodox Protestants in the Reformed Church, combined in one organization named the Gereformeerde Bond (Reformed League). Whilst the leadership of the church struggled with this quarrel, some ministers associated with one of the 'leaders' mentioned, inspired by their respective theological message.

In a recent biography of Kievit, the author concluded that he had moved towards the theological vision of Woelderink at the end of his life. This was supported by some sources including theologians of name. This study was undertaken to investigate this statement, through literature review, and studying the archives of the last congregation where Kievit was a minister between 1923 and 1954, named Baarn. Although Kievit had indicated that he planned to publish a follow-up book after *Tweeërlei kinderen des verbonds*, this never happened. A swing from Kievit to his main opponent would be of interest in the theological reflection regarding predestination, the covenant, justification, and other related topics.

The first chapters focus on the historic background of Kievit and the congregations he served. It has a clear biographical element and strives to see if changes can be noted from the context in which he operated. Chapter 3 focuses on the theological visions regarding the covenant and other related topics. Chapter 4 concentrates on the literature study from the mentioned periodicals. The last chapter compares the publications made, evaluates the differences and draws a conclusion.

The study demonstrates that no significant change was found in Kievit's theology with regards to predestination, the covenant and other related topics. The context of the Dutch theological scene and his own congregation has however changed his attitude towards the debate on the issue.

Geraadpleegde literatuur

1. *Primaire bronnen*

A. **Archivalia Baarn: hervormde gemeente, Vereniging Calvin**

1. A.C. B, 'Brief aan het bestuur van de Vereeniging Calvin te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 17 juni 1952
2. A.C. B, 'Brief aan de Raad van Beheer der Vereeniging Calvin te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 21 september 1929
3. A.C. B, 'Brief, Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin', Oktober 1953
4. A.C. B, 'Brief aan het bestuur van en aan de Vereniging Calvin te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, oktober 1953
5. Vereniging Calvin. Commissie van Onderzoek, 'Brief aan mevr. De Wed. B-K en mej. V-M Baarn': Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 14 december 1928
6. Het Voorlopig Comité, 'Brief', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, april 1924
7. G. Boer, 'Prijsopgave Verenigingsgebouw, Baarn': Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 12 september 1924
8. I. Kievit, 'Brief aan de Raad van Beheer en de Vereeniging Calvin te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 18 oktober 1952.
9. I. Kievit, 'Brief aan de weled. Heer J de R, Baarn': Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 9 augustus 1952
10. I. Kievit, 'Brief aan Dhr. V te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 9 oktober 1937
11. I. Kievit, 'Brief aan het bestuur van en aan de Vereeniging Calvin te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, Augustus 1930
12. Minister van Justitie, 'Uittreksel no. 44', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvin, 23 mei 1924

13. Minister van Justitie, 'Uittreksel no. 20', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 5 juni 1929
14. Moderamen kerkenraad Hervormde Gemeente Baarn, 'Brief aan het bestuur van de Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 16 oktober 1952
15. E.J. Mulder (red) 'Bestuursmededeling', *Ons Beginsel* 1:1 (1953), 2
16. E.J. Mulder (red), 'Financiële verplichtingen', *Ons Beginsel* 1:7 (1953), 3
17. E.J. Mulder (red), 'Kerkenraad, wat nu?', *Ons Beginsel* 1:12 (1953), 3
18. E.J. Mulder (red), 'Rechten en plichten', *Ons Beginsel* 2:6 (1954), 2
19. E.J. Mulder (red), 'Wanneer weer een eigen predikant?', *Ons Beginsel* 2:5 (1954), 2
20. E.J. Mulder (red), *Ons Beginsel* 2:6 (1954), 1- 4
21. E.J. Mulder (red), 'Zijn wij ons de nood van onze gemeente wel voldoende bewust?', *Ons Beginsel* 3:4, (1955), 3
22. Ondertekenaars, 'Brief aan het bestuur van de Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 12 juni 1952.
23. A.J. Oosterbroek, (red), 'Weer een eigen herder en leraar', *Ons Beginsel* 6:2 (1959), 2
24. Raad van Beheer, 'Brief aan dhr. G R, Baarn': Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, Januari 1927
25. Redactie (N), '*Eerste steenlegging*', Baarnsch Nieuwsblad , (15:44), Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 31 oktober 1924.
26. Redactie, '*Plaatselijk nieuws – Gebouw Calvijn*', Baarnsch Nieuwsblad , (16:8), Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 20 februari 1925.
27. J. de R, 'Brief aan de secretaris van de Vereeniging Calvijn te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 18 juli 1952
28. J. Severijn, (Hoofdbestuur Gereformeerde Bond), 'Brief aan de kerkenraad van de Ned. Herv. Gemeente te Baarn', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 9 december 1952
29. Vereeniging Calvijn, 'Brief aan het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond te Utrecht', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 2 december 1952
30. Vereniging Calvijn, 'notulen', Baarn: Archief Hervormde wijkgemeente en Vereniging Calvijn, 1924

B. Boeken

31. I. Kievit, *Tweeërlei kinderen des Verbonds*, Houten/Utrecht: Den Hertog, 1983
32. J.G. Woelderink, *Het doopsformulier, een verhandeling over zijn leer van den Heiligen Doop*, 's-Gravenhage: Boekencentrum, 1981, derde ongewijzigde druk
33. J.G. Woelderink, *De Gereformeerde Gezindte, haar betekenis en haar grenzen*, 's-Gravenhage 1950

C. Periodieken

34. I. Kievit, 'Bestendig bij den Heere', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 73-75
35. I. Kievit, 'Catechismusverklaring XIV', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 24-27
36. I. Kievit, 'Catechismusverklaring XV', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 37-39
37. I. Kievit, 'Catechismusverklaring XXI', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), p.3-5
38. I. Kievit, 'Het historisch geloof', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1941), 7-9
39. I. Kievit, 'Catechismusverklaring XXII', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), p.11-13
40. I. Kievit, 'Catechismusverklaring XXIV', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 28-30
41. I. Kievit, 'Een koninklijk priesterschap 1', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), p.17-19
42. I. Kievit, 'Een koninklijk priesterschap 2', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 25-27
43. I. Kievit, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 32
44. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring IXL', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 259-260
45. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring LI', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 284-285
46. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring LIV', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 308-310
47. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring LVI', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 324-325

48. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XL', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 99-102)
49. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XLIII', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 124-125
50. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XLV', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 139-142
51. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XLVI', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 148-149
52. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XLVIII', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 163-165
53. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XXXIX', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 91-93
54. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring XXXVII', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 67-69
55. I. Kievit, 'Correspondentie', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 119
56. I. Kievit, 'De bedienaar van den doop', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 117
57. I. Kievit, 'De Doopeling', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), Huizen, 156-157
58. I. Kievit, 'De Generale Synode IX', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 37-38
59. I. Kievit, 'De Generale Synode VII', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 21-22
60. I. Kievit, 'De kleine Dogmatiek 3', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 70-71
61. I. Kievit, 'De kleine Dogmatiek IV', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 77-79
62. I. Kievit, 'De lijdende Knecht des Heeren 3', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 105-107
63. I. Kievit, 'De lijdende Knecht des Heeren 4', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 113-115
64. I. Kievit, 'De prediking en de drang naar eenheid', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 268
65. I. Kievit, 'De sprake van Christus' bloed', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 225-227
66. I. Kievit, 'De tijd van de doop', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 15-16
67. I. Kievit, 'De uitstorting des Geestes', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 185-187
68. I. Kievit, 'De wedergeboorte geen nieuwe schepping', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 180-181
69. I. Kievit, 'Het wordende kindschap 1', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 57-59

70. I. Kievit, 'Het wordende kindschap 2', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 65-67
71. I. Kievit, 'Hij komt tot Zijn tempel', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 377-379
72. I. Kievit, 'Houd in gedachtenis', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 153-155
73. I. Kievit, 'Leven door het geloof', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 233-236
74. I. Kievit, 'Niet aangenomen 1', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 41-43
75. I. Kievit, 'Niet aangenomen 2', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 49-51
76. I. Kievit, 'Op den dorschvloer 1', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 249-251
77. I. Kievit, 'Opheldering', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 335
78. I. Kievit, 'Vriendelijk verzoek', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 371
79. I. Kievit, 'Bede om bewaring', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 10
80. I. Kievit, 'Belijdenis des geloofs 10', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 237- 238
81. I. Kievit, 'Belijdenis des geloofs 11', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 245-6
82. I. Kievit, 'Belijdenis des geloofs 2', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 142
83. I. Kievit, 'Belijdenis van zonde - en genade', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947),
226
84. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CII', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 115
85. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXIV', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 211
86. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXV', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 220
87. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXVI', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 228
88. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXXVII', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947),
372
89. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring LXXXVI', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947),
68
90. I. Kievit, 'De Pinkstergemeente', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 170
91. I. Kievit, 'De Volkskerkgedachte 2', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 310
92. I. Kievit, 'De Volkskerkgedachte 4', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 335
93. I. Kievit, 'De volkskerk-gedachte bij Hoedemaker', *Gereformeerd Weekblad* 48
(1947), 254-255
94. I. Kievit, 'De wekroep van Paschen', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 129
95. I. Kievit, 'Een nieuw boek slot', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 157-158
96. I. Kievit, 'Gezonden in de wereld', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 410-411
97. I. Kievit, 'Gods ontferming over Israel', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 321-2
98. I. Kievit, 'Nauwelijks zalig', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 41-43

99. I. Kievit, 'Professor Visscher overleden', *Gereformeerd Weekblad Weekblad* 48 (1947), 183-184
100. I. Kievit, 'Belijdenis des geloofs 12', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 212
101. I. Kievit, 'Belijdenis des geloofs 18', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 293-294
102. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CL', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 380-381
103. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLI', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 389
104. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 404
105. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLIV', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 412
106. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXLIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 171-2
107. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXLVIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 365-366
108. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXXXII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 36
109. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXXXIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 45
110. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXXXIV', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 59
111. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CXXXVIII', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 92-93
112. I. Kievit, 'De Geest en de Bruid 2', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 210-211
113. I. Kievit, 'De Geest en de Bruid 3', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 217
114. I. Kievit, 'Het Pinksterfeest van Israel', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 183-184
115. I. Kievit, 'Hij zal zaad zien', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 108
116. I. Kievit, 'Onze gerechtigheid is uit Hem', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 115
117. I. Kievit, '3 oktober 1909 - 3 oktober 1949', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 335
118. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLIX', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 12
119. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLX', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 21-22
120. I. Kievit, 'Catechismus-verklaring CLXI', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 27-28

121. I. Kievit, 'De beproefde arbeider', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 329-330
122. I. Kievit, 'De bruid van Christus', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 274-276
123. I. Kievit, 'De Geest der aanneming', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 185
124. I. Kievit, 'Den Heere verwachten', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 10
125. I. Kievit, 'Het huwelijk van Mozes', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 332-333
126. I. Kievit, 'Het leven der hoop bij Calvijn 5', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 54
127. I. Kievit, 'Ingezonden', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 383-384
128. I. Kievit, 'Jezus en de boetvaardige zondares', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949),
234
129. I. Kievit, 'Leven uit de opstanding', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 305
130. I. Kievit, 'Mededeeling', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 288
131. I. Kievit, 'Toelichting', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 392
132. I. Kievit, 'Verzochte rectificatie', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 422-423
133. I. Kievit, 'Voor Pilatus geleid', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 99
134. I. Kievit, 'Wat is confessioneel? 1', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 132-133
135. I. Kievit, 'Aan de lezers van het *Gereformeerd Weekblad*', *Gereformeerd Weekblad* 51 (1950), 37-38
136. I. Kievit, 'Het jaar onzes Heeren 1950', *Gereformeerd Weekblad*, *Gereformeerd Weekblad* 51 (1950), 1-4
137. J.G. Woelderink, 'Het Verbond der verlossing III', *De Waarheidsvriend* 27 (1936),
Maassluis, 511-512
138. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 26 (1935),
Maassluis, 4
139. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937),
Maassluis, 201-202
140. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937),
Maassluis, 221-222
141. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937),
Maassluis, 241-242
142. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937),
Maassluis, 251-252
143. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937),
Maassluis, 261-262

144. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937), Maassluis, 271-272
145. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937), Maassluis, 281-282
146. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937), Maassluis, 301-302
147. J.G. Woelderink, 'Het Doopsformulier', *De Waarheidsvriend* 28 (1937), Maassluis, 311-312
148. J.G. Woelderink, 'Het Verbond der verlossing I', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 491-492
149. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 1', *De Waarheidsvriend* 26:49 (1935), Maassluis, 4-5
150. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 11', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 95-96
151. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 14', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 125-126
152. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 18', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 165-166
153. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 20', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 184-185
154. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 22', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 205-206
155. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 23', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 224-225
156. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 24', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 236-237
157. J.G. Woelderink, 'Het Verbond Gods met den mensch 6', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 45-46
158. J.G. Woelderink, 'Noodzakelijk Verweer', *De Waarheidsvriend* 27 (1936), Maassluis, 246

2. **Secundaire literatuur**

A. **Boeken**

159. W. Balke, S. Meijers, M.J.G. van der Velden, *De eigen wijs, afkomst en toekomst der gereformeerd-hervormden*, Wageningen: H.Veenman & Zonen, N.V., Tweede uitgebreide druk
160. W. Balke, *Calvijn en de Bijbel*, Kampen: Kok, 2003
161. H. Berkhof, *Christelijk Geloof*, Nijkerk: Callenbach B.V., 1973.
162. G.C. Berkouwer, *Zoeken en vinden, Herinneringen en ervaringen* Kampen: Kok, 1989
163. G.C. Berkouwer, *Een halve eeuw theologie, motieven en stromingen van 1920 tot heden*, Kampen: Kok, 1974
164. C. den Boer, *Verbond en verkiezing in Vast en Zeker, aspecten van het verbond Gods*, Kampen: Kok, 1974
165. T. Brienen, *De prediking van de Nadere Reformatie*, Amsterdam Ton Bolland, 1974
166. T. Brienen, (1978), *Bevinding, aard en functie van de geloofsbeleving*, Kampen: Kok
167. Chr. van Dam, *Verbondsbeschouwingen*, Utrecht: Den Hertog, datum onbekend
168. J. van der Graaf, *75 Jaar Gereformeerde Bond, in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Maassluis: Maassluisse Drukkerij, 1981.
169. J. van der Graaf, *Passie voor het Evangelie: Leven en werk van ds. G. Boer*, Heerenveen: Uitgeverij Groen, 2005
170. J. van der Graaf, *Delen of helen?Kroniek van Hervormd Kerkelijk leven in en met de Gereformeerde Bond, 1951-1981*, Kampen: Kok, 2002
171. J. van der Graaf, *Ze hadden wat te zeggen*, Heerenveen: Groen, 2004
172. J. van der Graaf, *Om de erve der vadersen, De Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk en Samen op Weg*, Kampen: Kok, 1988
173. C. Graafland, *Verantwoord gereformeerd*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1988
174. C. Graafland, *Gereformeerden op zoek naar God*, Kampen: De Groot Goudriaan, 1990

175. Th. L. Haitjema, *De Richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Wageningen: H. Veenman en Zonen), 1953
176. C. Harinck, *Ons Doopformulier*, Houten: Den Hertog, derde druk, 2001, 78
177. H. Hille, *De tijd is kostbaar, ds. Izaak Kievit (1887-1954) in de branding van het kerkelijk leven*, Kampen: De Groot Goudriaan, 2002
178. A. Moerkerken, *Genadeleven en genadeverbond*, Texel: Stark, 1979
179. A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, Kampen: Kok, 2004, 7^e druk
180. H.J. Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis* Kampen: Kok, 2006
181. F. Troost, *In antwoord..., beantwoording van vragen gesteld naar aanleiding van een landelijke rondvraag*. Den Haag: 'Het Reformatorische Boek, 1967
182. W. Verboom, *Kostbaar belijden, de theologie van de Nederlandse Geloofsbelijdenis met preekschetsen*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1999
183. W. Verboom, *De theologie van de Heidelbergse Catechismus, Twaalf thema's: de context en de latere uitwerking*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1996
184. W. Verboom, *Een oude drieslag als theologisch paradigma in de twintigste eeuw*, rede uitgesproken door W. Verboom bij het aanvaarden van het ambt van hoogleraar vanwege de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk op het vakgebied van de geschiedenis van het Gereformeerd Protestantisme aan de Universiteit Leiden op vrijdag 6 december 2002, januari 2003.
185. C. Blenk, 'Waarom en hoe zij bleven. Een eeuw in vogelvlucht', in P.J. Vergunst (red), *Uw Naam geef eer, Honderd jaar Gereformeerde Bond, 1906-2006*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, 9-31
186. W. Verboom, 'Ds. Izaak Kievit', in P.J. Vergunst (red), *Uw Naam geef eer, Honderd jaar Gereformeerde Bond, 1906-2006*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, 77
187. J. Harteman, 'Systeem of Bijbelse spanning? De Gereformeerde Bond en het verbond', in P.J. Vergunst (red), *Uw Naam geef eer, Honderd jaar Gereformeerde Bond, 1906-2006*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, 79-94
188. K. van der Zwaag, *Afwachten of verwachten?, de toe-eigening des heils in historisch en theologisch perspectief*, Heerenveen: Groen, Tweede druk, 2003
189. H.J.C.C.J. Wilschut, *J.G. Woelderink: om de 'vaste grond des geloofs'*, Heerenveen: Groen, 2000

B. Periodieken

190. H.G. Abma, 'De algemene genade 2', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 387
191. H.G. Abma, 'De algemene genade 2', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 398
192. H.G. Abma, 'De Algemene Genade 7', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 69
193. H.G. Abma, 'De Algemene genade', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 97-98
194. De uitgever, 'Het weerkerende Gereformeerd Weekblad', *Gereformeerd Weekblad* 46 (1945), 8
195. H. Goedhart, 'Geleidelijke verbetering?', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 62
196. J. van der Haar, 'Een gesprek der richtingen 2', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 70
197. J. van der Haar, 'Een gesprek der richtingen 3', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 78
198. J. van der Haar, 'Van de belijdenis der Praedestinatie 1', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 406
199. J. van der Haar, 'Van de belijdenis der Praedestinatie 2', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 413
200. J. van der Haar, 'Van de belijdenis der Praedestinatie 3', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 422-423
201. J. van der Haar, 'Wat wil gemeenteopbouw 2?', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 102-103
202. J. van der Haar, 'Wat wil gemeenteopbouw 5?', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 23-24
203. J. van der Haar, 'Wat wil gemeenteopbouw 6?', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 29
204. J. van der Haar, 'Wat wil gemeenteopbouw 4?', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 14-15
205. J. van der Haar, (1949), 'Rondom de Heilszekerheid', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 147
206. J. van der Haar, (1949), 'Vragen rondom de heilszekerheid', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 21
207. Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 47 (1946), 247-248

208. Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 79
209. Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 167
210. Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 48
211. Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 49 (1948), 103
212. Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 191
213. Persschouw, 'Persschouw', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 359
214. Persschouw, 'Persschouw, de Geref. Gemeente en Ds. Kok', *Gereformeerd Weekblad* 51 (1950), 55
215. Redactie, 'Kerknieuws', *Gereformeerd Weekblad* 50 (1949), 320
216. J. van Sliedregt, 'Verkondiging van al den raad Gods 3', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 230-1
217. J. van Sliedregt, 'Verkondiging van al den raad Gods 1', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 214
218. J. van Sliedregt, (red), 'Een nieuw begin', *Licht en leiding* 6:7 (1959), 1
219. W. Visscher, 'Dienaar van het Woord', *De Saambinder* 81 (2003), 7
220. Vroegindeweyj, 'Ingezonden antwoord aan ds. Batelaan', *Gereformeerd Weekblad* 48 (1947), 361

C. Internet

221. H. Oevermans, H. Dekker, 'De grondnoties van schuld en boete mogen we niet kwijtraken', *Wapenveld* 49, <http://www.wapenveldonline.nl>, (29-10-2007), 3
222. Redactie, 'Ds. R. Kok, evangeliedienaar van Gods beloften', *Reformatorisch Dagblad*, <Http://www.webklik.nl/dsrkok/twee%20plus%20drie%20is%20kievit>, (2004), 13